Monumenten Inventarisatie Project

Texel

Regio- annex gemeentebeschrijving, augustus 1989
herziene versie, april 1991

Foto omslag:
Hoeve 'Hunsingo' (1915),
een voorbeeld van een
Gronings boerderijtype
op Texel.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Ontstaansgeschiedenis en landschapstypen eiland *9*
2.1 Ontstaansgeschiedenis *9*
2.2 Landschapstypen *10*
2.2.1 Het 'oude land van Texel' *10*
2.2.2 Poldergebied *10*
2.2.3 Duingebied *11*
2.2.4 Waddengebied *11*

3. Grondgebruik *13*
3.1 Agrarisch grondgebruik *13*
3.1.1 Het 'oude land van Texel' *13*
3.1.2 Poldergebied *13*
3.1.3 Duingebied *14*
3.1.4 Waddengebied *15*
3.2 Niet-agrarisch grondgebruik *15*
3.3 Landschapsbeeld *16*

4. Infrastructuur *19*
4.1 Landwegen *19*
4.2 Wateren *19*
4.3 Dijken en kaden *21*
4.4 Spoorwegen/openbaar vervoer *23*
4.5 Militaire infrastructuur *23*
4.6 Vliegveld *23*

5. Nederzettingsstructuur *25*
5.1 Algemeen *25*
5.2 Dorpen *25*
5.2.1 Den Burg *25*
5.2.2 De Koog *27*
5.2.3 Den Hoorn *27*
5.2.4 De Cocksdorp *28*
5.2.5 Oosterend *28*
5.2.6 Oudeschild *28*
5.2.7 De Waal *29*
5.3 Buurtschappen *29*
5.4 Verspreide bebouwing *29*

6. Bebouwingskarakteristiek *31*
6.1 Dorpen *31*
6.1.1 Den Burg *31*
6.1.2 De Koog *32*
6.1.3 Den Hoorn *32*
6.1.4 De Cocksdorp *33*
6.1.5 Oosterend *34*
6.1.6 Oudeschild *35*
6.1.7 De Waal *36*
6.2 Buurtschappen *36*
6.3 Verspreide bebouwing *36*

7. Objecten *39*

Verantwoording inventarisatie *41*

Geraadpleegde werken *43*

Tabel *45*

Herkomst afbeeldingen *47*

Afbeeldingen *49*

Register *93*

Colofon *105*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van WVC om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940.
Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historisch stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatie-gebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografisce, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende regio- annex gemeentebeschrijving richt zich op het eiland Texel. Daar de gemeente Texel overeenkomt met de regio Texel is hier volstaan met één beschrijving.
De beschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.
De beschrijving volgt in de hoofdstukken 1 en 3 t/m 5 het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn de hoofdstukken
2. Ontstaansgeschiedenis en landschapstypen eiland en **6. Bebouwingskarakteristiek** toegevoegd. Ook is een hoofdstuk **7. Objecten** alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De inventarisatie-werkzaamheden betreffende de gemeente Texel zijn door het gehele MIP-team uitgevoerd, te weten: mw. drs. P.E. Devilee, J.H.M.R. van Draaijen, mw. drs. N.C. van Goor, drs. J.J.W. Goudeau, drs. E. van der Kleij en ir. R.L. Lourijsen. De beschrijving aangaande Texel is gemaakt door mw. drs. N.C. van Goor met uitzondering van de nederzettingsstructuur en de bebouwingskarakteristiek van Den Burg, welke zijn gemaakt door drs. E. van der Kleij.

1. Inleiding

De gemeente Texel, waarvan de oppervlakte overeenkomt met het inventarisatiegebied Texel, omvat het eiland Texel en de haar omringende zee en beslaat een oppervlakte van 59974 ha, waarvan 18360 ha land is en 41614 ha water.
Het eiland, behorende tot de provincie Noord-Holland, ligt ten noorden van Den Helder en is de meest westelijke van een reeks waddeneilanden die zich uitstrekken vanaf Den Helder, via de Duitse Bocht, tot aan het Deense Esbjerg.
Het eiland heeft een lengte van circa 23 km en een breedte van ca. 9.5 km.

Het eiland ligt rondom omgeven door water, te weten de Waddenzee aan de oostzijde en de Noordzee aan de westzijde. Aan de noordzijde wordt het eiland door het Engelsmangat gescheiden van Vlieland en aan de zuidzijde door het Marsdiep van het vaste land van Noord-Holland.
De huidige vorm van het eiland is van relatief recente datum en ontstaan door processen van sedimentatie en erosie - dit laatste met name van uitgestrekte veengronden - en menselijke activiteiten zoals bedijkingen en het aanleggen van stuifdijken.
Het aantal inwoners van het eiland ligt anno 1989 rond de 12.690.

De gemeente Texel bevat de dorpen Den Burg, De Koog, Den Hoorn, De Cocksdorp, Oosterend, Oudeschild en De Waal en de buurtschappen 't Horntje, De Westen, Dijkmanshuizen, Bargen, Molenbuurt, Spijkdorp, Spang, Noorderbuurt, Harkebuurt, De Nes, Nieuweschild, Zevenhuizen, Ongeren, Driehuizen, Westermient, Tienhoven, Oost, Zuid-Eierland en Midden-Eierland.
Hoewel het eiland als geheel enkele privileges van Graaf Willem VI had ontvangen, zijn aan geen enkele nederzetting - ook het hoofddorp Den Burg niet - stadsrechten verleend; evenmin heeft enige nederzetting een werkelijk stedelijk karakter gekregen in de loop der tijd.

Het eiland bestaat uit een duingebied, een keileemgebied (het zogenaamde 'oude land van Texel') en een poldergebied.
Het poldergebied omvat de gronden welke in de loop der eeuwen zijn aangepolderd.

Buiten de MIP-regio Texel is de provincie Noord-Holland verder opgedeeld in de regio's Noorderkwartier, Noord-Kennemerland, West-Friesland, Zuid-Kennemerland, Waterland, Amsterdam, Gooi en Vechtstreek, Meerlanden en IJmond en Zaanstreek.

Ten behoeve van de inventarisatie is het eiland Texel opgedeeld in de MIP-deelgebieden: Texel/Den Burg, Texel/De Cocksdorp, Texel/Den Hoorn, Texel/De Koog, Texel/Oosterend, Texel/Oudeschild, Texel/De Waal, Texel/Polder Eijerland, Texel/Polder Het Noorden, Texel/Prins Hendrikpolder, Texel/Buurtschappen en Texel/Buitengebied.
Daarnaast zijn de over het gehele eiland verspreid liggende schapenboeten ondergebracht in een apart mapje Texel/schapenboeten.
(Zie afbeeldingen 1 t/m 7.)

2. Ontstaansgeschiedenis en landschapstypen eiland

Texel kan verdeeld worden in vier landschapstypen: het duinlandschap, het waddenlandschap, het keileemlandschap en het aandijkingen- of polderlandschap.
Deze verschillende landschappen op Texel hangen samen met de verschillende manieren waarop het (huidige) eiland Texel gedurende een aantal periodes gevormd is.

2.1 Ontstaansgeschiedenis

Texel is landschappelijk in aanleg gevormd tijdens het Pleistoceen door de morene van het noordelijk landijs. Het ijs stuwde de grond tot wallen op, waarop een laagje keileem achterbleef.
De kern van het eiland bestaat uit deze relatief hoog gelegen pleistocene afzettingen van keileem, die later met een laagje dekzand bedekt raakten.
Rondom deze oude kern liggen op een lager niveau jongere holocene afzettingen. Deze jongere holocene afzettingen bestaan uit zeezand en zeeklei.

Texel behoorde vanaf het einde van het Pleistoceen tot het uitgestrekte veengebied dat de huidige kop van Noord-Holland, de Waddenzee en Texel omvatte.
Na 1150 nam echter de activiteit van de zee sterk toe, waardoor er grote delen van het bestaande strandwallen-complex en het veengebied wegsloegen. Bij Texel bleven alleen de hoger gelegen heuvels en dekzandkoppen boven water, het 'oude land van Texel'.
In die periode heeft men in het gebied tussen Oosterend en De Waal een aantal terpen opgeworpen om droog te kunnen wonen. Ook begon men de lager gelegen delen van het toenmalige Texel tegen overstromingen te beschermen door de pleistocene opduikingen (keileembulten) met dijkjes te verbinden. Dit waren in feite de eerste bedijkingen van het eiland.
Na 1400 werden de veengebieden door het zeewater verzwolgen en ontstonden nieuwe zeegaten. Eén van deze zeegaten, Het Marsdiep, scheidde Texel tussen 1400 en 1500 definitief van het vaste land.
Texel was nu een eiland geworden, bestaande uit een kern van oude, hoog gelegen, pleistocene afzettingen (keileem).
Vlak bij het eiland Texel lagen nog twee kleine waddeneilanden, Oeghe (De Koog) en Eijerland. Deze drie eilanden vormden nu de bestaande elementen waaraan in de loop der eeuwen, met name door toedoen van de mens, nieuw land in de vorm van aandijkingen is toegevoegd.

De gemeente Texel bestaat dus uit een oudere hoger gelegen kern die wordt aangeduid met de term keileemlandschap; een poldergebied welke de aandijkingen omvat die in de loop der eeuwen tot in het eind van de vorige eeuw, rondom deze oude kern hebben plaatsgevonden (het aandijkingenlandschap); een duingebied dat bestaat uit tegen het land aangestoven duinen (duinlandschap) en een waddengebied met buitendijkse gronden (waddenlandschap).
(Zie afbeeldingen 8 en 9.)

2.2 Landschapstypen

2.2.1 Het 'oude land van Texel'

De oude kern van Texel, ofwel het 'oude land van Texel', bestaat uit twee onderdelen, te weten een sterk glooiend en een laaggelegen keileemgebied. Beide onderdelen zijn later grotendeels bedekt geraakt, respectievelijk met dekzand en met zeeklei en zand.
Het sterk glooiende keileemgebied is ontstaan doordat het landijs in het Pleistoceen de grond heeft opgestuwd. Deze stuwwallen van keileem zijn nu nog in het landschap aanwezig en bepalen het heuvelachtige aanzien van dit deel van Texel. Het hoogste deel is bij de Hooge Berg te vinden, hier steekt de stuwwal circa 15 meter boven NAP uit. Het reliëf in het overige deel van dit glooiende keileemgebied variëert tussen de 0.1 en 11 meter + NAP. Toen Den Hoorn nog aan zee lag is aan de toenmalige kustzijde een steile wand ontstaan. De naam 'Het Klift' doet nog aan deze wand denken.
De afwatering van dit sterk glooiend keileemgebied gaat door het verschil in reliëf met de omringende gronden op natuurlijke wijze, onder meer door middel van sloten welke tevens als perceelafscheiding dienst doen. Op sommige punten kan het water, door de ondergrond van keileem, niet weg. Op deze plekken zijn drinkputten voor het vee ontstaan. Deze putten zijn een opvallend element in het landschap van het 'oude land van Texel' geworden.

Het laaggelegen keileemgebied van Texel bestaat aan de oppervlakte deels uit zand en deels uit zeeklei. De zandgebieden zijn gevormd in de periode voor de bedijkingen en liggen tussen de 0 en 2 meter + NAP.
Op deze zandgebieden zijn tussen de Waal en Oosterend voor de bedijkingen enkele terpjes opgeworpen. Ook De Waal en Oosterend zijn, evenals de buurtschappen Spijkdorp en Spang, ontstaan op terpen.
Het zeekleigebied (de keileem ligt onder de zeeklei) is vrij vlak en ligt juist boven NAP. Het zeekleigebied bestond in het verleden uit vele kleine poldertjes, waarvan de namen nu nog grotendeels bewaard zijn gebleven (Elmerbuurt, Zuidhaffel, Westergeest, etc.).
Dit gebied heeft door zijn ligging boven NAP een natuurlijke afwatering, welke wordt gereguleerd met behulp van lozingssluizen bij de Oostersluis, de Waardersluis en de Schanssluis en door middel van 25 sluizen in de Slaperdijk ten noorden van de Prins Hendrikpolder. Deze 25 sluizen lozen op een kanaal dat uiteindelijk in de Waddenzee uitkomt.
(Zie afbeeldingen 10, 11 en 12.)

2.2.2 Poldergebied

Het poldergebied van Texel (aandijkingenlandschap) valt te verdelen, al naar gelang de periode van bedijking en verschillen in bodemgesteldheid, in een oud en een jong zeezandgebied.

Tot de oude zeezandpolders, bedijkt vóór 1600, behoren de kogen (koog = nieuw bedijkt land) bij het huidige dorp De Koog (Kogerveld, Middelste Koog en Everste Koog), de voormalige poldertjes De Naal en De Kuil (bij Den Hoorn), de polders Hoorndernieuwland, Buitendijk, Burgernieuwland en Polder Waal en Burg. Deze polders kunnen doordat in een groot aantal gevallen de vroegere dijken niet meer aanwezig zijn, nauwelijks meer als aparte éénheden worden onderscheiden. Slechts aan het verkavelingspatroon is de voormalige grens tussen de verschillende polders nog terug te vinden.
Het reliëf in deze oude zeezandpolders ligt tussen de 0.9 meter – NAP en de 0.9 meter + NAP. De polders worden in oorsprong met behulp van molens bemalen en waterden af door middel van kanaaltjes en slootjes.

Vanaf circa 1910 is de bemaling van de polders langzaamaan overgeschakeld van molens naar een bemalingssysteem dat niet uitsluitend afhankelijk was van windkracht. Zo werd onder meer in 1930 in de Polder Waal en Burg een dieselgemaal gebouwd. Ook werd in de Polder Waal en Burg in 1934 een weidemolen gebouwd ten behoeve van inmaling voor het natuurgebied.

Tot het jonge zeezandgebied behoren de Polder Eijerland (1835 bedijkt), Polder de Eendracht (1846), de Prins Hendrikpolder (1846), Polder 't Horntje (1848) en Polder Het Noorden (1876).
In deze jonge zeezandpolders ontstonden plaatselijk zogeheten nollen, als gevolg van locale verstuivingen.
Het reliëf in deze polders varieert tussen de 0.7 meter –NAP en de 1.0 meter +NAP. Ook hier werden de polders in beginsel (ook Polder Het Noorden) door molens bemalen. Maar in de loop der tijd werden de molens vervangen door gemalen. De Polder Het Noorden kreeg in 1913, naast de uit 1878 daterende molen, een hulpgemaal met dieselmotor.
(Zie afbeeldingen 9 en 13 t/m 21.)

2.2.3 Duingebied
Het duingebied van Texel ligt uitsluitend aan de noord-, west- en zuidzijde van het eiland en is voor het grootste deel na 1200 ontstaan. In de vroege middeleeuwen bevonden zich alleen duincomplexen ten zuiden van De Koog en ter plaatse van het huidige Eijerland (de zogenaamde Oude Duinen). De Jonge Duinen (na 1200 ontstaan) zijn in verschillende fasen opgebouwd.
De mens is daarbij behulpzaam geweest door het aanleggen van stuifdijken (onder meer de rond 1630 aangelegde Zanddijk tussen de 'oude' duincomplexen van De Koog en Eijerland, de stuifdijk bij De Muy en de stuifdijk tussen de Mok en de Geul).
In de loop der tijd hebben de duinen zich door afslag en aangroei verplaatst. In het verleden is, door het ontstaan van de jonge duinenrij met het Loodsmanduin en de Siborsnollen, onder andere het huidige Kapenvlak afgesnoerd. Door de scherpe ombuiging van de kust bij Den Hoorn bleef de strandvlakte aan de oostzijde open, waardoor in plaats van een gesloten duinvallei een baai (De Naal) ontstond. Later zijn op deze wijze nieuwe baaien (De Kuil en het Hoorndernieuwland) ontstaan. Deze drie zijn allen ingepolderd.
Ten westen van de duinenrij met het Loodsmanduin ontstond de brede kustvlakte van het Groote Vlak en de Mok. Later heeft men de duinvorming ten zuiden van de Mok door middel van een stuifdijk (tussen De Mok en de Geul) geïntensiveerd.
Ook in de periode 1850-1940 heeft het duingebied forse veranderingen meegemaakt. (zie hiervoor 3. Grondgebruik).

De duinen op Texel zijn in 't algemeen niet hoog. Het reliëf varieert van 24 meter +NAP (het Loodsmanduin bij Den Hoorn) tot circa 1 tot 5 meter +NAP in de duinvalleien.
De afwatering in de duinen gaat op natuurlijke wijze, al zijn er enkele gebieden die zeer slecht afwateren. Hier zijn moerassen ontstaan, die nu bekend zijn als vogelbroedplaatsen.

2.2.4 Waddengebied
Tot het waddenlandschap van de gemeente Texel behoren enkele kwelders en aanwassen langs de oost- en zuidzijde van het eiland. Kwelders zijn aangeslibde gronden die na verloop van tijd (dagelijks) droogvallen en waar zich begroeiïng vestigt. Het spreekt voor zich dat de kwelders zich rondom NAP bevinden en een natuurlijke afwatering hebben.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

Het eiland Texel kent voornamelijk een agrarisch grondgebruik. Naast weilanden en akkers op het 'oude land' en in de polders kent het eiland een groot oppervlakte aan 'woeste grond'. Deze 'woeste grond' omvat de duinen, heide, moerassen, buitendijkse gronden, etc.

3.1.1 Het 'oude land van Texel'

Het 'oude land van Texel' behoorde in het verleden tot het 'overal-weiden' gebied. Dit betekende dat het vee een groot deel van het jaar overal kon grazen. In 1562 is dit 'overal-weiden' afgeschaft. Pas nadat deze vorm van weiden was afgeschaft is het gebied verkaveld, ontgonnen en bemest.

In 1850 was het 'oude land van Texel' (het keileemgebied) voornamelijk als grasland voor schapenteelt in gebruik. Dientengevolge stonden er vele schapenboeten op dit gedeelte van Texel, evenals natuurlijke of speciaal aangelegde drinkputten voor het vee.
Het gebied bezat een onregelmatige blokverkaveling afgewisseld met een strokenverkaveling en er was een sterke afwisseling in de mate van open- en beslotenheid van het landschap.
Met name op de hogere delen van het keileemlandschap vormden 'tuunwallen' de perceelscheidingen. 'Tuunwallen' zijn een soort lage muurtjes gemaakt van graszoden, welke na het afschaffen van het 'overal-weiden' waren opgetrokken. In de lagere delen van het keileem-gebied worden de (grasland-)percelen van elkaar gescheiden door sloten.
In de periode tot 1940 maakte het 'oude land van Texel' weinig veranderingen in het grondgebruik mee. De schapenteelt bleef in deze periode belangrijk in het keileemgebied, al kwam na 1920 ook de pluimveeteelt op. Op het laaggelegen deel van het keileemgebied kwam op de hogere zandgronden naast weidebouw langzaamaan ook akkerbouw voor.
Pas na 1940 vonden er door de hier uitgevoerde ruilverkavelingen uit de periode 1953-1965 en schaalvergrotingen in de landbouw ingrijpende veranderingen in het grondgebruik plaats. Boerderijen werden van het zand- naar het kleigebied verplaatst, erfbeplanting werd aangebracht en het grondgebruik werd gevarieerder. (akkerbouw naast grasland en bollenteelt op de hogere zandgronden).
Ook verdwenen in deze periode veel tuunwallen en schapenboeten. (Wel zijn er na de ruilverkavelingen weer een aantal nieuwe tuunwallen aangelegd).

3.1.2 Poldergebied

Het poldergebied van Texel (aandijkingenlandschap) heeft in de periode 1850-1940 nog een flinke uitbreiding meegemaakt. Na het al eerder droogleggen van de Polder Eijerland (1835), Polder de Eendracht (1846), Prins Hendrikpolder (1846) en Polder 't Horntje (1848) werd in 1876 de Polder Het Noorden ingedijkt en drooggelegd.
Alle polders bezaten een agrarische functie welke zich ook hier in de periode 1850-1940 met name toespitste op de schapenteelt. De Polder Eijerland daarentegen was de akkerbouwpolder. In het gebied van de kogen kwamen ook enkele heideveldjes voor, alwaar heideplaggen werden gestoken.
De oudere polders (van vóór 1600) bezaten een onregelmatige blok- en strokenverkaveling, terwijl de nieuwere polders een regelmatig

verkavelingspatroon te zien gaven met over het algemeen grote, rechthoekige kavels, daarmee duidelijk contrastrerend met het oude land.
In de periode 1850-1940 vond er in dit grondgebruik en verkavelingspatroon nauwelijks verandering plaats. Alleen ten aanzien van het grondgebruik werd het accent in de loop der jaren iets verschoven van grasland (schapenteelt) naar akkerbouw.
In de periode na 1940 vonden er wat het grondgebruik betreft grotere veranderingen plaats. Vele percelen in de polders (en dan met name de nieuwere polders) werden voor bollenteelt geschikt gemaakt. Ook ontstonden er vanaf de jaren '60 van deze eeuw verscheidene bungalowparken in de polders aan de rand van de duinen. Met name in de Polder Eijerland en de oudere polders Gerritsland en Evertse Koog verrezen enorme bungalowparken ten behoeve van de recreatie.
In het kader van de Deltawet (1958) werd een deel van de Polder Eijerland buitengedijkt door de aanleg van een nieuwe zeewaterkering meer landinwaarts. Dit buitengedijkte deel van de Polder Eijerland heet sindsdien Polder Wassenaar.
Ook heeft het verleggen van de zeewaterkerende dijk in oostelijke richting recent landaanwinning tot gevolg gehad. Twee gebieden, het aangedijkte gebied bij Zevenhuizen en de Polder Ceres, werden hierdoor ingedijkt. Beide gebieden kennen natuurlandschappelijke waarden.

3.1.3 Duingebied
Het aan de westzijde van het eiland Texel gelegen duingebied (duinlandschap) neemt heden ten dage ca. 3300 ha. van het oppervlak van het eiland in beslag en is op z'n breedst in de Westerduinen ter hoogte van De Westen (± 3 km.). Naar het noorden toe worden de duinen geleidelijk smaller (0,5 km. bij De Koog) om in de Eierlandsche Duinen weer een breedte van 1 tot 2 km. te bereiken.
Het duinlandschap omvat van oudsher strand, zandplaten (momenteel De Hors en De Onrust), beboste en onbeboste duinen, hei, duinvalleien, duinmeren, getijdegeulen, stuifdijken en landbouwgronden.
Rond 1850 werd nog op grote schaal vee in het duingebied geweid. Ook werden delen van het duingebied, met name in de valleien, begrensd met (tuun)wallen en als bouwland gebruikt. Tevens werden in de duinen heideplaggen gestoken en werd de heide gemaaid.
In de periode tot 1940 verdwenen deze vormen van grondgebruik in het duingebied langzaamaan. Thans wordt nog op slechts enkele plaatsen vee geweid. Het heideplaggen steken en het gebruik van duingrond als bouwland is nu nagenoeg verdwenen.
In de periode 1850-1940 heeft het duingebied veranderingen in haar omvang meegemaakt door aangroeiingen en afslag.
Omstreeks 1890 was ten zuiden van het Groote Vlak een brede, primaire duinvallei (afgesnoerde strandvlakte) ontstaan, door enkele lage duintjes gescheiden van De Hors. Tussen 1920 en 1930 zijn deze duintjes uitgegroeid tot een nieuwe duinenrij, waarbij De Geul werd ingesloten. Na 1930 is evenwijdig aan De Geul door duinvorming opnieuw een duinvallei ontstaan, de Buiten Geul. Verdere duinvorming naar het zuiden wordt momenteel door het aanleggen van stuifdijken en het plaatsen van rijshoutschermen bevorderd.
Nadat de duinen tussen het Groote Vlak en De Geul hun grootste uitbreiding hadden gehad, verstoven zij al spoedig weer, waardoor een groot aantal secundaire duinvalleien ontstond. Bovendien raakten de noordelijke uiteinden van het Groote Vlak en De Geul door de terugwijkende zeereep bedolven en werden de achterliggende duinen overstoven. Dit proces duurt nog steeds voort.

Ook in het noorden breidde het duingebied zich ten westen van de Zanddijk (de stuifdijk naar Eijerland) aanvankelijk uit. De Slufterbollen, een kleine duingroep op de strandvlakte, was reeds voor de aanleg van de dijk aanwezig. In 1855 werd door Rijkswaterstaat, over de strandvlakte en evenwijdig aan de Zanddijk, een dijk gelegd van de Slufterbollen naar Eijerland. Enkele jaren later brak de dijk op enkele plaatsen door en ontstond in zuidelijke richting, naast de al bestaande geul van het Natuurreservaat De Slufter, een nieuwe geul: De Muy.
Deze werd korte tijd later afgesloten waardoor een zoet duinmeer achterbleef. Door de aanleg van de Slufterdijk, tussen de Slufterbollen en de Zanddijk, werd in 1882 de gehele strandvlakte achter De Muy van de Sluftervlakte afgesloten. Tussen 1920 en 1925 werd voor De Muy een nieuwe vallei afgesnoerd, de Buiten Muy. Sindsdien is de kust ten westen van De Muy aanzienlijk teruggeweken en wordt onder andere door middel van zandsuppletie en kunstmatige kustbescherming gepoogd het terugwijken van de kust(-lijn) een halt toe te roepen.
De zandvlakte in de Polder Eijerland behoort ook tot het duingebied. Deze vlakte is gevormd door een zogenaamde kustoverslagwaaier. Bij stormvloeden werd jong duinzand tussen De Koog en de Eijerlandsche Duinen landinwaarts verspoeld. Het overslagwater werd afgevoerd door geulen als de Roggesloot en de Hogezandskil.

In de Tweede Wereldoorlog hebben de duinen een functie gehad in de landsverdediging en het oorlogsgebeuren. Vele bunkers zijn destijds in het duinlandschap gebouwd, welke nu allemaal, met uitzondering van de bunker op het Loodsmansduin, zijn opgeruimd.

Al hebben de duinen altijd een functie als recreatiegebied gehad, na de Tweede Wereldoorlog is deze functie sterk toegenomen.
Na de oorlogsjaren kende Texel een enorme groei van het aantal dagjesmensen en vakantiegangers. De functie van het duingebied als recreatiegebied is hiermee enorm toegenomen.
Dit vond zijn weerslag in de bouw van enkele campings en recreatiecentra in de duinen.
De aanleg van bungalowparken heeft zich voornamelijk tot het polderland, tegen de duinrand aan, beperkt.

3.1.4 Waddengebied
Het waddenlandschap behorende bij de gemeente Texel is door de stromingen van de zee veranderlijk.
Wat in de periode 1850-1940 tot het waddenlandschap behoorde is nu ingepolderde grond of verzwolgen door de zee (zie kaarten desbetreffende perioden).
De kwelders rondom Texel welke momenteel tot het waddenlandschap worden gerekend liggen ten noorden van De Cocksdorp (onderdeel van het Zeehondenreservaat 'Het Eijerlandsche Gat'), ten oosten van Polder de Eendracht (De Schorren, een natuurgebied) en op het zuidelijke gedeelte van het eiland (de Mokbaai). De kwelders hebben een functie als natuurgebied voor zeehonden en vogels. Ook bevinden zich in het kweldergebied 'Eijerlandsche Gat' mosselbanken.

3.2 Niet-agrarisch grondgebruik

Als voorbeelden van niet-agrarisch grondgebruik kent de gemeente Texel de natuurreservaten. (Volgens de Topografische Kaart 1983 een achttal).
De natuurreservaten op de Wadden zijn hierboven al genoemd (Zeehondenreservaat 'Het Eijerlandsche Gat' en natuurreservaat De Schorren). Het natuurreservaat in de duinen is het natuurreservaat

De Slufter (met getijdegeulen en duinmeren). In het poldergebied bevinden zich natuurreservaten rondom de Roggesloot en de Hogezandskil en bij Korverskooi (alle in de Polder Eijerland gelegen, waarbij Korverskooi rondom een eendenkooi ligt). In Polder Het Noorden bevindt zich natuurreservaat 'Drijvers Vogelweide De Bol'.
Op het 'oude land' van Texel ligt een natuurreservaat rondom 'De Leemput'(een meertje).
Naast deze officiële natuurreservaten bevinden zich nog vele andere natuurgebieden met een niet-agrarisch grondgebruik op Texel, zoals de Westerduinen, de Hors, Bleekersvallei, etc.
Ook bevinden zich in het Texelse landschap enkele eendenkooien.

Voorts kan in deze paragraaf de visserij worden genoemd.
De rondom het eiland gelegen zee en haar getijdegeulen en wadden zijn altijd belangrijk geweest voor de visfauna en wiercultuur. Vooral in de periode rond 1850 was de visserij, en met name de oestervisserij, een belangrijke bestaansbron voor de bewoners van Texel. Ook schelpvisserij op de Eijerlandsche gronden was een belangrijke inkomstenbron. In de loop der tijd nam het belang van de visserij wat af, vooral door de terugval van de oestervisserij.
Men schakelde toen over op ansjovisvangst en wiervisserij, maar ook deze namen, mede door de Zuiderzeeafsluiting, wederom af. Vanaf circa 1940 is de visserij niet meer zo belangrijk als voorheen, maar Texel bezit nog steeds een eigen vloot met als thuishaven Oudeschild. De visserij is nu voornamelijk gericht op de garnalen-visserij.
(Zie afbeelding 22.)

3.3 Landschapsbeeld

Het eiland Texel geeft een verscheidenheid aan landschapsbeelden te zien.
Op het 'oude land' van Texel is de geaccidenteerdheid van het terrein opvallend, waarbij de Hooge Berg als hoogste punt een markeringsfunctie heeft.
In dit glooiende landschap van het 'oude land' zijn de schapenweiden omgeven door tuunwallen, de schapenboeten en de drinkputten voor het vee evenals de verspreid liggende bebouwing (voornamelijk stolpboerderijen) bepalend voor het aanzien van het landschap. Ook de smalle bochtige wegen en de soms weelderige begroeiing daarlangs zijn bepalend voor het landschapsbeeld van de oude kern van Texel.
Wat de polders betreft wordt met name in de nieuwere polders het beeld bepaald door het open landschap met daarin kaarsrechte wegen. Langs deze wegen bevindt zich bebouwing met vaak een concentratie van lintbebouwing op een kruising van wegen (met name Polder Eijerland).
Ook de hoger gelegen dijken rondom de polders en de bungalowparken aan de rand van de duinen zijn, vanuit de polder gezien, een opvallend element in het landschap. Zeker de zeekerende dijk aan de oostzijde van het eiland is door zijn hoogte (tussen de 4.3 en 7.6 meter) zeer opvallend. De duinen zijn tamelijk reliëfrijk en bezitten, vanuit de polders gezien, een visueel begrenzende werking. De grens tussen het duingebied enerzijds en het keileemlandschap en de aandijkingen anderzijds is als grillig aan te merken.

In Oudeschild vormt de stellingmolen De Traanroeier (oorspronkelijk in 1727 als Zaanse pelmolen gebouwd en in 1902 hier herbouwd) in landschappelijk opzicht een zeer markant element. Ook de achtkante bovenkruier Het Noorden is een opvallend oriëntatiepunt in de polder

Het Noorden. De weidemolens in de Polder Waal en Burg en op het 'oude land' van Texel zijn ook beeldbepalend in het landschap aanwezig. Zowel vanuit zee als vanaf land zijn de vuurtoren, lichten, bakens en palen elementen ter oriëntering.

4. Infrastructuur

(Zie afbeelding 23.)

4.1 Landwegen

De wegen op Texel bezitten alle een lokale of interlokale functie. Op het 'oude land' van Texel (keileemlandschap) bestaat een dicht wegennet van smalle en bochtige wegen. Het bochtig verloop van deze wegen berust op het feit dat een groot aantal wegen op (voormalige) dijken of langs (voormalige) waterlopen aangelegd is. Ook zijn wegen op hogere delen (ruggen) in het landschap aangelegd. Een groot aantal wegen op het 'oude land' van Texel zijn in het verleden als landbouwontginningsweg aangelegd. Het (hoofd)wegennet op deze oude kern van Texel bezit een radiale structuur, waarbij het middelpunt gevormd wordt door het dorp Den Burg. In de polders (het aandijkingenlandschap) is het wegenpatroon volgens de planmatige opzet van de polderverkaveling aangelegd. Rechte en brede wegen volgen het regelmatige patroon waarin de polders zijn verkaveld.

In het duingebied zijn van oudsher nauwelijks wegen aanwezig. Pas sinds de opkomst van het grote toerisme (na 1940) zijn er enkele strandslagen (brede verharde wegen eindigend in een parkeerplaats juist achter de meest westelijke duinenrij) aangelegd. Deze strandslagen bevinden zich in de Eijerlandsche Duinen en in de duinen ten oosten en ten zuiden van De Koog.

Rond 1850 waren de belangrijkste wegen van het eiland verhard. In de periode tot 1940 hebben zich, met uitzondering van het nieuw aangelegde wegenpatroon in de in 1876 drooggelegde Polder Het Noorden, nauwelijks veranderingen in de wegenstructuur van het eiland voorgedaan.
Wel werd het merendeel van de wegen in deze periode verhard en eventueel verbreed (bv. Oosterenderweg tussen Den Burg en Oosterend), maar de ligging en loop van de wegen bleef hetzelfde.
Alleen de weg van Den Burg richting Burger Nieuwland en Polder Waal en Burg (nu Nieuwlanderweg geheten) werd na 1916 iets verlegd op het 'oude land' en in de polder Burger Nieuwland.
In de periode na 1940 werd de momenteel voor het eiland belangrijkste weg aangelegd. Deze Pontweg werd rond 1962 aangelegd toen de veerhaven verplaatst werd van Oudeschild naar 't Horntje. De weg is een snelle verbinding van 't Horntje naar De Koog, wat met name de toeristische sector rondom De Koog ten goede komt. De Pontweg volgt in het polderlandschap (Prins Hendrikpolder en De Kogen) de van oudsher aanwezige wegenstructuur, terwijl de weg op het 'oude land' dwars door de landschappelijke structuur heengelegd is. In de periode na 1940 zijn er nog enkele kleinere wegen of delen van wegen aangelegd zoals de al eerder genoemde strandslagen door de duinen naar zee. Ook een uitgebreid wandel- en fietspaden stelsel is na 1940 in de duinen aangelegd. Door de ruilverkavelingen welke tussen 1953 en 1965 op het 'oude land' van Texel hebben plaatsgevonden is de dichtheid van het wegennet hier toegenomen.
(Zie afbeeldingen 24 en 25.)

4.2 Wateren

Op Texel bevinden zich, naast de het eiland omringende zee, restanten van voormalige zwinnen, afwateringsvaarten, afwateringssloten in de duinen en duinrellen.

De voormalige zwinnen (zwin = geul tussen de banken waarin bij laagwater zeewater achterblijft) hadden in het verleden geen functie voor de bewoners van het eiland maar waren een landschappelijk element. Sinds men bij de bedijking en inrichting van de polders delen van zwinnen (kreken) heeft laten bestaan hebben zij voor de polders een agrarische functie.
De voormalige zwinnen of kreken bezitten een bochtig verloop en zijn, doordat voorheen zeewater in- en uitstroomde, tamelijk zouthoudend. Rond 1850, voordat de Polder Het Noorden aangedijkt was, lagen er in de toenmalige inham tussen de Eijerlandsche Polder en het 'oude land' van Texel enkele zwinnen (onder meer in Polder Waal en Burg).
Door het bedijken van de Polders Het Noorden in 1876 werden deze zwinnen mede ingepolderd en kunnen zij sindsdien gekarakteriseerd worden als voormalige zwinnen of kreken. Van deze voormalige zwinnen resteren heden ten dage nog de Westerkolk, Oosterkolk, Molenkil en Rommelpot in de Polder Waal en Burg (een belangrijk vogelreservaat) en de Buiten- en Binnenzwin in de Polder Het Noorden (onderdeel van het Natuurreservaat Drijvers Vogelweid De Bol).
Voorts bevinden zich op Texel nog restanten van zwinnen in de Polder Eijerland: de Roggesloot en de Hogezandskil en enkele kleinere kreken. De Roggesloot en Hogezandsluis zijn nu beide natuurreservaat.

De afwateringsvaarten hebben, zoals de naam al zegt, een functie voor de afwatering. Zij onderscheiden zich in vorm van de kreken en voormalige zwinnen door hun relatief rechtlijnig verloop en constante breedte. Enkele afwateringsvaarten op Texel zijn van oorsprong kreek(restanten) welke later zijn gekanaliseerd (b.v. de afwateringsvaart in de Polder Het Noorden).
In de Polder Waal en Burg en in de Prins Hendrikpolder volgen de afwateringsvaarten het verkavelingspatroon. In het zuidoostelijk deel van het 'oude land' van Texel ligt de belangrijkste afwateringsvaart min af meer parallel aan de dijken langs de zuidoost-rand van het keileemlandschap.
In de periode 1850-1940 hebben de afwateringsvaarten geen aanwijsbare veranderingen doorgemaakt.
Na 1940 werd bij de herverkavelingen op het 'oude land' de al uit de middeleeuwen daterenden Jan Ayesloot rechtgetrokken.

Als afwateringsvaart in de duinen is er eigenlijk maar één aanwezig, de in 1880 gegraven Moksloot. Ook deze sloot had een functie voor de afwatering en zorgde ervoor dat de ingesnoerde natte duinvalleien Pompevlak, Grotevlak en Vissersvlak werden drooggelegd en ontgonnen tot grasland. Hierdoor vloeide een grote hoeveelheid zoet duinwater via de Moksloot naar zee. Ook heden ten dage is de Moksloot nog in het duingebied aanwezig. Andere vochtige duinvalleien groeiden (doordat hier het water niet via een sloot werd afgevoerd) in de periode 1850-1940 uit tot duinmeertjes (onder meer De Geul en De Muy).

In de overgangzône tussen de duinen en de polders respectievelijk het 'oude land' komen op Texel enkele duinrellen voor. Een duinrel is een ondiepe, meestal gegraven watergang, gelegen in een stelsel van greppels, slootjes en andere watergangen, dat (kwel)water onder vrij verval afvoert vanuit de duinen naar de aangrenzende polders of het 'oude land'. De functie van een duinrel is dus wederom in oorsprong een afwateringsfunctie, al hebben de duinrellen heden ten dage ook een landschappelijke waarde in verband met hun specifieke flora en fauna.
In de periode 1850-1940 hebben de duinrellen in situering en functie geen veranderingen meegemaakt.

De Texel omringende zee heeft zich in de periode 1850-1940 wat moeten terugtrekken van het eiland door de inpoldering van Polder Het Noorden in 1876 en de aanslibbing van duinen en zand ten zuiden van het eiland. Daarentegen heeft de zee in de periode 1850-1940 terrein gewonnen op het duinlandschap aan de westzijde van het eiland, door het ontstaan van de getijdegeul de Slufter.

Op de plek waar in 1630 de Zanddijk tussen de eilanden Texel en Eijerland was aangelegd en ten oosten daarvan duinen waren ontstaan, werden omstreeks 1855 nieuwe duinrichels (stuifdijken) aan de westzijde aangebracht. Deze duinenrij brak echter korte tijd later op vier plaatsen en de zee stroomde weer naar binnen. Een van de vier gaten welke destijds in de dijk werd geslagen, is in de loop der tijd uitgegroeid tot de huidige opening van de Slufter.
Toen men na 1874 de pogingen om de Sluftervlakte van de zee af te sluiten had opgegeven, kregen eb en vloed vrij spel in het gebied. Er vormde zich een stelsel van kreken en poelen die samen een geul naar zee vormden en telkens een stuk van de aangrenzende duinen deed wegspoelen.
In de loop der jaren groeide de opening uit tot ca. 800 meter waardoor de Noordzee de gelegenheid kreeg dagelijks tot in het achterland van De Slufter door te dringen. Het grootste deel van het kweldergebied wordt echter slechts bij hoge vloeden overstroomt.
De Slufter is nu een natuurreservaat met een uitgebreide vogelstand. De laatste jaren wordt geprobeerd om de geul niet verder te laten uitbreiden en de opening door het uitbouwen van de duinen te verkleinen.

In de periode na 1940 heeft het eiland aan de oostzijde wat grond op zee gewonnen. Zo is de zeewerende dijk ter hoogte van Oosterend wat in oostelijke richting verlegd waardoor er nieuwe grond bij het eiland Texel kwam te liggen.

De in 1780 aan de noordzijde van het dorp Oudeschild aangelegde haven (de eerste van het eiland) heeft zich in 1891 uitgebreid en heeft ook zeer recent een uitbreiding met een jachthaven ondergaan.

Ook de waterputten op het 'oude land' van Texel kunnen tot de wateren van het eiland gerekend worden. De waterputten bezaten namelijk in het begin van deze eeuw een functie als drinkwaterwinning voor de plaatselijke bevolking. Na deze tijd zijn de putten in gebruik als drinkwaterwinning voor het vee.
(Zie afbeelding 26.)

4.3 Dijken en kaden

Op Texel kunnen de volgende typen dijken worden onderscheiden: zeewaterkerende dijken, voormalige zeewaterkerende dijken, stuifdijken en overige dijken met een waterkerende functie (zie afbeelding).

De **zeewaterkerende dijken** bevonden zich in de periode 1850-1940 langs de Waddenzee (oostzijde eiland). Toen in 1876 de Polder Het Noorden werd ingedijkt werd de zeedijk langs het 'oude land' van Texel verlengd tot aan de Polder de Eendracht. De zeewaterkerende dijken in de inham waar Polder Het Noorden kwam te liggen werden nu slaperdijken (voormalige zeewaterkerende dijken).
Grote delen van de dijken langs de zuidoostkust van het oude Texel (dijk van de Prins Hendrikpolder en dijk langs de Waddenzee) zijn van oorsprong Wierdijken, die in de 15de en 16de eeuw zijn aangelegd.

Tot aan het begin van deze eeuw vonden aanpassingswerkzaamheden aan de dijken plaats om ze om te bouwen van wierdijk tot puinbestortingsdijk. Tot circa 1930 beschermden dit type dijken Texel tegen de zee, daarna werden in het kader van de Zuiderzeewerken de dijken langs de Waddenzee worden verzwaard en opgehoogd. De rijkszeewering bij Oudeschild werd tegen de bestaande dijk aangelegd waarbij tevens enkele bochten in het bestaande tracé werden weggenomen. De dijken van de polders Eijerland, de Eendracht en Het Noorden behoefden nauwelijks verzwaard te worden.
Bij de stormvloed van 1 februari 1953 bezweek echter de dijk van de Polder de Eendracht. Men legde toen in de Deltawet vast dat de hoogte van de Texelse Deltadijk 4.85 m. boven NAP moest bedragen. Bij de aanleg van deze Deltadijk langs de Waddenzee werd in 1962 tevens de veerhaven bij 't Horntje aangelegd.

Tot de **voormalige zeewaterkerende dijken** van het eiland behoren de dijken langs de noord- en zuidrand van het 'oude land' van Texel en de dijken rondom enkele aandijkingen.
In 1876 is de dijk welke voorheen Polder Eijerland in het oosten en het oude eiland Texel in het noorden beschermde tegen de zee, een voormalige zeewaterkerende dijk geworden door de inpoldering van Polder Het Noorden in datzelfde jaar.
Voorts hebben zich in de periode 1850-1940 geen veranderingen in de vorm en functie van de voormalige zeewaterkerende dijken voorgedaan.
De dijken langs de zuidrand van het oude Texel (oude dijken rondom het Hoorndernieuwland en de Prins Hendrikpolder) zijn van oorsprong wierdijken. De dijken langs de noordzijde van het oude Texel (Waal en Burgerdijk, Zaandammerdijk en Noorddijk) zijn van oorsprong waarschijnlijk zodendijken.
De dijken rondom de 19de eeuwse-inpolderingen zijn opgeworpen met grond uit het voorland, afgedekt met een laagje klei en afgezood en ingezaaid.
Texel kent ook een aantal zogenaamde 'Groene Dijken'. Een groene dijk is een dijk die niet rechtstreeks waterkerend is (of geweest is), maar waarvóór altijd een eerste waterkering ligt die echter niet aan de Deltanormen voldoet. Groene dijken liggen bijvoorbeeld rond de haven van Oudeschild en rondom het koelwaterbassin van de electriciteitscentrale annex waterfabriek.
De Groene dijk langs het dijkvak Dijkmanshuizen- voormalige wierschuur is gemaakt om de natuurgebieden achter de oude dijk te beschermen en de bestaande dijk als 'museumdijk' te bewaren.

Op Texel bevinden zich ook enkele **stuifdijken**. Stuifdijken helpen de duinvorming te bevorderen. Een goed voorbeeld hiervan is de in 1630 aangelegde Zanddijk tussen de toenmalige eilanden Texel en Eijerland. Halverwege de vorige eeuw werd meer naar het westen, aansluitend op de buitenste duinenrij, een tweede stuifdijk aangelegd. Deze stuifdijk werd enkele jaren later op drie plaatsen door de zee doorbroken.
Ook aan weerszijden van De Mok en bij de Horsmeertjes zijn stuifdijken in eerste aanleg verantwoordelijk voor de duinvorming die daar heeft plaatsgevonden.

De uit 1876 daterende dijk in de Polder Het Noorden die parallel loopt met de zeewaterkerende dijk langs de Waddenzee behoort tot de categorie: overige dijken met een waterkerende functie. Tussen deze beide dijken in ligt namelijk een waterloop.
(Zie afbeelding 27.)

4.4 Spoorwegen/Openbaar vervoer

Het eiland Texel kent geen spoorwegnet. Wel zijn er in het begin van deze eeuw plannen voor een stoomtram op het eiland geweest, maar deze plannen zijn nooit verwezenlijkt.
Het openbaar busvervoer op Texel is sinds 1 november 1942 in handen van de TESO (NV Texels Eigen Stoomboot Onderneming) welke ook de veerdienst met Den Helder onderhoudt. (De veerdienst Den Helder -Texel bestaat sinds 1852).

4.5 Militaire infrastructuur

Naast de voormalige versterking rond Den Burg (een burcht, zie hiervoor 5.2 Den Burg) bezat Texel al vóór 1575 een aarden vestingwerk. Dit 'Fort binnen Texel' (de nu nog bestaande Oude Schans, nabij Oudeschild) was gebouwd ter bescherming van de schepen op de Rede van Texel (koopvaardij- en oorlogsschepen) tegen de Spaanse vloot. De Rede van Texel bevond zich waar nu de Prins Hendrikpolder ligt.
Toen in de 18de eeuw de Rede van Texel onvoldoende kon worden beveiligd vanaf de wal, werd in 1781 het Nieuwe Diep bij Den Helder tot oorlogshaven ingericht. Op Texel werden toen onder meer bij 't Horntje kustbatterijen aangelegd en de Oude Schans werd opnieuw bewapend. De batterijen bij 't Horntje spoelden al snel weg en werden in 1795, na de Franse Revolutie, vervangen door nieuwe kustbatterijen.
Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk in 1810 wilde Napoleon van Den Helder een oorlogshaven maken. In verband hiermee werden op Texel een redoute (kleine veldschans) en een lunette (versterking in de vorm van een bastion) aangelegd. Tevens werd de Oude Schans verbeterd.
De lunette op Texel was niet een originele lunette in de zin dat het een vijfhoekig open vestingwerk was, maar bezat een extra flank in verband met een mogelijke aanval vanaf de landzijde.
In de loop van de 19de eeuw zijn deze versterkingen in verval geraakt en afgebroken. Alleen de Oude Schans is in 1958 weer hersteld. Van de redoute en de lunette zijn de grachten intact gebleven, zodat de ligging van deze voormalige versterkingen nog duidelijk zichtbaar is in het landschap.

In de periode 1938-'39 werden op Texel enkele Nederlandse verdedigingswerken aangelegd als onderdeel van de Stelling van Den Helder. Deze Stelling van Den Helder was een verdedigingsgordel om Den Helder en op het eiland Texel ten behoeve van de bescherming van de strategisch belangrijke marinehaven en het zeegat van Texel. De aangelegde verdedigingswerken betroffen kustbatterij 'De Hoorn' en batterij 'De Hors'. De eerstgenoemde batterij is nog aanwezig op Texel.
In de Tweede Wereldoorlog hebben de Duitsers eveneens enkele verdedigingswerken gebouwd op Texel. Van de Duitse verdedigingswerken resteren nog gedeelten van een kustbatterij bij de Eijerlandse vuurtoren en commandopost Texla bij Den Burg.
(Zie afbeelding 28 en 29.)

4.6 Vliegveld

In 1937 is in de Polder Eijerland langs de Postweg het vliegveld van Texel aangelegd. Het vliegveld werd in eerste instantie aangelegd voor vervoer in noodgevallen. Heden ten dage doet het vliegveld vooral dienst als cursuscentrum voor parachute-springen.
(Zie afbeelding 28.)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De gemeente Texel bestond in de periode 1850-1940 uit dorpen, buurtschappen en verspreide bebouwing.
Anno 1989 bestaat de gemeente uit 7 dorpen: Den Burg, De Koog, Den Hoorn, De Cocksdorp, Oosterend, Oudeschild en De Waal.
Het aantal buurtschappen bedraagt 18: Bargen, Dijkmanshuizen, Harkebuurt, 't Horntje, De Westen, Molenbuurt, Spijkdorp, Spang, Noorderbuurt, De Nes, Nieuweschild, Zevenhuizen, Ongeren, Westermient, Tienhoven, Oost, Zuid-Eierland en Midden-Eierland.
Op de in 1858 verkende Militaire Topografische Kaart staan alle dorpen nog zonder hun voorvoegsels De of Den aangegeven (uitgezonderd De Cocksdorp). Ook zijn op deze kaart de buurtschappen Ongeren, Westermient en Zuid- en Midden Eierland niet in naam aanwezig. Wel staan er de buurtschappen Noordhaffel, Zuidhaffel, Driehuizen en Westergeest op, welke later in naam weer van de topografische kaarten verdwenen.
De topografische kaart uit 1913 geeft, qua bebouwingskernen, hetzelfde beeld te zien als de kaart uit 1858 met dit verschil dat het buurtschap Zevenhuizen nu in naam van de kaart verdwenen is.
Op de topografische kaart uit 1946 is het buurtschap Zevenhuizen weer op de kaart aanwezig evenals Ongeren, Westermient en Midden- en Zuid Eierland. Ook de buurtschappen Noordhaffel, Zuidhaffel, Driehuizen en Westergeest staan nog op deze kaart aangegeven.
Voor bevolkingsontwikkeling gemeente Texel in de periode 1850-1940, zie tabel 1.
(Zie afbeeldingen 1 t/m 7 en 30.)

5.2 Dorpen

Alle dorpen bevinden zich, met uitzondering van De Cocksdorp en De Koog welke in het poldergebied liggen, op het oude land van Texel. De dorpen hebben alle een verschillend karakter, mede ontstaan door verschillen in nederzettingsontwikkeling, -structuur en opbouw.
(Zie afbeeldingen 31 en 32.)

5.2.1 Den Burg

Den Burg, hoofdplaats van Texel, ligt op een zandrug op het oude land. Hier woont bijna de helft van de eilandbevolking.
Het concentrische stratenpatroon van de oude kern met het daar na 1900 rondomheen gelegde wegennet, kenmerkt de structuur van de nederzetting. Oorspronkelijk had Den Burg vooral een agrarische functie. In de jaren na 1900 ontstond daarnaast, door de vestiging van openbare nutsbedrijven, scholen en een winkelapparaat, een regionale dienstenfunctie. Na 1945 werd de rol van Den Burg als toeristencentrum steeds belangrijker.

'... Den Burg heeft in zijn ronde kern de vorm bewaard van een omwald en omgracht, middeleeuws verdedigingswerk. Bij opgravingen even ten noordwesten van deze kern zijn bewoniningssporen aangetroffen die teruggaan tot omstreeks 1200 v. Chr. en die, zij het met enige onderbrekingen, doorlopen tot in de vroege middeleeuwen. De abrupte breuk in de 9de eeuw is vermoedelijk het gevolg van de invallen der Noormannen. Wellicht waren het destijds verjaagde inwoners van de nederzetting, die in de nabijheid ter bescherming tegen de invallen de

ronde burg aanlegden (...). Opgravingen op enkele plaatsen in de huidige kern van Den Burg hebben sporen van drie concentrische grachten opgeleverd, waaruit valt op te maken dat de verdedigbare plaats enkele malen werd vergroot en dat daarbij de ronde vorm werd gehandhaafd. In 1356 is sprake van aanleg of herstel van een 'burgwal', die liep ter plaatse van de huidige bebouwing tussen de beide concentrische straten. Deze straten vormen als het ware een dubbele ring rondom het terrein van de oorspronkelijke burg, waar zich onder meer de oude kerk van Den Burg bevindt en waar na 1965 een kolossaal nieuw raadhuis verrees'[1]

De ontwikkelingen tussen 1850 en 1940 zijn op afb. 35 weergegeven. Rond 1850 was sprake van geconcentreerde bebouwing in en rond de oude kern en langs het begin van de uitvalswegen naar de omliggende dorpen. Deze situatie - die grofweg kan worden herkend op de militaire kaart van 1859 (afb. 2) en bij Kuyper (afb. 3), wordt op een kadastrale kaart van 1828 duidelijk weergegeven (afb. 33).
Op laatstgenoemde kaart kan - tussen de beide concentrische straten - nog de oude burggracht worden herkend, die waarschijnlijk rond 1900 werd gedempt.

Gedurende de laatste decennia van de 19de eeuw, maar vooral na 1900, trad in de oude kern en langs het hierop aansluitende begin van de uitvalswegen verdichting en gedeeltelijk (gevels) of gehele vervanging van bestaande bebouwing op.

Tussen 1900 en 1940 breidde de bebouwde kom van Den Burg zich vrij sterk uit. Dit gebeurde tweezijdig lintvormig langs de bestaande uitvalswegen naar Oudeschild (zuid-oost) en De Koog (noord-west) en meer fragmentarisch aan weerszijden van de uitvalsweg naar De Waal (noord-oost). Fragmentarische uitbreiding ontstond ook aan weerszijden van de Hollewal, een voormalige landweg tussen de RK kerk aan de Molenstraat en de ten westen hiervan gelegen RK begraafplaats. Daarnaast werd met name in de jaren 1930 al dan niet tweezijdig lintvormig gebouwd langs de gereed gekomen delen van Emmalaan, Wilhelminalaan en Beatrixlaan, verbindingen die na 1945 deel zouden gaan uitmaken van een concentrisch wegenpatroon om de oude kern.

Het zwaartepunt van de uitbreidingen lag direct ten zuidoosten van de oude kern in de nabijheid van het Schilderend, de uitvalsweg naar de havenplaats Oudeschild. Tussen 1900 en 1920 ontstond naast tweezijdige lintbebouwing langs het Schilderend, de bebouwing langs de nieuw ontwikkelde Julianastraat en het deel van de Wilhelminalaan tussen Schilderend en Achterom. Na 1920 breidde de tweezijdige lintbebouwing zich verder in zuidoostelijke richting langs het Schilderend uit en werd achter de zuidwestelijke straatwand van deze uitvalsweg de energiecentrale voor Texel gebouwd (TEM-centrale, 1927). Haaks op het Schilderend ontstond na 1930 de reeds genoemde bebouwing langs de Emmalaan.

Na 1945 ontstond voornamelijk aan de noord- en oostzijde van het dorp wijksgewijze woonbebouwing. Aan de zuidzijde ontwikkelden zich in hoofdzaak onderwijs- en lichte industriefuncties.
Deze ontwikkelingen passen grotendeels binnen de structuur van een concentrisch wegenpatroon met radiaalverbindingen.
(Zie afbeeldingen 33, 34 en 35.)

---

[1] P. Don, **Kunstreisboek Noord-Holland**, Houten/Zeist 1987, blz. 221.

5.2.2 De Koog
De Koog is een dorp aan de westzijde van Texel, halverwege het eiland aan de rand van de duinen.
Het oorspronkelijke wegdorp ontleent haar naam aan de 'cooghen', de laat-middeleeuwse bedijkingen welke in de buurt van de kern hebben plaatsgevonden.
Aan het eind van de middeleeuwen was De Koog een belangrijk vissersdorp aan het zeegat tussen het oude Texel en het in die tijd nog apart gelegen eiland Eijerland.
In de loop van de 15de eeuw verzandde het zeegat echter en nam de visserij af. In 1629 werden de beide eilanden met elkaar verbonden door de aanleg van een stuifdijk. Er trad nu een periode van verval in voor De Koog, welke voortduurde tot het begin van deze eeuw.
Vanaf circa 1910 nam het toerisme rondom De Koog toe door zijn, voor recreatie, gunstige ligging aan de rand van de beboste duinen vlak bij de Noordzeestranden. De Koog ontwikkelde zich in deze periode tot badplaats. Bestond in de periode 1850-1940 het dorp voornamelijk uit bebouwing langs de Dorpsstraat, vanaf circa 1925 vonden uitbreidingen plaats langs de Ruyslaan en Boodtlaan. Deze beide wegen lopen parallel aan de duinen. In de jaren '50 van deze eeuw werd in het dorp de ruim opgezette Brink aangelegd. Deze Brink werd bebouwd met op de Delftse School geïnspireerde woningbouw. Ook de Helmstraat, Plevierstraat en Epelaan werden eind jaren '50 bebouwd. In de jaren '50 werden ook horeca-gelegenheden op de duintoppen bij zee gebouwd.
Heden ten dage is De Koog geheel op het toerisme gericht en heeft het zich als gevolg daarvan flink uitgebreid. Met name ten zuiden van De Koog, in de binnenduinrand, zijn een groot aantal recreatieve complexen en objecten (campings, bungalowparken, e.d.) verrezen.
(Zie afbeeldingen 36 en 37.)

5.2.3 Den Hoorn
Den Hoorn ligt in de zuidwesthoek van Texel op het oude land. Het dorp lag aanvankelijk meer naar het zuidoosten maar is zeer waarschijnlijk tussen 1479 en 1481 tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten door zeerovers aangevallen en platgebrand. Daarna is het dorp Den Hoorn op zijn huidige plek weer opgebouwd. Het is een langgerekt dorp dat op een circa 7 meter hoge keilemen stuwwal gelegen is en het karakter van een terp-dijkdorp bezit. De bebouwing concentreerde zich van oorsprong langs een oost-west lopende as, Diek - Herenstraat - Klif.
Het centrale deel van deze as, de Herenstraat (de eigelijke kern van het dorp), wordt geflankeerd door twee onbebouwde achterstraten. De laatste decennia echter heeft Den Hoorn uitbreiding in de bebouwing meegemaakt, voornamelijk in de vorm van nieuwbouw aan de zuidzijde van het dorp.
Sinds 1968 bezit Den Hoorn de status van beschermd dorpsgezicht. Dit is onder meer te danken aan de Herenstraat en de uit de 16de eeuw daterende dorpskerk en haar directe omgeving. De kerk ligt op een hoog kerkhof aan de noordzijde van het dorp en is omgeven door typisch Texels landschap, bestaande uit schapenweiden, gescheiden door tuunwallen. Door deze bescherming is het vrije zicht op het dorp vanuit het noorden gezien, bewaard gebleven.
Van oorsprong is Den Hoorn een agrarisch dorp en daar het in het verleden tamelijk dicht aan het water lag bezat het ook een eigen haven. Door latere inpolderingen (Hoornder Nieuwland en Prins Hendrik Polder) is Den Hoorn op enige afstand van zee komen te liggen en is de haven verdwenen. Nu nog is Den Hoorn voornamelijk een agrarisch dorp dat leeft van de omliggende gras- en akkerlanden. Ook het toerisme is sinds

de Tweede Wereldoorlog een vorm van bestaan geworden (met name verhuur van woningen e.d.)
(Zie afbeelding 38.)

5.2.4 De Cocksdorp
De Cocksdorp is het jongste dorp van Texel en ligt op de noordpunt van het eiland. Het dorp is direct na de bedijking van de Polder Eijerland in 1835 gesticht bij de sluis in de uitmonding van de Roggesloot.
Oorspronkelijk heette het dorp Nieuwdorp, maar in 1836 kreeg het al de huidige naam ter herinnering aan N.J. de Cock, de Antwerpenaar die samen met enkele anderen de bedijking van de Polder Eijerland financierde. De Cocksdorp bestaat in hoofdzaak uit een aan twee zijden bebouwde lange straat, de Kikkertstraat, evenwijdig aan de Roggesloot.
Vanaf zijn stichting tot nu heeft het dorp altijd een agrarische functie gehad gericht op de landbouw in de polder Eijerland. De afgelopen jaren is daar ook een functie ten behoeve van het toerisme bijgekomen.
(Zie afbeelding 39.)

5.2.5 Oosterend
Oosterend ligt halverwege het eiland aan de oostzijde en is wat haar omvang betreft het tweede dorp van Texel (na Den Burg).
Het dorp is omstreeks de 11de eeuw ontstaan op een door ophoging tot terp uitgegroeide keileemopduiking.
Het centrum van het dorp bestaat uit een vrijwel vierkant door linden omzoomd kerkhof, waarop zich een in oorsprong Romaanse kerk bevindt. Deze kerk is de oudste nog bestaande kerk van Texel. Door dit centrum bestaande uit een vierkant kerkhof met rondom lager gelegen huizen van merendeels vóór 1850, bezit het dorp de kenmerken van een kerkringdorp. Ook hier vormt de dorpskern sinds 1968 een beschermd dorpsgezicht.
In de periode 1850-1940 heeft het dorp zich verder uitgebreid langs de Vliestraat, Peperstraat en Koetebuurt.
Belangrijke bestaansbronnen in Oosterend zijn van oudsher de landbouw (m.n. veeteelt) en de visserij. In het verleden nam de oestervisserij een belangrijke plaats in, nu ligt het accent meer op de kustvisserij en is de oestervisserij volledig verdwenen.
Oosterend bezit zelf geen haven, maar heeft zijn thuishaven in Oudeschild, 5 kilometer ten zuidwesten van Oosterend.
Ook het toerisme is na de Tweede Wereldoorlog een belangrijke bestaansbron geworden in het dorp (verhuur vakantiewoningen, toeristenwinkels e.d.).
(Zie afbeeldingen 40 en 41.)

5.2.6 Oudeschild
Het vissersdorp Oudeschild ligt aan de zuidoost-zijde van het eiland, net achter de zeedijk. Het is een wegdorp met als hoofdstraat de direct achter de dijk lopende De Ruijterstraat. Deze straat is alleen aan de landzijde bebouwd.
Oudeschild was in het verleden eeuwenlang het centrum van de 'wiermaaierij'. Wier werd verzameld en aan land gebracht en ontzilt in de sloten rondom het dorp. Wier diende vroeger onder meer als matrasvulling, dakbedekking en als vulmateriaal voor dijklichamen. In de 17de en 18de eeuw kreeg Oudeschild betekenis als rede voor de koopvaardij- en oorlogsschepen. Door ondiepten in de Zuiderzee konden de schepen niet verder en moesten zij hier het voor de reis benodigde drinkwater aan boord halen. Dit drinkwater werd op de ten westen van Oudeschild gelegen hoogten uit putten gehaald en via de Skillsloot naar de Waddenzee gebracht.

Pas in 1780 kreeg Oudeschild een eigen haven. In de periode na 1850 nam de wiervisserij af en werd de 'gewone' visserij belangrijk.
De bewoners van Oosterend gebruikte de haven van Oudeschild ook als hun thuishaven. Rond 1891 onderging de haven een uitbreiding. In de periode 1850-1940 legden ook de veerboten naar Den Helder in de haven van Oudeschid aan. Pas in 1962 is bij 't Horntje een veerhaven aangelegd.
In het begin van de jaren '70 is bij Oudeschild een electriciteitscentrale en waterfabriek gebouwd. Deze fabriek ontzilt water uit de Waddenzee. Recent is deze fabriek buiten werking gesteld.
Onlangs is ter hoogte van Oudeschild de dijk langs de Waddenzee verhoogd en verlegd. Hierdoor is het dorp Oudeschild iets verder van de Waddenzee af komen te liggen.
(Zie afbeelding 42.)

5.2.7 De Waal
Het dorp De Waal ligt midden op het eiland ten noordoosten van Den Burg. Het dorp is op een keileemopduiking gebouwd en lag vóór de inpoldering van de Polder Waal en Burg aan een zeearm. Het is een klein dorp met één west-oost gerichte hoofdstraat, het Hogereind, en heeft heden ten dage slechts een kleine honderd inwoners.
In de periode 1850-1940 had het dorp, evenals nu, voornamelijk een agrarische functie.
(Zie afbeeldingen 43 en 44.)

5.3 Buurtschappen

Texel kent in totaal 18 buurtschappen waarvan verreweg de meeste op het 'oude land van Texel' liggen. De buurtschappen omvatten vaak niet meer dan enkele huizen op een kruispunt van wegen of rondom een markant punt. De in de polder Eijerland gelegen buurtschappen Midden-Eierland en Zuid-Eierland, Westermient (gelegen in de beboste duinen), Ongeren (Polder Waal en Burg) en 't Horntje (Prins Hendrik Polder) zijn de enige buurtschappen welke niet op het oude land liggen.
Midden- en Zuid-Eierland zijn buurtschappen op een kruising van wegen bestaande uit linten van aaneengesloten bebouwing en beplanting.
Westermient is ontstaan rondom een gemeenschappelijk gebruikte weide (mient), vandaar de naam Westermient. Deze weide is nog steeds in de beboste duinen aanwezig maar wordt niet meer als zodanig gebruikt.
Ook bij de andere buurtschappen valt te zien dat de naam van het buurtschap iets zegt over het ontstaan of de hoedanigheid van het buurtschap in vroeger tijden (bijvoorbeeld Molenbuurt, Dijkmanshuizen, Zevenhuizen, Oost, etc.).
(Zie afbeeldingen 1 t/m 7.)

5.4 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing op het eiland Texel in de periode 1850-1940 betrof voornamelijk agrarische bebouwing voor het merendeel bestaande uit stolpboerderijen van het Texelse type. In de jongere polders (de polders welke na 1835 zijn drooggelegd) kwamen veelal andersoortige agrarische bedrijven voor.
In de Polder Eijerland bevonden zich ook enkele landarbeiderswoningen. Daarnaast kwamen er schapenboeten, molens, gemalen, een vuurtoren en dergelijke in het buitengebied voor.

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Dorpen

6.1.1 Den Burg

Aan de oorspronkelijke agrarische functie herinneren thans nog enkele voormalige stolpschuren met woonhuis, schapenboeten en landarbeiderswoningen. De objecten bevinden zich, veelal tussen latere bebouwing, langs de rand van de kern en langs de uitvalswegen. Het betreft vrij vaak bebouwing van vóór 1850, die in de MIP-periode gedeeltelijk werd vernieuwd.

In de oude kern en langs het begin van de uitvalswegen bestond de verdichting en vervanging vooral uit de bouw van woonhuizen. Daarnaast verrezen een RK-kerk met pastorie (1863), winkel- en bedrijfspanden, enige hotels, een bioscoop en een enkel kantoorpand. Voorts werd bij oude panden de gevel vervangen of werd deze met cementpleister in natuursteenmotief bestreken.
Bij vervanging van gevels en in veel gevallen ook bij nieuwbouw werkte men in de ambachtelijk traditionele bouwtrant. Het resultaat laat zich herkennen in de vele lijstgevels, al dan niet ter afsluiting van afgetopte klokgevels. Daarnaast lieten lokale aannemers zich inspireren door de neo-stijlen. Diverse interpretaties van de neo-Renaissance en een enkele Eclecticistische gevel leggen hiervan getuigenis af. Na 1920 trad beïnvloeding door de bouwtrant van de Amsterdamse School op en in 1929 werd aan de Visplaats het op de architectuur van de Amerikaanse architect F.L. Wright geïnspireerde kantoorpand (thans Polderhuis) gebouwd.

De uitbreidingen buiten de oude kern bestaan voor wat betreft de bebouwing die tussen 1900 en 1920 ontstond, voornamelijk uit individuele woonhuizen van één bouwlaag met kapverdieping. De groep varieert van eenvoudige panden onder zadel- of mansardekap, tot relatief luxe woonhuizen op L-vormig grondplan onder samengestelde kap. In de Julianastraat concentreren zich de woonhuizen voor de notabelen van Den Burg. Onder deze panden, voornamelijk daterend uit de periode 1900 en 1920, treft men enkele exemplaren van twee bouwlagen met kap. De woonbebouwing van na 1920 karakteriseert zich door de toepassing van een markante kap boven het enkele of dubbele woonhuis of het blok rijtjeswoningen. Het enkele woonhuis bevat meestal één bouwlaag en staat met de noklijn haaks op de straatrichting. Het dubbele woonhuis of de rijtjeswoningen, die een merendeels aan de straat evenwijdige noklijn hebben, bevatten ook wel twee bouwlagen.
De bijzondere bebouwing bestaat onder andere uit drie schoolgebouwen: de voormalige Zeevaartschool aan het Schilderend (1912) en twee schoolgebouwen voor lager onderwijs - thans basisscholen - (ca. 1925), respectievelijk gelegen langs Wilhelminalaan en Holleweg. Daarnaast resteert een deel van de voormalige gasfabriek, waarvan het (gemutileerde) representatieve gedeelte staat aan de Julianastraat. Nabij het Schilderend staat nog het door de hoge schoorsteen herkenbare, doch niet meer voor de energievoorziening in gebruik zijnde, complex van de Texelse Elektriciteits Maatschappij.
Onder de bijzondere bebouwing uit de MIP-periode kan tenslotte nog de kleine protestantse kerk aan de Julianastraat worden gerekend, alsmede het slachthuis aan de Hallerweg.

De bebouwing van de uitbreidingen na 1945 bestaat voor het grootste deel uit eengezinswoningen. Voorts ontstond toen de protestantse kerk aan de Elemert en het scholencomplex ten zuiden van de Emmalaan. Langs de Bernhardlaan ontwikkelde zich, aansluitend op de zeer bescheiden vooroorlogse bedrijfsbebouwing langs de Waalderstraat, enige lichte industrie. Op het gebied van straatmeubilair treft men nabij de Elemert nog een aantal karakteristieke betonnen abri's uit de jaren 1950.
In de oude kern ontstond in de decennia na 1945 het beeld van de huidige winkelstraten. Dit gebeurde enerzijds door nieuwbouw, als gevolg van oorlogsschade (Parkstraat met Traditionalistische bebouwing), anderzijds door wijziging van onderpuien bij bestaande bebouwing (Hogerstraat, Stenenplaats, Weverstraat, Binnenburg).
Tot slot moet nog het grootschalige gemeentehuis worden genoemd, dat na 1965 aan de Groeneplaats werd gebouwd.

6.1.2 De Koog
Van de bebouwing in de Dorpsstraat van De Koog is weinig oorspronkelijks meer over. Door de toename van het toerisme is de oorspronkelijke functie van de bebouwing in de Dorpsstraat merendeels gewijzigd en zijn de panden sterk veranderd. Vrijwel alle oorspronkelijke panden in de Dorpsstraat zijn omgebouwd tot (souvenir)winkels en restaurants. Ook heeft er veel vervanging van bebouwing in deze straat plaatsgevonden. Alleen de uit 1719 daterende Hervormde Kerk en een oudere boerderij resteren nog in hun merendeels oorspronkelijke vorm. Langs de Ruyslaan, Kaapstraat en Boodtlaan bevindt zich woonhuisbebouwing uit de jaren 1920-'30. Deze veelal vrijstaande bebouwing bestaat uit huizen van één soms twee bouwlagen hoog onder zadeldak en is merendeels intact. Op dit type pand zijn ook enkele variaties langs met name de Ruyslaan te vinden.
In de jaren '50 vond langs de Boodtlaan en Ruyslaan verdere verdichting van de bebouwing plaats met eenvoudige vrijstaande woonhuizen. Langs de Boodtlaan zijn veel voormalige woonhuizen in die periode ingericht als pension c.q. hotel.
De in de jaren '50 van deze eeuw ten zuiden van het oude dorp aangelegde Brink, kent woningbouw van één bouwlaag onder zadeldak in de trant van de Delftse School. Deze woningbouw bestaat uit vrijstaande en twee-onder-één-kap woningen met de noklijn parallel aan de straat. Ook het aan de Brink gelegen postkantoor is opgetrokken in de Delftse School-stijl, al dateert dit pand van vóór 1943. Vermoedelijk is dit postkantoor het enige Delftse School voorbeeld op Texel van vóór 1945.
De rest van de bebouwing in het dorp De Koog is voornamelijk van na 1945. Zo dateert de bebouwing langs de Plevierstraat en Epelaan voornamelijk uit de jaren '50. Vanaf de jaren '70 hebben er uitbreidingen ten behoeve van het toerisme (bungalows e.d.) in overwegend zuidelijke richting plaatsgevonden. Ten noordoosten van De Koog ontstond in deze periode een nieuwe woonwijk.

6.1.3 Den Hoorn
De bebouwing in de kern van Den Hoorn (de Herenstraat) bestaat uit tweezijdige lintbebouwing, bestaande uit overwegend eenvoudige woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak of mansardekap. Deze huisjes met haakse noklijnen liggen direct aan de weg, soms gescheiden door een stoep. De panden zijn in oorsprong veelal 17de of 18de eeuws, maar hebben eind 19de/begin 20ste eeuw veelal een nieuwe voorgevel in de dan heersende bouwstijl gekregen. Daarnaast komen er ook houten geveltoppen voor bij de voormalige visserswoningen. Begin 20ste eeuw

zijn ook enkele oudere panden geheel vervangen door nieuwbouw. Eveneens bevindt zich een enkele oudere stolpboerderij en dijkwoning langs de Herenstraat. Een opvallend object in de Herenstraat is de uit 1879 daterende school van twee bouwlagen onder schilddak, welke nu in gebruik is als dorpshuis.
In de periode na 1940 heeft er op kleine schaal verdichting van de oudere bebouwing aan de Herenstraat plaatsgevonden.
De achterstraten aan zowel de noord- als zuidzijde van de Herenstraat, respectievelijk het Hoge Achterom en het Lage Achterom, zijn vrijwel onbebouwd en grenzen aan de achtererven van de panden aan de Herenstraat. Wel bevinden zich hier enkele houten schuren en een enkele schapenboet of een oud bakhuis (Lage Achterom).
De in respectievelijk westelijke en oostelijke richting lopende Klif en Diek zijn bebouwd met enkele (voormalige) agrarische bedrijven uit zowel de periode van vóór 1850 als daarna. Ook bevinden zich langs deze straten enkele eenvoudige woonhuizen uit circa 1920-'30 van één bouwlaag onder zadeldak met noklijn haaks op de weg. De tweezijdige lintbebouwing langs Klif en Diek is minder dicht dan de lintbebouwing langs de Herenstraat. In de periode 1950 tot nu heeft er verdere verdichting c.q. vervanging van de bebouwing aan deze straten plaatsgevonden met veelal vrijstaande woonhuizen. De boerderijen aan deze wegen hebben nu veelal een functie als vakantieboerderij of restaurant.
De Kerkstraat kent, met uitzondering van de 16de eeuwse-Nederlands Hervormde Kerk (zie 5.2.3 Den Hoorn), vrijwel geen bebouwing.
In de periode na 1940 heeft Den Hoorn zich met name aan de zuidzijde van het dorp uitgebreid. In de jaren 1955-'80 ontstond er ten zuiden van het Lage Achterom (Naalrand en omgeving) nieuwbouw bestaande uit woningen van twee of meer onder één kap.

6.1.4 De Cocksdorp
De oorspronkelijke bebouwing in De Cocksdorp bestaat uit lint-bebouwing aan weerszijden van de Kikkertstraat. Heden ten dage wordt het bebouwingsbeeld langs deze straat gevormd door een afwisseling van oudere bebouwing uit de periode 1835-1940 en nieuwbouw. Van de oudere bebouwing resteren naast een neo-classicistische kerk uit 1839, de langgerekte landarbeiderswoningen van één bouwlaag onder zadeldak met noklijn parallel aan de weg. Deze landarbeiderswoningen dateren uit circa 1840-'50 en bestaan uit meerdere woningen onder één kap. Een deel van deze landarbeiderswoningen is nog merendeels intact aanwezig. Vaak zijn in een latere periode de zadeldaken vervangen door mansarde-kappen. Ook een witgepleisterde dokterswoning uit circa 1905 van twee bouwlagen onder schilddak resteert er langs de Kikkertstraat, evenals enkele andere voormalige notabelenwoningen. Hiernaast komen er eenvoudige woonhuizen uit de periode 1900-'20 onder haaks zadeldak voor langs de Kikkertstraat.
Veel van de oorspronkelijke bebouwing is in de periode na 1940 vervangen door nieuwbouw ééngezinswoningen of door panden met een functie ten behoeve van de recreatie (vakantie-woningen, horeca-bedrijven e.d.). Ook heeft de bebouwing langs de Kikkertstraat zich na circa 1950 enigszins uitgebreid naar het oosten toe.

Het verlengde van de Kikkertstraat in westelijke richting, de Molenlaan, is vrijwel onbebouwd met uitzondering van een RK-kerk en pastorie.
De RK-kerk is in 1877 gebouwd door Y. Bijvoet en de pastorie dateert uit 1905.
Ten westen van de pastorie en kerk zijn in de jaren '50 enkele lage vrijstaande bungalows gebouwd. De Molenlaan wordt voorts gekenmerkt

door zijn landschappelijk fraaie aanleg met bomen aan weerszijden van de weg. Doordat de kruinen van de bomen naar elkaar toe zijn gegroeid, is er een zogenaamde 'holle weg' ontstaan. Ook de begraafplaats van De Cocksdorp bevindt zich aan de Molenlaan, net iets buiten het dorp.

De ten noorden van de Kikkertstraat gelegen oost-west lopende Langeveldstraat is alleen aan de zuidzijde enigszins bebouwd. De noordzijde van deze straat is geheel onbebouwd. De bebouwing aan de zuidzijde grenst gedeeltelijk aan de achtererven van de panden aan de Kikkertstraat en bestaat uit een enkele voormalige landarbeiderswoning, kleine stolpboerderij e.d. Tussen deze bebouwing in en naar de westkant van de Langeveldstraat toe, zijn na de Tweede Wereldoorlog enkele vrijstaande bungalows en villa's gebouwd.
Het gebied tussen de Langeveldstraat en Kikkertstraat in (Klimpstraat, Ploosterstraat en omgeving) is vanaf de jaren '60 bebouwd geraakt met nieuwbouw bestaande uit twee of meer onder één kap woningen. Ook bevinden zich enkele recent gebouwde vakantieverblijven in dit deel van De Cocksdorp. Oudere bebouwing komt in deze wijk niet voor.
Opvallende objecten binnen de bebouwing van De Cocksdorp zijn de al eerder genoemde kerk en pastorie aan de Molenlaan en de neoclassicistische Hervormde kerk aan de Kikkertstraat.

6.1.5 Oosterend
De kern van Oosterend bestaat uit merendeels 17de en 18de eeuwsebebouwing rondom de hoger gelegen kerk uit de 11de of 12de eeuw.
De bebouwing rondom de kerk en haar kerkhof (Kerkplein, Kerkstraat, Oesterstraat en Blazerstraat) is één bouwlaag hoog en heeft een haaks of parallel aan de weg lopend zadeldak of schilddak. Bij de panden met een haaks zadeldak bevindt zich veelal een houten voorschot (de voormalige visserswoningen). Veel van deze uit de 17de/18de eeuw daterende woningen hebben eind 19de/begin 20ste eeuw een nieuwe voorgevel gekregen in de dan heersende bouwstijl. Ook de pastorie van de Hervormde kerk, welke ten westen van de kerk in de Oesterstraat is gelegen, dateert in oorsprong uit de 18de eeuw maar heeft een voorgevel uit 1906.
De bebouwing langs de Koetebuurt, Peperstraat (tot aan de Ankerstraat), Schoolstraat en Verlorenkost heeft hetzelfde karakter als de bebouwing rondom de kerk. (In oorsprong oudere panden met veelal voorgevels daterend uit het einde van de vorige eeuw, begin deze eeuw). Er heeft zich in dit oude deel van Oosterend in de periode 1850-1940 en daarna weinig vervanging van bebouwing voorgedaan. Wel zijn aan de Koetebuurt in de jaren '30 van deze eeuw enige eenvoudige woonhuizen van donkerrode baksteen onder zadeldak verrezen als vervanging van oudere bebouwing alhier. Langs de Peperstraat bevindt zich een voormalige Doopsgezinde kerk uit 1775.
De uitbreiding van Oosterend vond voornamelijk plaats na 1900 en voltrok zich langs de Vliestraat, verder langs de Koetebuurt en in het verlengde van de Peperstraat, de Kotterstraat. Deze uitbreidingen betroffen voornamelijk eenvoudige woonhuizen onder zadeldak met noklijn haaks op de weg. Op de hoek Vliestraat/Schoolstraat werd in 1905 door de architect C. Robbers een RK-kerk gebouwd. In de Schoolstraat was al in 1865 een gereformeerde kerk gebouwd. Aan de Kotterstraat verrees rond 1930 een lagere school.
Na de Tweede Wereldoorlog werden de uitbreidingen van na 1900 verder verdicht met voornamelijk woonbebouwing. Rondom de Mulderstraat aan de noordzijde van het dorp, ontstond in de jaren '60 en '80 nieuwbouw. Ook aan de zuidoostzijde van het dorp ontstond na de Tweede Wereldoorlog nieuwbouw (Oranjestraat en Ankerstraat en omgeving).

Aan de zuidoostzijde van het dorp op de hoek Nieuweschild/Achtertune, ligt een begraafplaats uit de MIP-periode.
De opvallendste objecten uit de periode 1850-1940 in Oosterend zijn naast enkele woonhuisgevels (waaronder de pastorie aan de Oesterstraat), de RK-kerk aan de Vliestraat en de school aan de Kotterstraat.

6.1.6 Oudeschild
De bebouwing in Oudeschild concentreert zich langs de westzijde van de De Ruyterstraat en bestaat uit overwegend eenvoudige voormalige visserswoningen van één bouwlaag onder zadel- of mansardekap met noklijn haaks op de weg. Enkele panden hebben een schilddak en een deel van de panden heeft een houten voorschot. Het grootste deel van deze woonhuizen aan de De Ruyterstraat dateert uit het begin van deze eeuw, slechts een heel klein deel is ouder. Wel zijn enkele pandjes recent vervangen door nieuwbouw in dezelfde stijl. Juist de lange eenzijdige lintbebouwing met de vele haaks gerichte mansardekappen en zadeldaken geeft de De Ruyterstraat een specifiek beeld. De oostzijde van de De Ruyterstraat is geheel onbebouwd en wordt door een breed grasveld van de dijk gescheiden.
Opvallend in de bebouwing van de De Ruyterstraat zijn de aan het zuideinde van de straat gelegen RK-kerk en pastorie (twee bouwlagen hoog) uit respectievelijk 1828 en 1904. Beide objecten vallen door hun hoogte op temidden van de lage woonbebouwing.
Rondom 't Buurtje en aan de zuidzijde van de De Ruyterstraat (ten zuiden van de RK-kerk) bevindt zich een kleine concentratie van merendeels oudere bebouwing. Hier bevinden zich voormalige visserswoningen van vóór 1850 onder schild- of zadeldak en een enkele oudere stolpboerderij.
De aan de westzijde parallel aan de De Ruyterstraat lopende De Houtmanstraat en Trompstraat, zijn merendeels onbebouwd. Deze straten lopen langs de achterzijden van de erven van de De Ruyterstraat en zijn slechts bebouwd met houten schuren en een enkel klein huisje. Wel staat hier al sinds 1650 tegenover de Kerksteeg een Hervormde kerk en staat er op de hoek De Houtmanstraat/Barentszstraat een korenmolen welke oorspronkelijk dateert uit 1727. Op de hoek De Houtmanstraat/Loodssingel is rond 1930 een school gebouwd.
Na 1940 heeft er in de jaren '50-'60 enige uitbreiding van de woonbebouwing plaatsgevonden langs het noordelijk deel van de Trompstraat en de Loodssingel. Deze bebouwing bestaat uit twee of meer onder één kap woningen.
De Heemskerckstraat en Schilderweg, beide uitvalswegen richting Den Burg, zijn voornamelijk bebouwd met bedrijfjes ten behoeve van de visserij (rokerijen, zeilmakerij e.d.). Het merendeel van de nu aanwezige bedrijfjes dateert van na 1940, een enkel ouder bedrijfje resteert. Ook enkele woonhuizen uit de periode 1920-'30 van één bouwlaag onder haaks zadeldak bevinden zich langs de Heemskerckstraat. Na 1950 heeft langs deze straten verdichting van de woonbebouwing plaatsgevonden met veelal vrijstaande bungalows en villa's.
Aan de haven resteren uit de MIP-periode nog een drie verdiepingen hoog stenen pakhuis (nu in functie als restaurant), enkele houten pakhuisjes en een havengebouwtje uit circa 1930. Verder is aan de haven de overige bebouwing van recentere datum.
De meest karakteristieke bebouwing uit de periode 1850-1940 in Oudeschild is wel de rij mansarde- en zadeldakpandjes aan de De Ruyterstraat en de temidden van deze bebouwing gelegen RK-pastorie uit 1904 aan het zuideinde van de De Ruyterstraat.

6.1.7 De Waal

De bebouwing in De Waal concentreert zich langs het west-oost lopende Hogereind. De tweezijdige lintbebouwing langs dit Hogereind bestaat voornamelijk uit oudere (17de of 18de eeuwse) woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak of schilddak met veelal noklijn haaks op de weg. De huizen staan direct aan de weg, soms gescheiden door een stoep. Het overgrote deel van deze oudere woonhuizen heeft in de 19de eeuw of begin 20ste eeuw een nieuwe voorgevel in de dan heersende bouwstijl gekregen. Ook bevinden er zich enkele oudere stolpboerderijen in de lintbebouwing. Een enkel pand is begin deze eeuw geheel vervangen door nieuwbouw. Langs de Langewaal bevindt zich hetzelfde type bebouwing als langs het Hogereind. Het stratenpatroon en de bebouwing aan het Hogereind zijn nog zeer kenmerkend en gaaf, mede door de afwezigheid van winkelpuien. Een enkele tuin loopt door tot aan de weg.
Aan de westzijde van het Hogereind, op de hoek met de Langewaal, bevindt zich de uit 1952 daterende Nederlands Hervormde Kerk. Deze kerk ligt op een terp met kerkhof rondom en vervangt een 19de eeuwse-voorganger.
Langs het Bomendiek en de Polderweg staat vrijwel geen bebouwing met uitzondering van een enkel agrarisch object. Beeldbepalend is de uit circa 1900 daterende stolpboerderij aan het begin van het Bomendiek vlak achter de kerk.
Aan de oostzijde van het Hogereind heeft zich een na-oorlogse uitbreiding voorgedaan van het dorp in de vorm van woonbebouwing. Ook staat aan deze oostzijde van het dorp een graanverwerkingsbedrijf uit de jaren '50, welke door zijn silhouet beeldbepalend is in het omliggende land.
Langs de noordzijde van de Sommeltjesweg heeft in de jaren '50 en '70 villa-bebouwing van twee onder één kap plaatsgevonden.
Het meest karakteristieke deel van De Waal is wel de merendeels gave bebouwing en wegstructuur aan het Hogereind en de terp met haar kerk en omliggende bebouwing. Met name deze terp en haar directe bebouwing is zeer beeldbepalend. Een opvallend object in De Waal is het uit circa 1910 daterende baarhuisje achter Hogereind 7.

6.2 Buurtschappen

De bebouwing in de buurtschappen bestaat merendeels uit enkele agrarische objecten ((stolp)boerderijen en landarbeiderswoningen) gegroepeerd rondom een kruispunt van wegen of bij een markant punt. Een deel van deze bebouwing dateert uit de periode 1850-1940 of is ouder en een deel is na de Tweede Wereldoorlog gebouwd als vervanging of uitbreiding van de bebouwing. Naast agrarische bebouwing komen er in de buurtschappen soms ook enkele eenvoudige woonhuizen voor, veelal uit de periode 1900-'30 bestaande uit één bouwlaag onder zadeldak.
In de buurtschappen welke in de jongere polders zijn gelegen (Midden-Eierland, Zuid-Eierland en 't Horntje) komen vrijwel geen stolpboerderijen voor, maar zijn de agrarische bedrijven van een nieuwer type. Het buurtschap Zuid-Eierland heeft tevens een voormalige school uit 1912 (nu in gebruik als atelierwoning).

6.3 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing op het eiland Texel bestaat nog merendeels uit agrarische bebouwing (onder meer stolpboerderijen, andersoortige boerderijen en schapenboeten) uit de periode 1850-1940 of van daarvoor.

kopkopVeel van deze bebouwing is nog redelijk intact al is wel vaak de functie gewijzigd. Zo zijn veel Texelse stolpboerderijen na 1940 omgebouwd tot (vakantie)woonhuis of vakantie-appartementenboerderij. Ook de overige agrarische objecten hebben soms hun oorspronkelijke functie verloren. Na 1940 heeft er tevens wat vervanging en uitbreiding van de bebouwing in het buitengebied plaatsgevonden. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er enkele bungalowparken en campings in het buitengebied verrezen welke het aanzien van het open land deden veranderen.
Behalve de gebruikelijke begraafplaatsen aan de rand van de kernen, kent Texel een aparte begraafplaats in het buitengebied voor de Georgiërs die hier bij de op 6 april 1945 uitgebroken opstand tegen de Duitsers omkwamen. Deze begraafplaats ligt ten westen van Oudeschild midden in het glooiende Texelse landschap.

7. Objecten

Naast molens, gemalen en stolpboerderijen, objecttypen welke ook elders in Noord-Holland voorkomen, zijn met name de schapenboeten specifieke objecten voor Texel (circa 75% van de schapenboeten dateert uit de periode 1850-1940).
Schapenboeten zijn min of meer vierkante schuurtjes met drie lage stenen muren, een hoge houten topgevel en een pannen of rieten dak met steil aflopend schild aan de achterzijde. De schapenboeten werden gebruikt voor bijvoorbeeld opslag van hooi of lijnkoeken, het wintervoedsel voor schapen, dat vanaf de wagen via een luik boven in de houten topgevel werd binnengebracht.
De schuren zijn ontstaan als gevolg van het verspreide landbezit op het oude Texel. Het is een veldschuur van de boerderij waar voer werd opgeslagen omdat het te tijdrovend zou zijn om voer vanuit de boerderij naar de schapen te brengen.
De schapenboeten zijn gebouwd in zuidwest-noordoost richting waarbij de hoge zijde naar het noordoosten, van de wind af, gekeerd is.
De schapenboeten worden heden ten dage voor algemene opslag gebruikt.
Naast deze schapenboeten zijn op Texel ook tuunwallen en drinkputten voor Texel specifieke structuren c.q. objecten. De tuunwallen en drinkputten zijn echter vaak van vóór 1850 en worden daarom hier niet verder behandeld.
Lichten en bakens voor de kustverlichting zijn op Texel eveneens belangrijk. De bakens op Texel zijn de Oostkaap, enkele bakens in de duinen, palen in de Polder Wassenaar en bakens bij 't Horntje.
De lichtopstanden op Texel staan bij de haven van Oudeschild, de veerhaven en in het meest zuidelijk gelegen duingebied.
De kerktoren van Den Hoorn en de vuurtoren Eijerland (in 1864 gebouwd en 53 m. hoog) dienen 's nachts als lichtbaken en overdag als zichtbaken.

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van de gemeente Texel is met name de agrarische bebouwing (boerderijen, schapenboeten e.d.) uit de periode 1850-1940 ruim geïnventariseerd. Hierbij werd naast gaafheid ook gekeken naar ligging en hoofdvorm van deze bebouwing.
De bebouwing in de kernen is geïnventariseerd op gaafheid, beeldbepalende en lokaal-historische waarde. Objecten als scholen, kerken, pastorieën, gemalen e.d. zijn, als hun bouwstaat dit maar enigszins toeliet, vrijwel altijd geïnventariseerd.
Lokaal-historisch belangrijke objecten voor het eiland Texel als lichtopstanden, schapenboeten, voormalige visserswoningen e.d. zijn ruim geïnventariseerd.

Geraadpleegde werken

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1839-'51.

Beschrijving van de provincie Noord-Holland, behorende bij de Waterstaatkaart, bewerkt door de directie Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat, 's-Gravenhage 1950.

Beschrijving van het eiland Texel, Den Burg 1970.

Conijn, Will en Kees Hana, *Texel, van Marsdiep tot Eijerlandse Gat*, Haren 1970.

Don, P., *Kunstreisboek Noord-Holland*, Houten/Zeist 1987.

Haverkamp, O., *Texel, zoals het leeft en werkt*, Oisterwijk 1946.

Kuijper, J., *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869*, Groningen 1984.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, Haarlem 1987-'88.

Muller, J.K.G. en W. Mets, *Almanak voor Texel, Vlieland en Terschelling voor het jaar 1874*, Den Helder 1874.

Rapport der Provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, uitgave van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, deel 2: Kop van Noord-Holland en West-Friesland, Haarlem 1951.

Vlis, J.A. van der, *'t Land van Texsel*, Den Burg 1975.

Uitgaven van Historische Vereniging Texel, uitgaven 1 t/m 9 vanaf juli 1986.

Databank bevolkingsgegevens, Universiteit van Amsterdam.

Militaire Topografische Kaart 1858.

Topografische kaart 1914-'16.

Kaart van Army MAP Service, AMS, 1943.

Topografische kaart 1946.

Topografische kaart 1984.

Tabel

Tabel 1 **Bevolkingsgegevens gemeente Texel uit de periode 1850-1940.**

Jaar	Totaal	Mannen	Vrouwen
1851	5871		
1860	6056		
1870	6320		
1875	6437		
1880	6482		
1890	5906	2953	2953
1900	5841	2943	2898
1910	6383	3246	3137
1920	7313	3816	3497
1925	7281	3786	3495
1930	7607	3976	3631
1940	8415	4356	4059

Bron:
Databank bevolkingsgegevens, Universiteit van Amsterdam, vakgroep sociale geografie, 1988.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland; ondergrond afkomstig van ETD Noord-Holland, regio's en gemeente door auteur ingetekend.
2. Texel anno 1859; Militaire Topografische Kaart verkend 1859, gegraveerd 1863.
3. Texel anno 1866; J. Kuyper, Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869, Groningen 1984.
4. Texel rond 1918-'21; Historische Atlas Noord-Holland, Den Ilp 1989. Bladnummers 85, 103, 104, 120, 121, 122, 138, 139, 156 en 157, verkend 1878, gedeeltelijk herzien 1918-'21.
5. Texel rond 1943; Army Map Service, US Army Washington DC 1943, kaart AMS M831, bladnummers 309, 312 en 316.
6. Texel rond 1946; Topografische kaart verkend 1946, uitgegeven 1952. Bladnummers 4G, 9A, 9B, 9C, 9D en 9E.
7. Texel rond 1984; Topografische kaart uitgegeven 1984.
8. Het eiland Texel omstreeks 1200; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
9. Ontwikkeling van Texel sinds de 17de eeuw; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
10. Bodemgeografie oude land van Texel; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
11. Ligging keileemgebied; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
12. Ligging laaggelegen keileemgebied; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
13. Ligging polder De Kuil; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
14. Ligging De Kogen; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
15. Bodemgeografie van de polders; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
16. Ligging polder Burgernieuwland; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
17. Ligging polder Waal en Burg; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
18. Ligging Prins Hendrikpolder; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
19. Ligging Hoorndernieuwland; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
20. Ligging Polder Eijerland; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
21. Ligging Polder de Eendracht; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
22. Ligging natuurreservaten; door auteur getekend.
23. Ruimtelijke structuur van Texel; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
24. Hoofdwegennet Texel anno 1988; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
25. Wegenpatroon op Texel anno 1988; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
26. Afwateringen op Texel anno 1988; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
27. (Waterkerende) dijken op Texel anno 1988; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
28. Historische vestingwerken Texel en ligging vliegveld; door auteur getekend.

29. Ligging Oude Schans; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
30. Ligging van de kernen onderling; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
31. Nederzettingstypen; door auteur getekend op basis Landschapsonderzoek.
32. Nederzettingsvormen en het landschapstype; Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio A: Texel, provincie Noord-Holland, dienst Ruimte en Groen, 1988.
33. Plattegrond Den Burg anno 1828; reproduktie ter gelegenheid van de heropening van kantoorboekhandel Veld en De Rooy, februari 1985.
34. Plattegrond Den Burg anno 1989; Gemeentegids Texel.
35. Groeikaart Den Burg; door auteur getekend met als ondergrond Topografische Kaart 1984.
36. Plattegrond De Koog anno 1935; gemeente Texel.
37. Plattegrond De Koog anno 1989; Gemeentegids Texel.
38. Plattegrond Den Hoorn anno 1989; Gemeentegids Texel.
39. Plattegrond De Cocksdorp anno 1989; Gemeentegids Texel.
40. Plattegrond Oosterend anno 1832; gemeente Texel.
41. Plattegrond Oosterend anno 1989; Gemeentegids Texel.
42. Plattegrond Oudeschild anno 1989; Gemeentegids Texel.
43. Plattegrond De Waal anno 1889; gemeente Texel.
44. Plattegrond De Waal anno 1989; Gemeentegids Texel.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

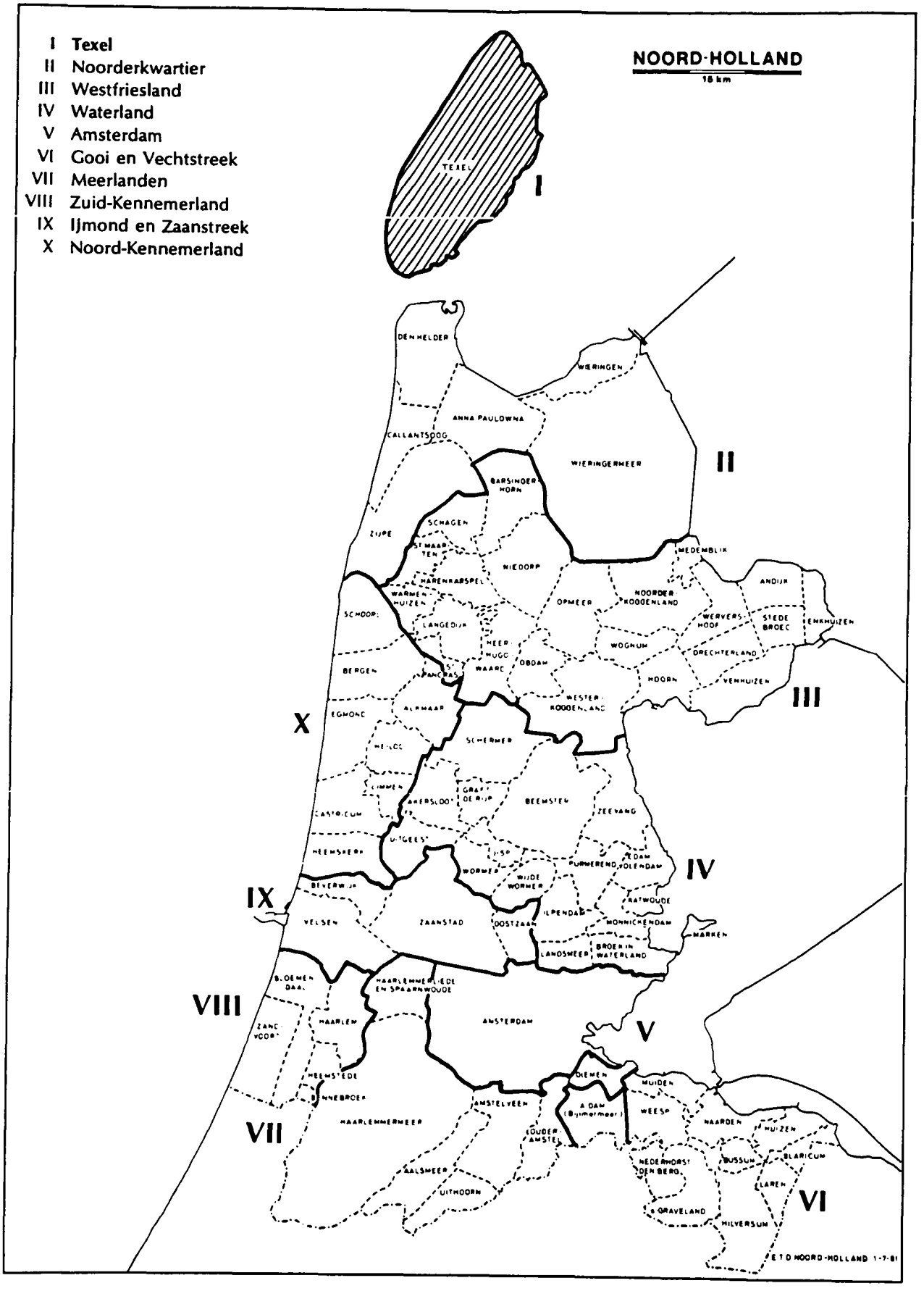

2. Texel anno 1859

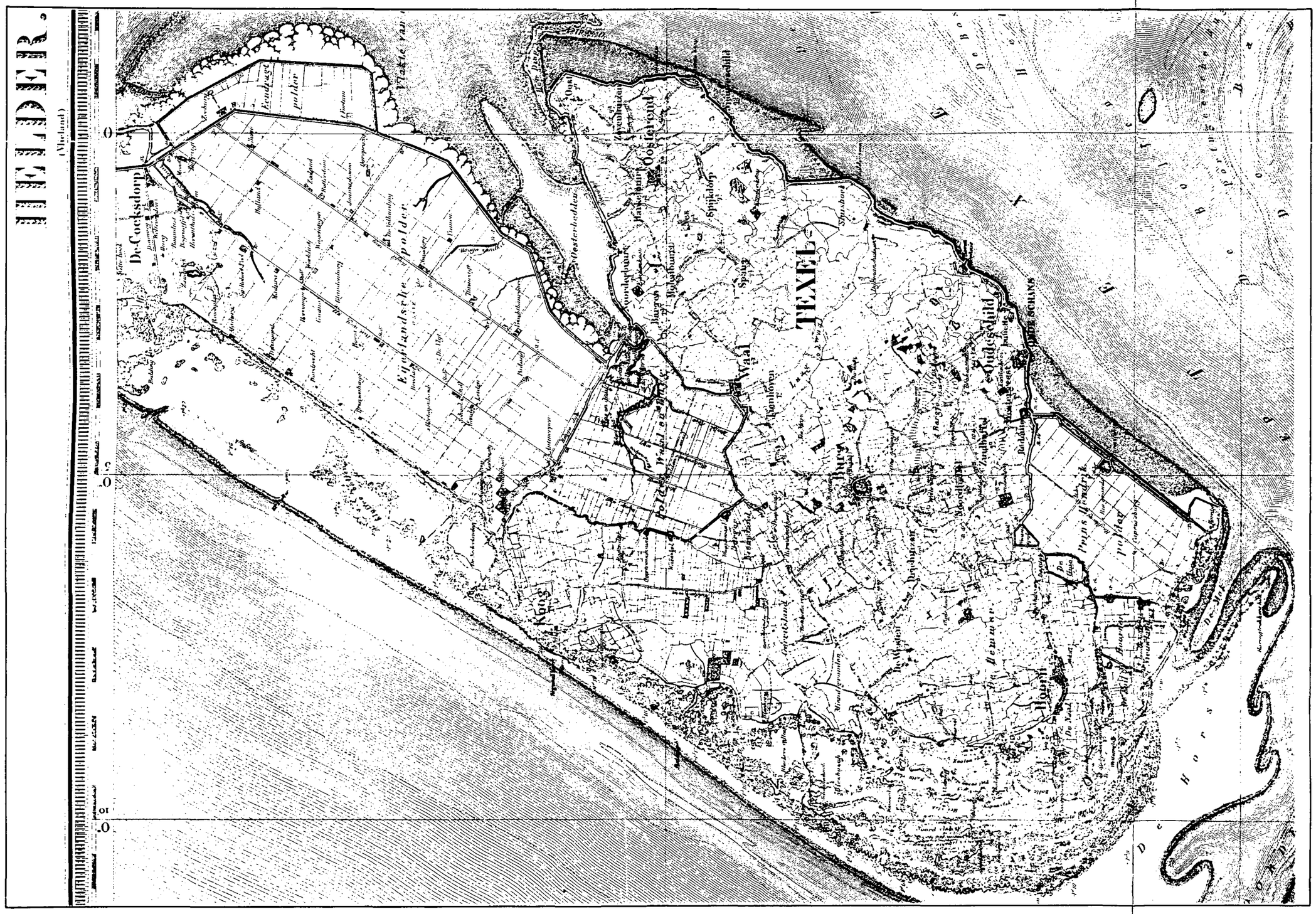

3. Texel anno 1866

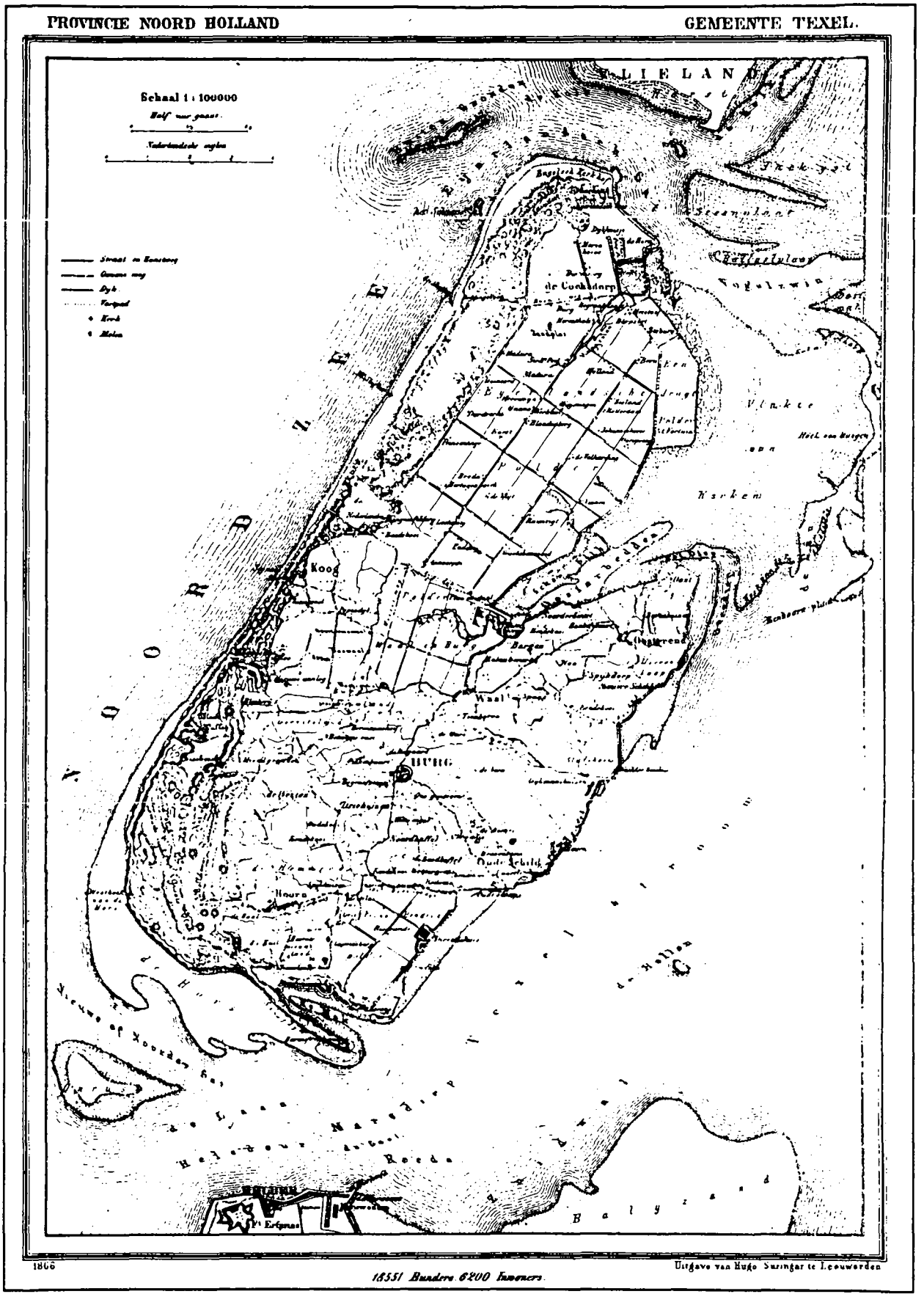

4. Texel rond 1918-1921

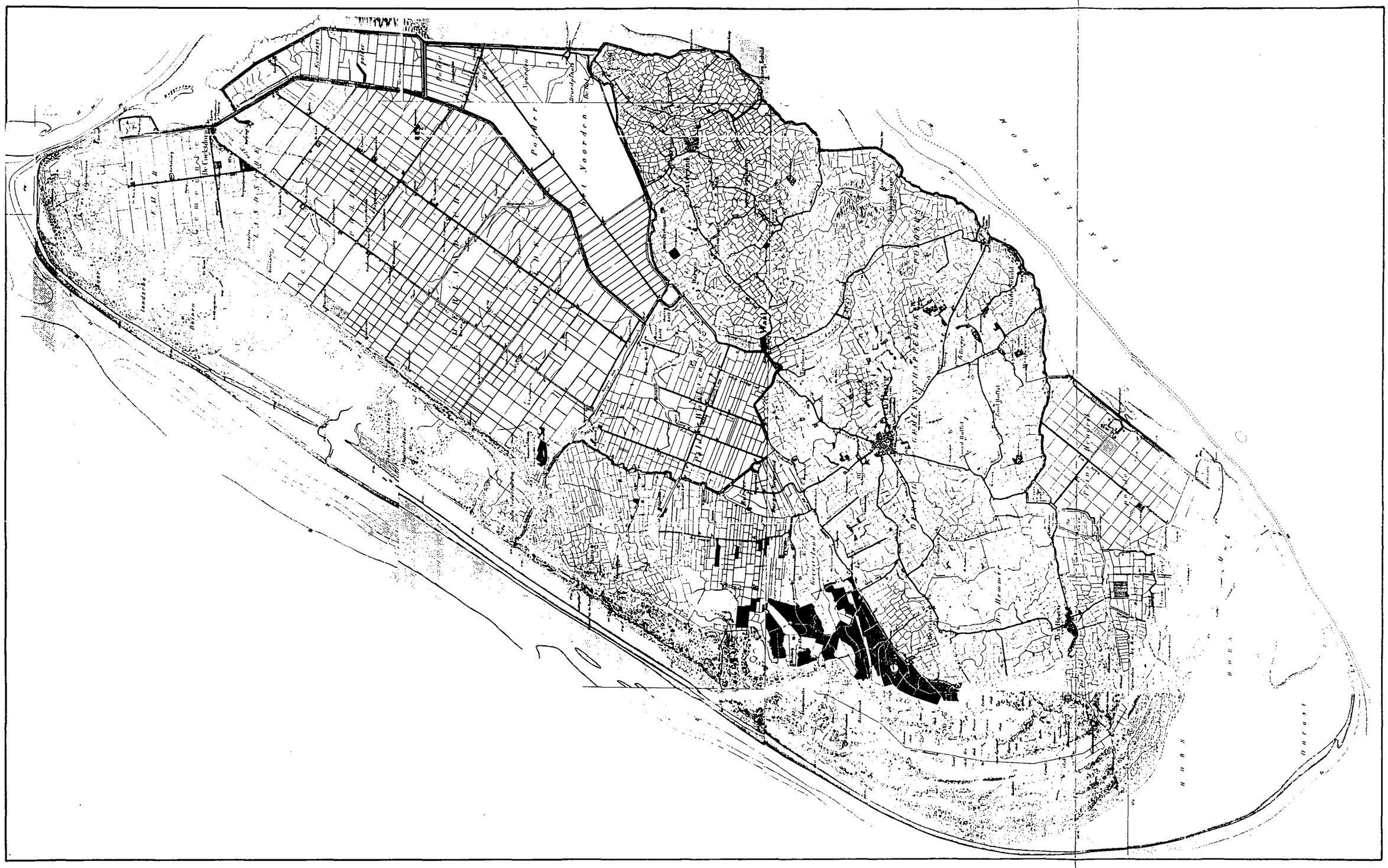

5. Texel rond 1943

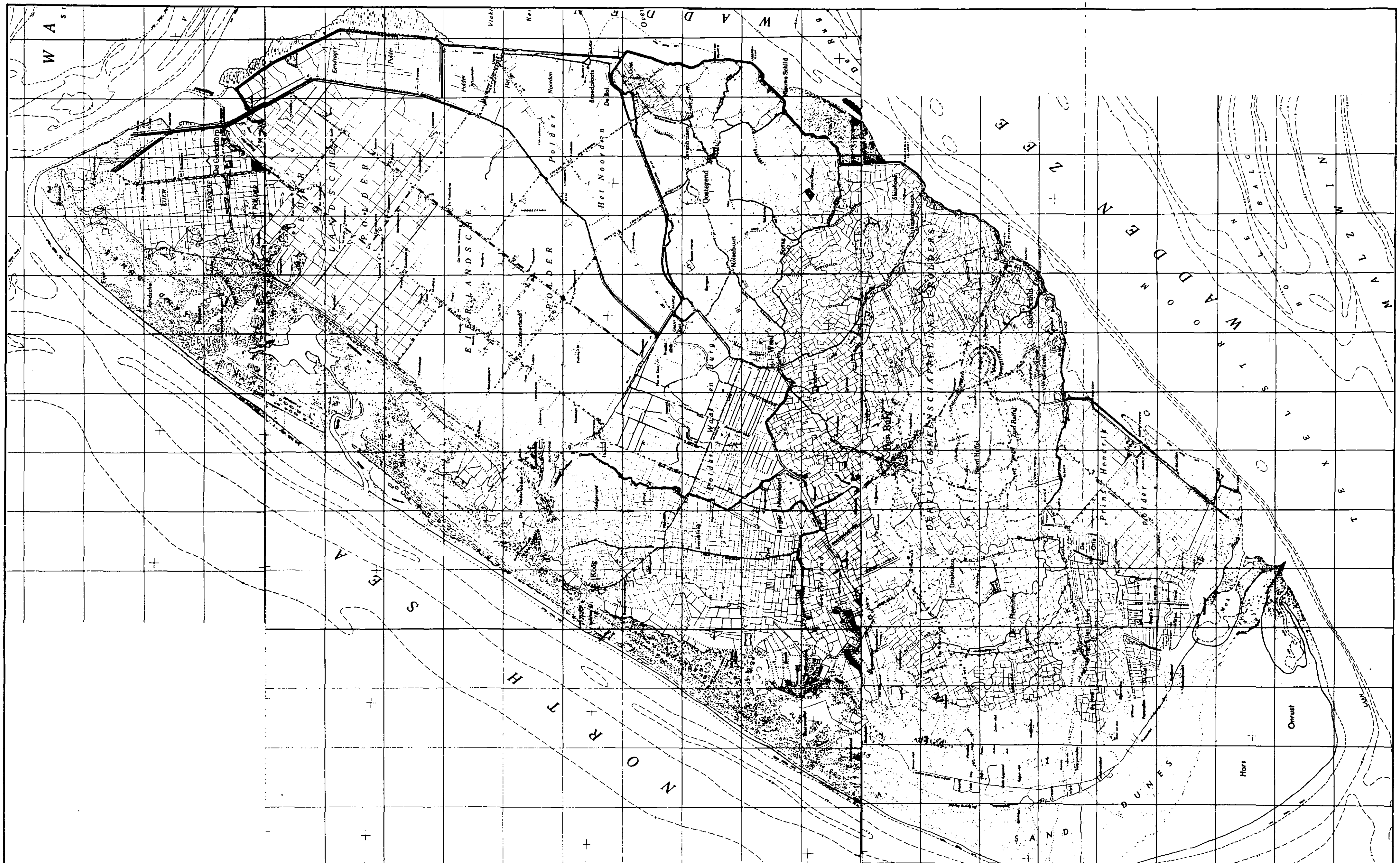

6. Texel rond 1946

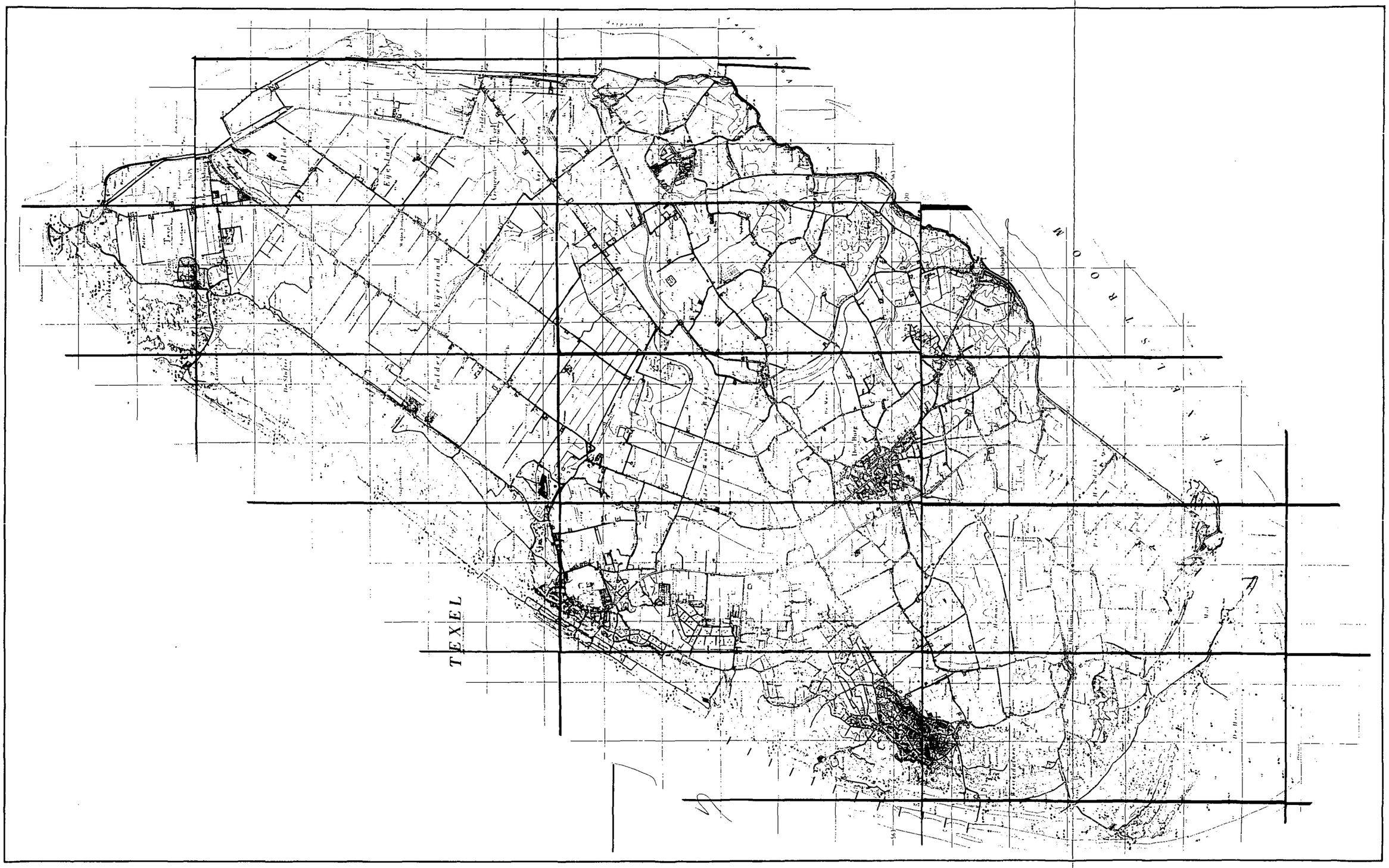

7. Texel rond 1984

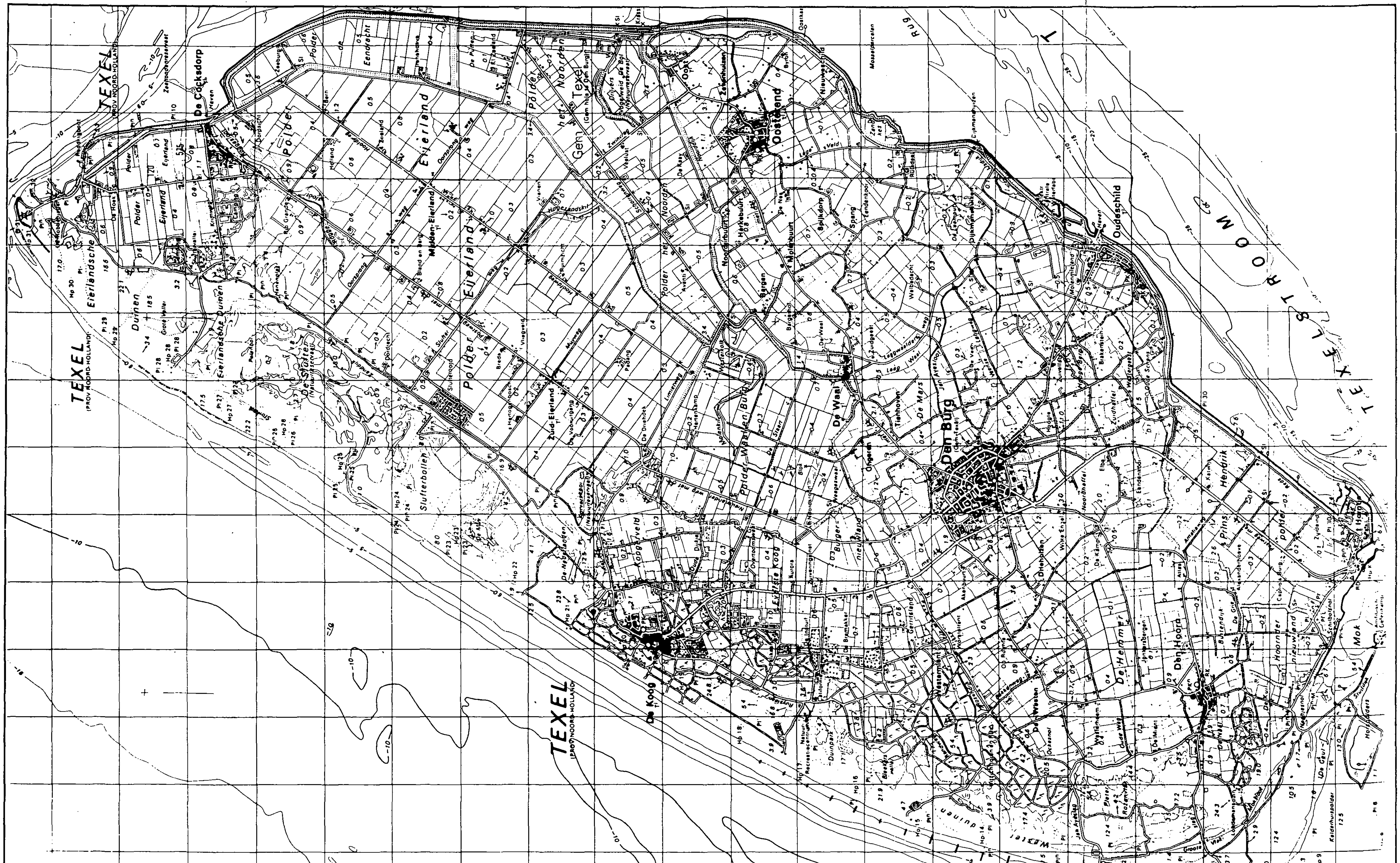

8. Het eiland Texel omstreeks 1200

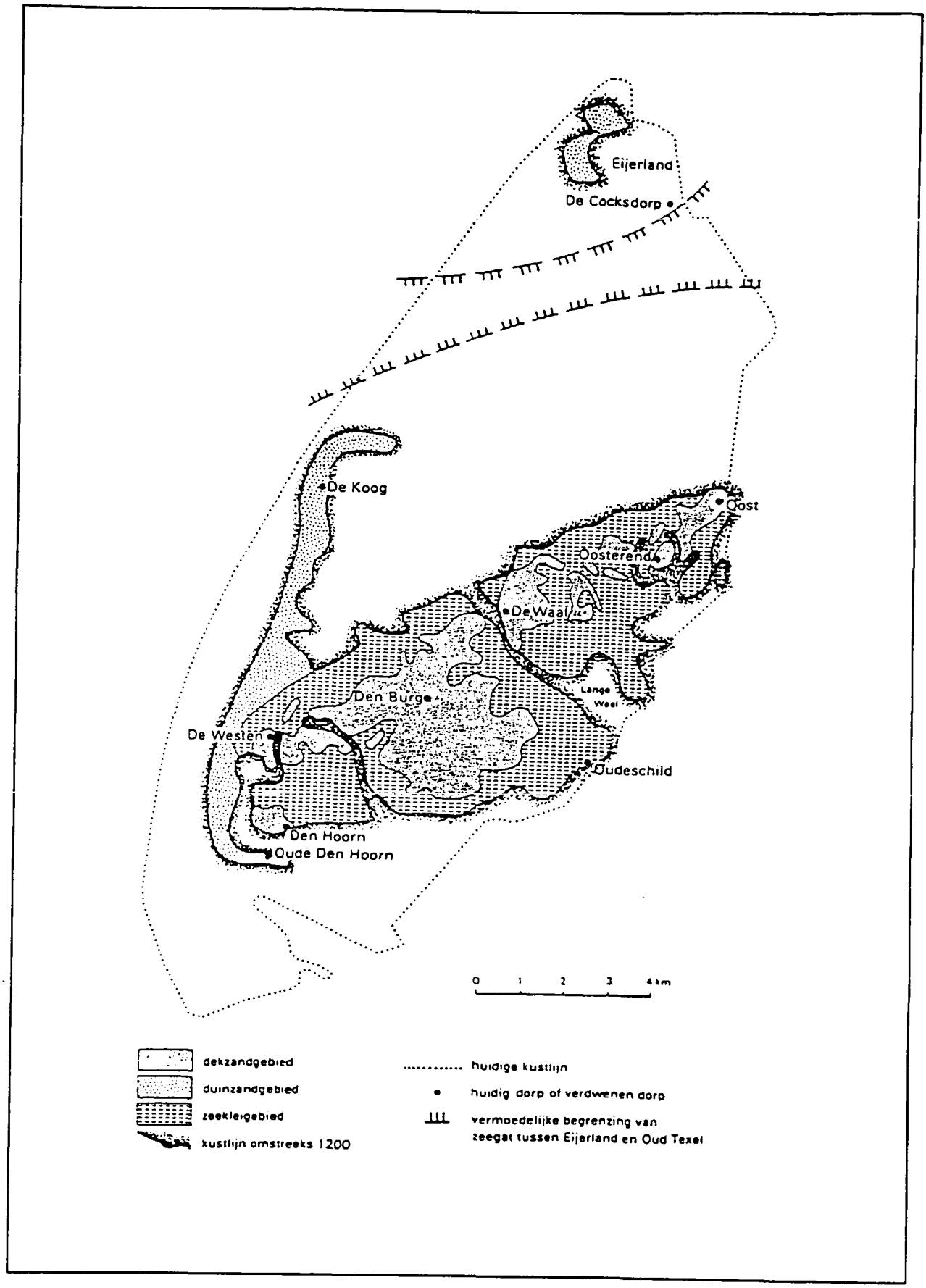

9. Ontwikkeling van Texel sinds de 17e eeuw

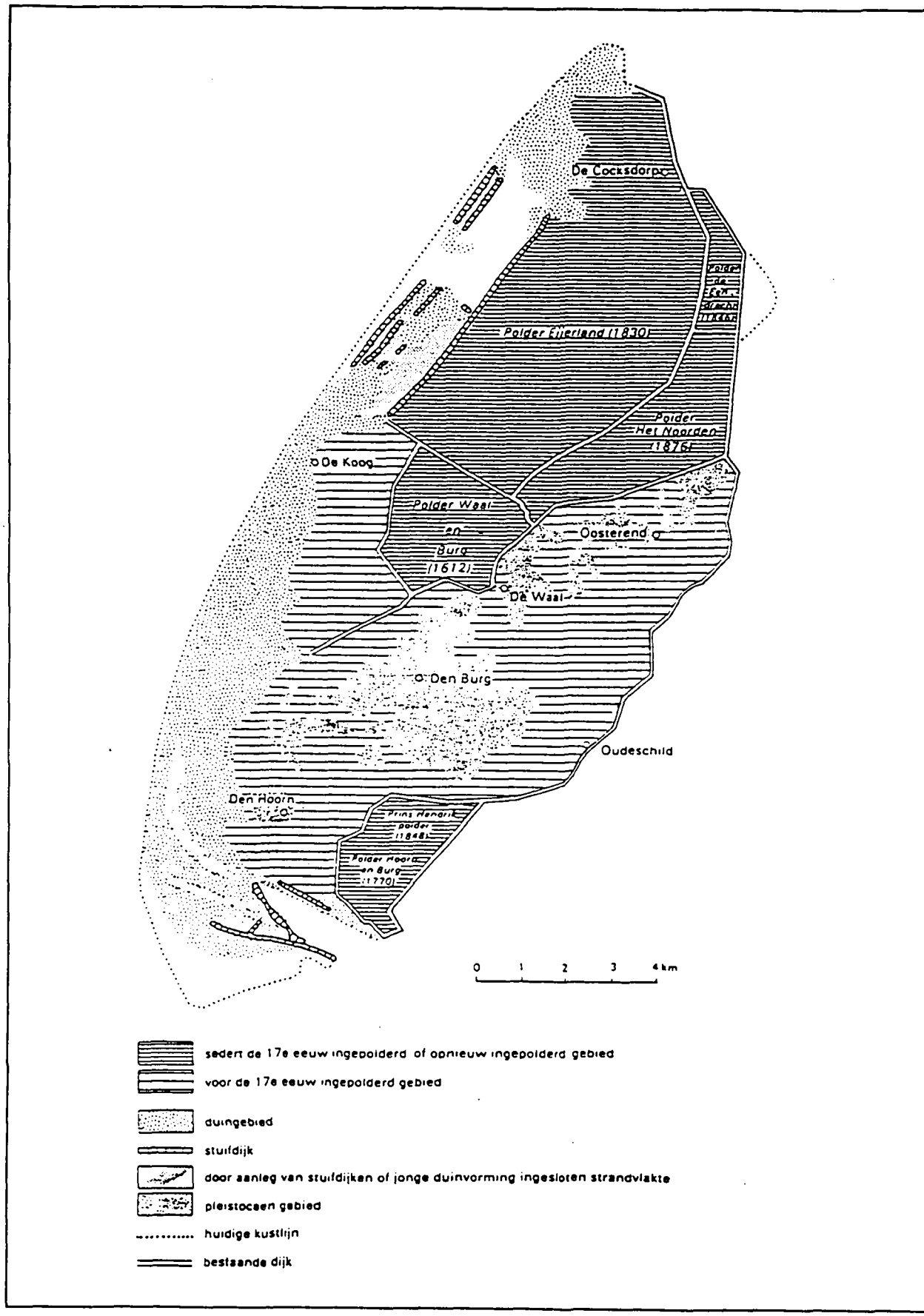

10. Bodemgeografie oude land van Texel

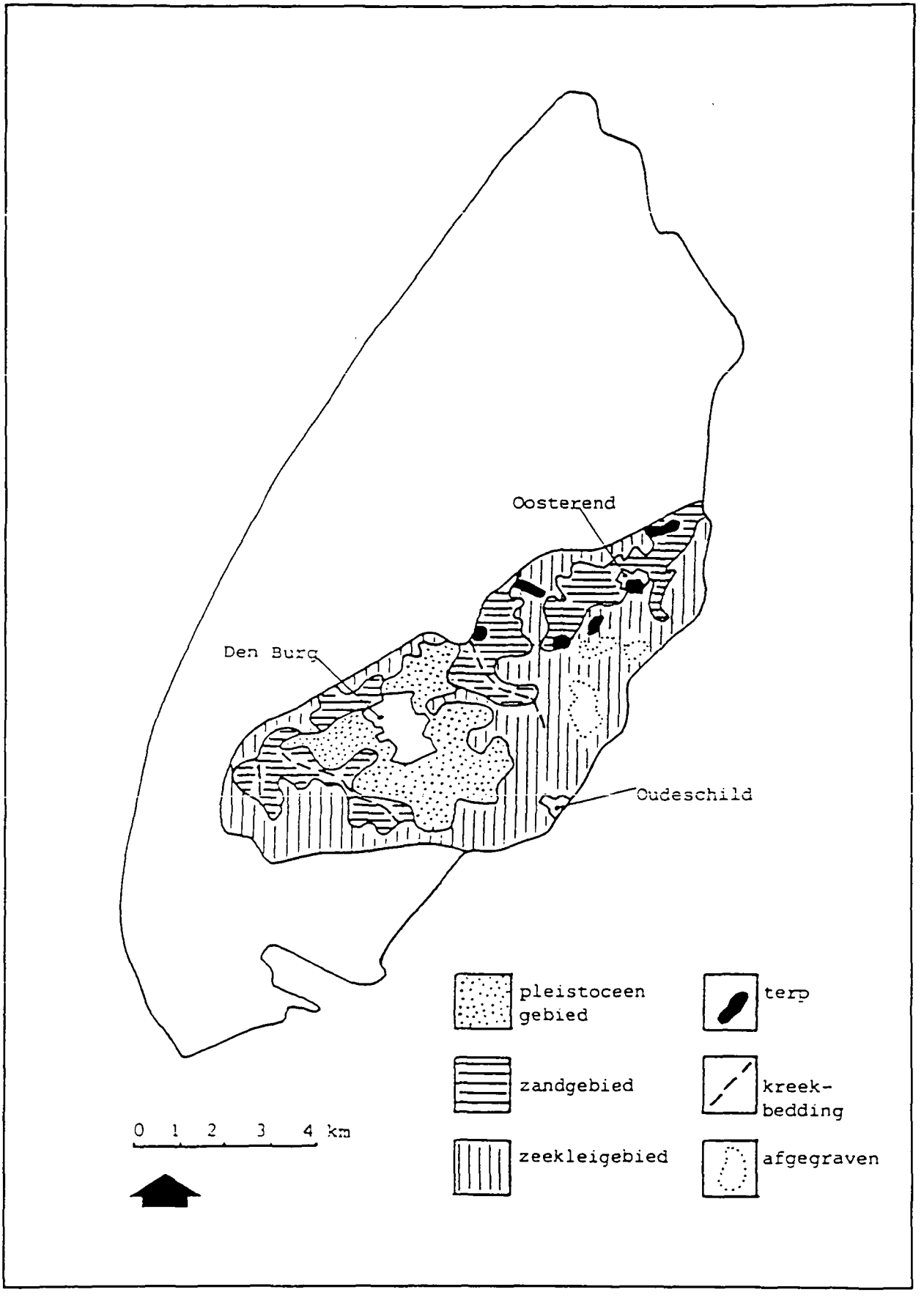

11. Ligging keileemgebied

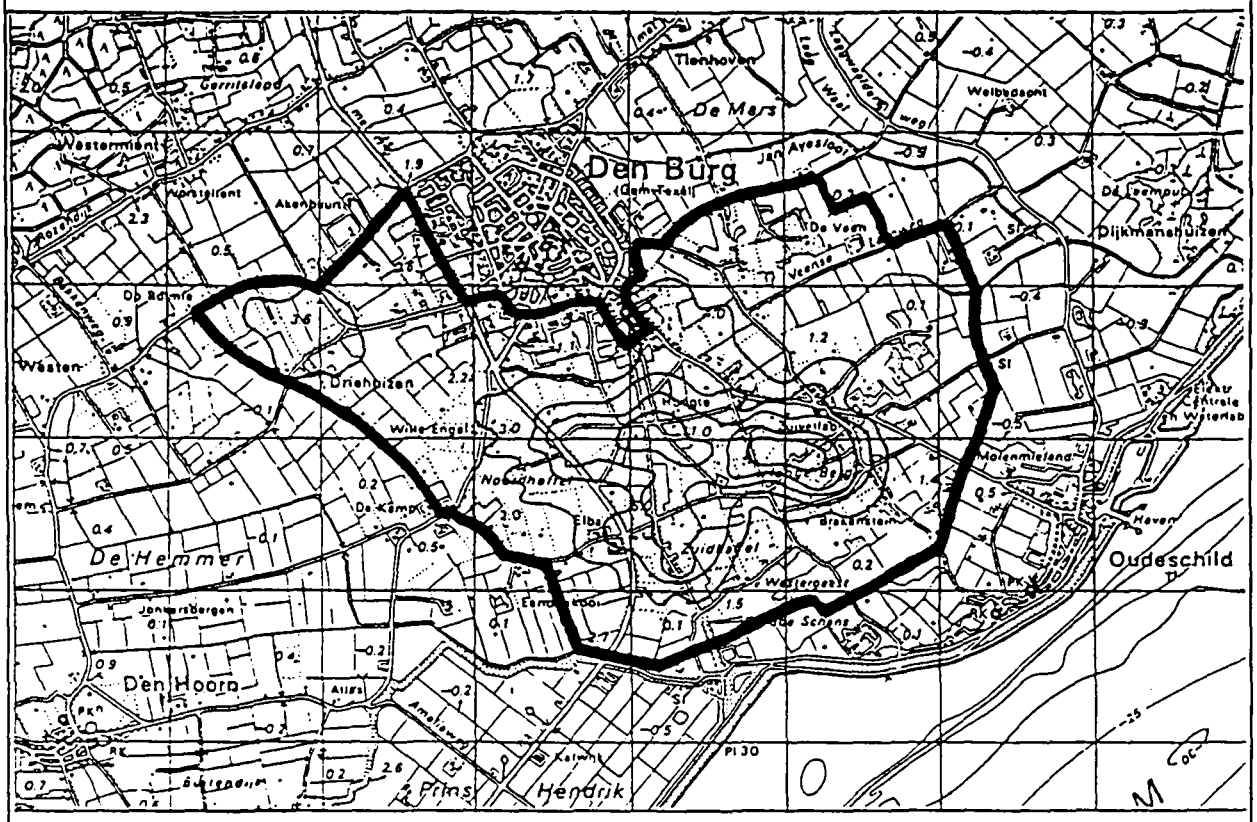

12. Ligging laaggelegen keileemgebied

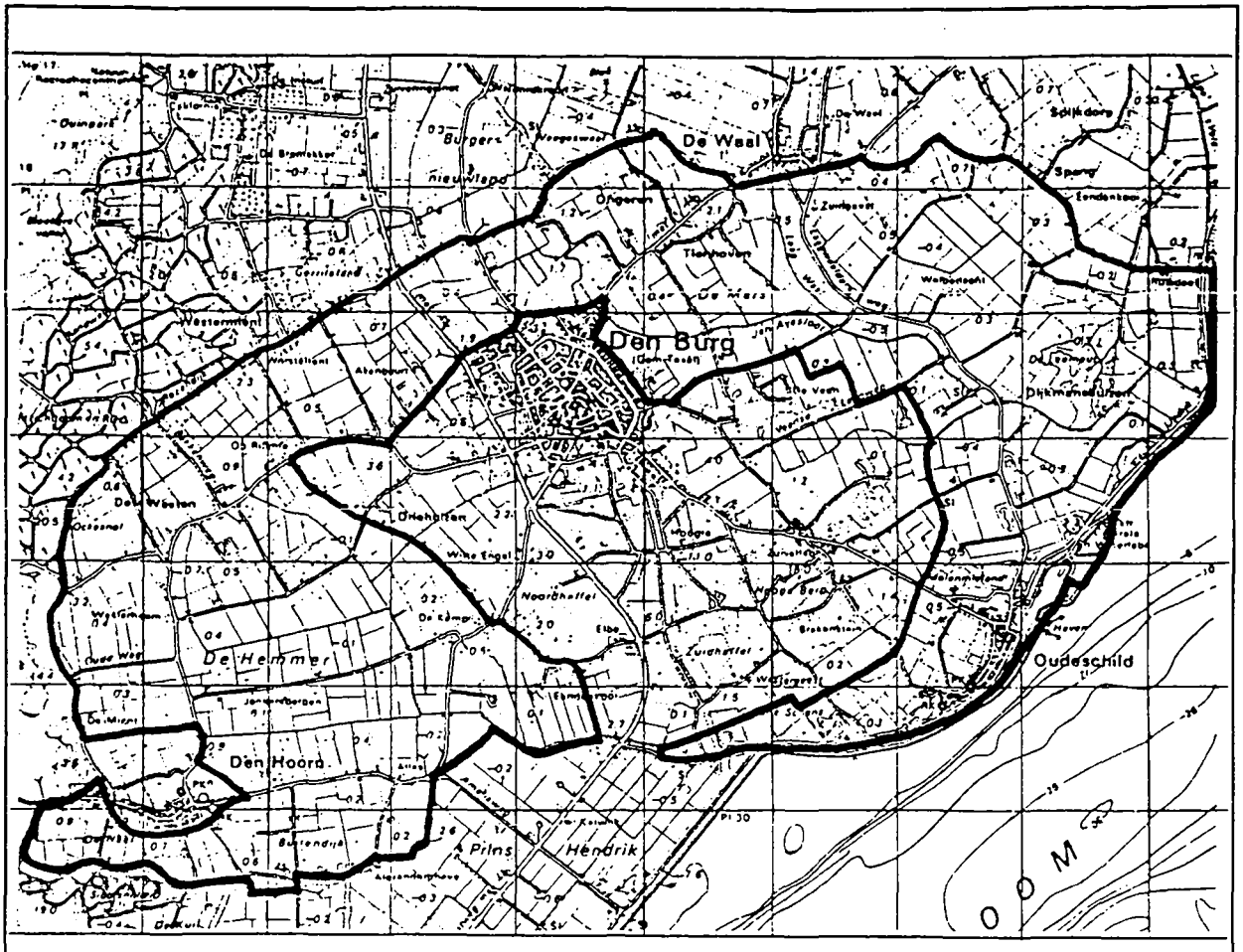

13. Ligging polder De Kuil

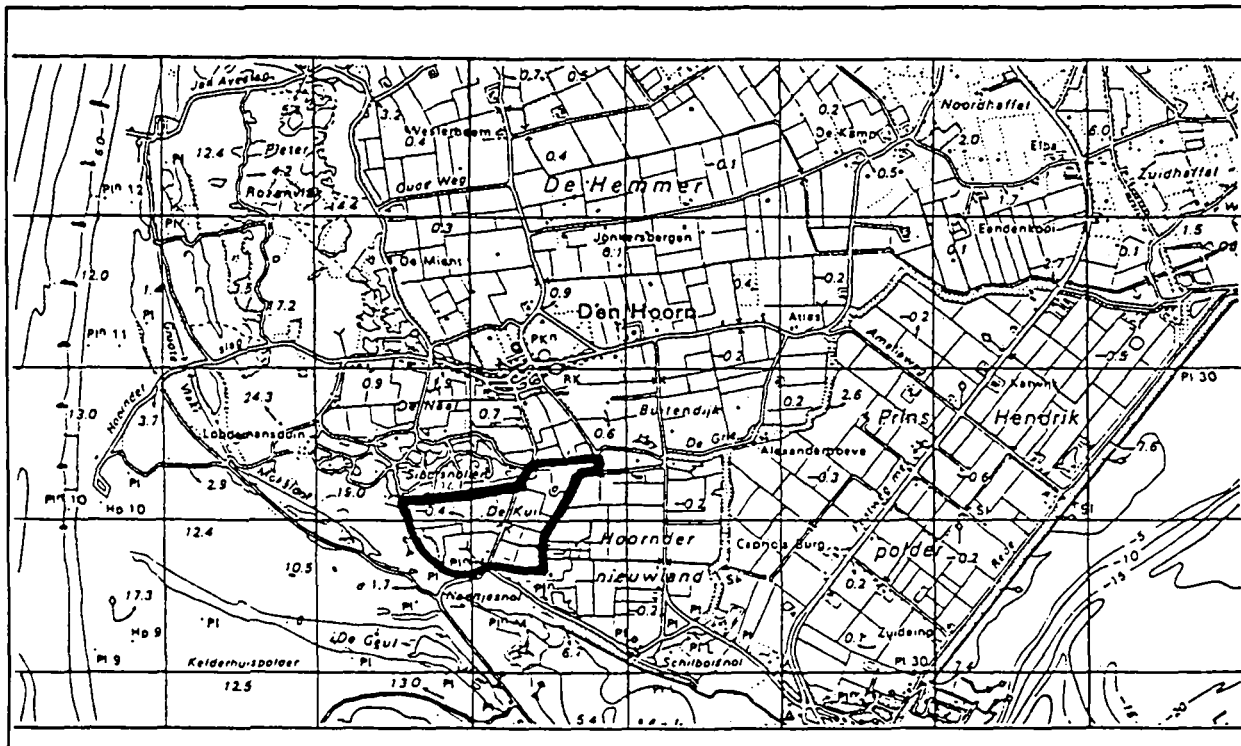

14. Ligging De Kogen

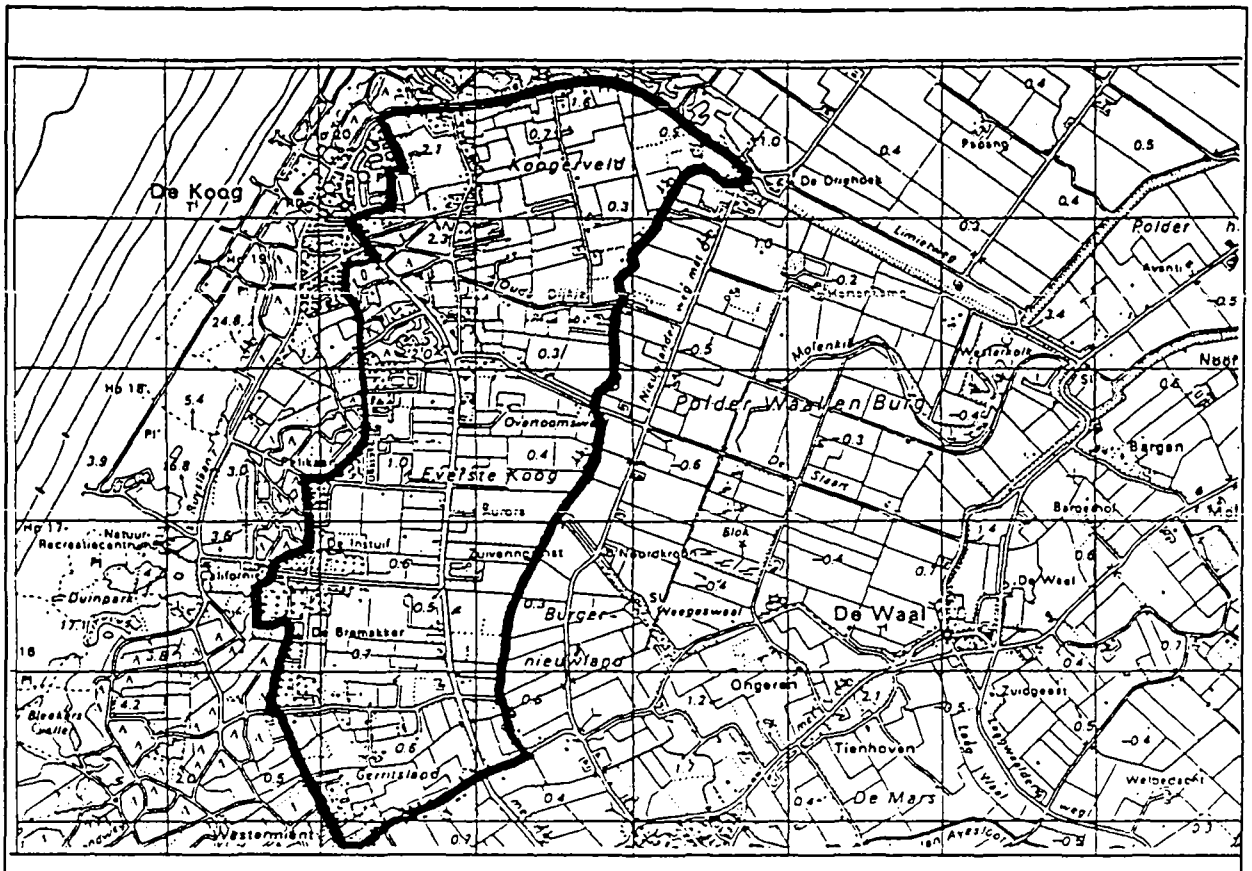

15. Bodemgeografie van de polders

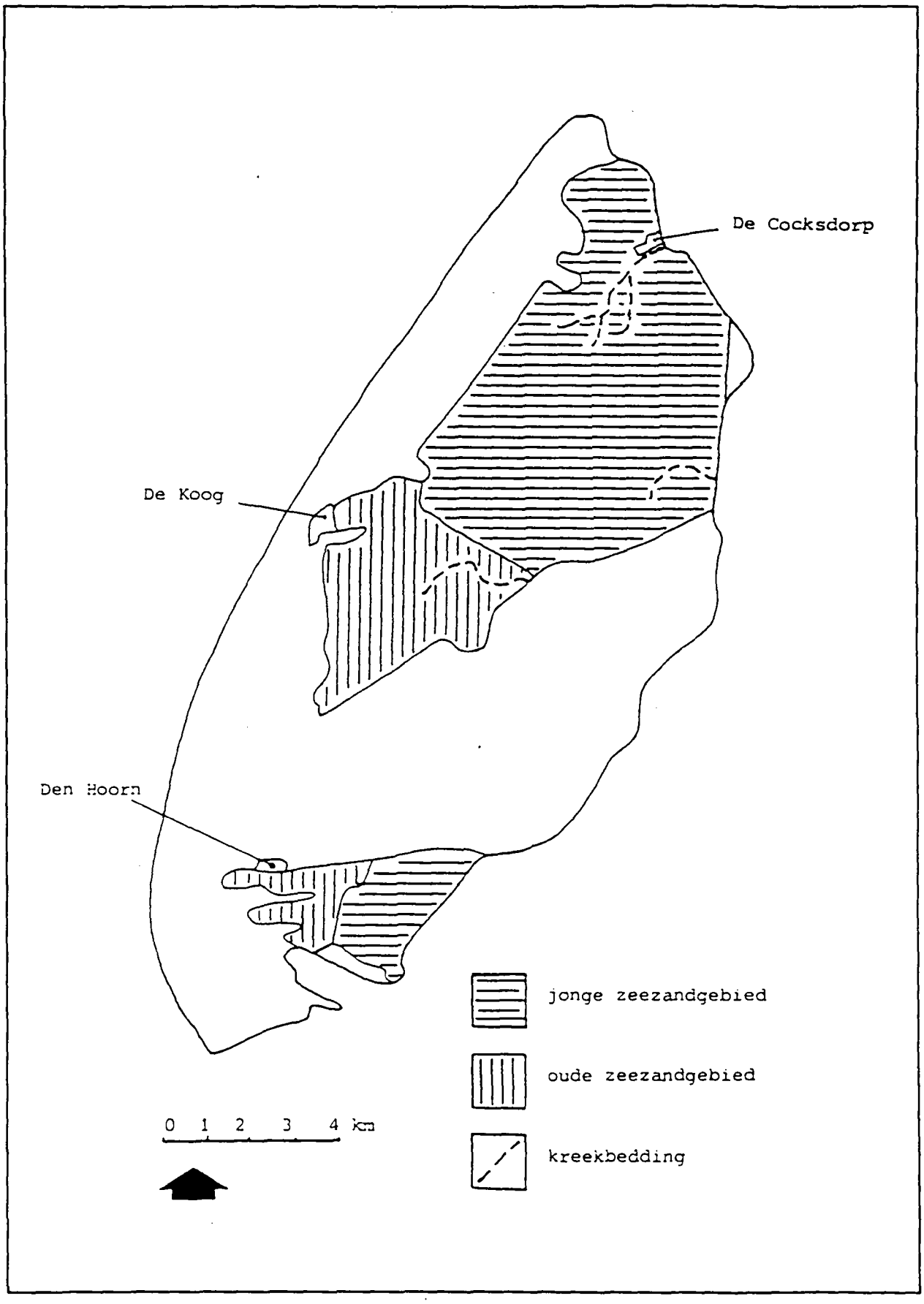

16. Ligging polder Burgernieuwland

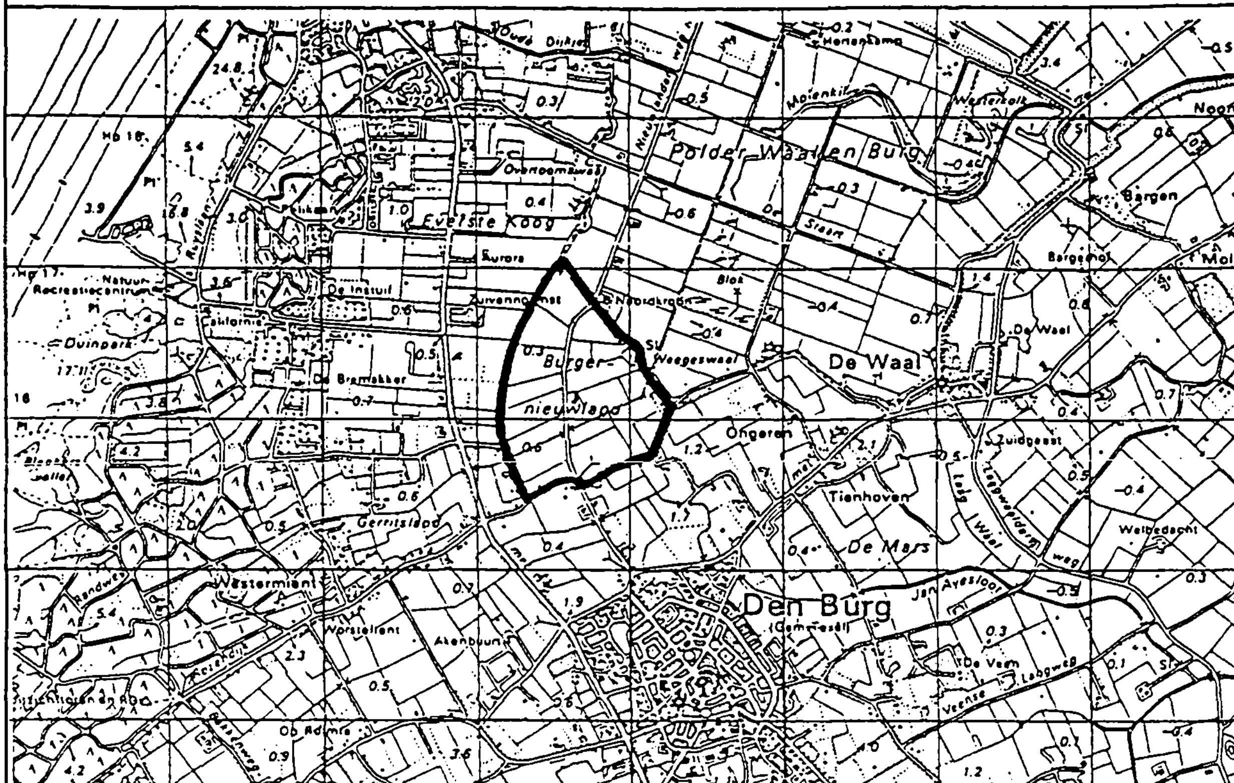

17. Ligging polder Waal en Burg

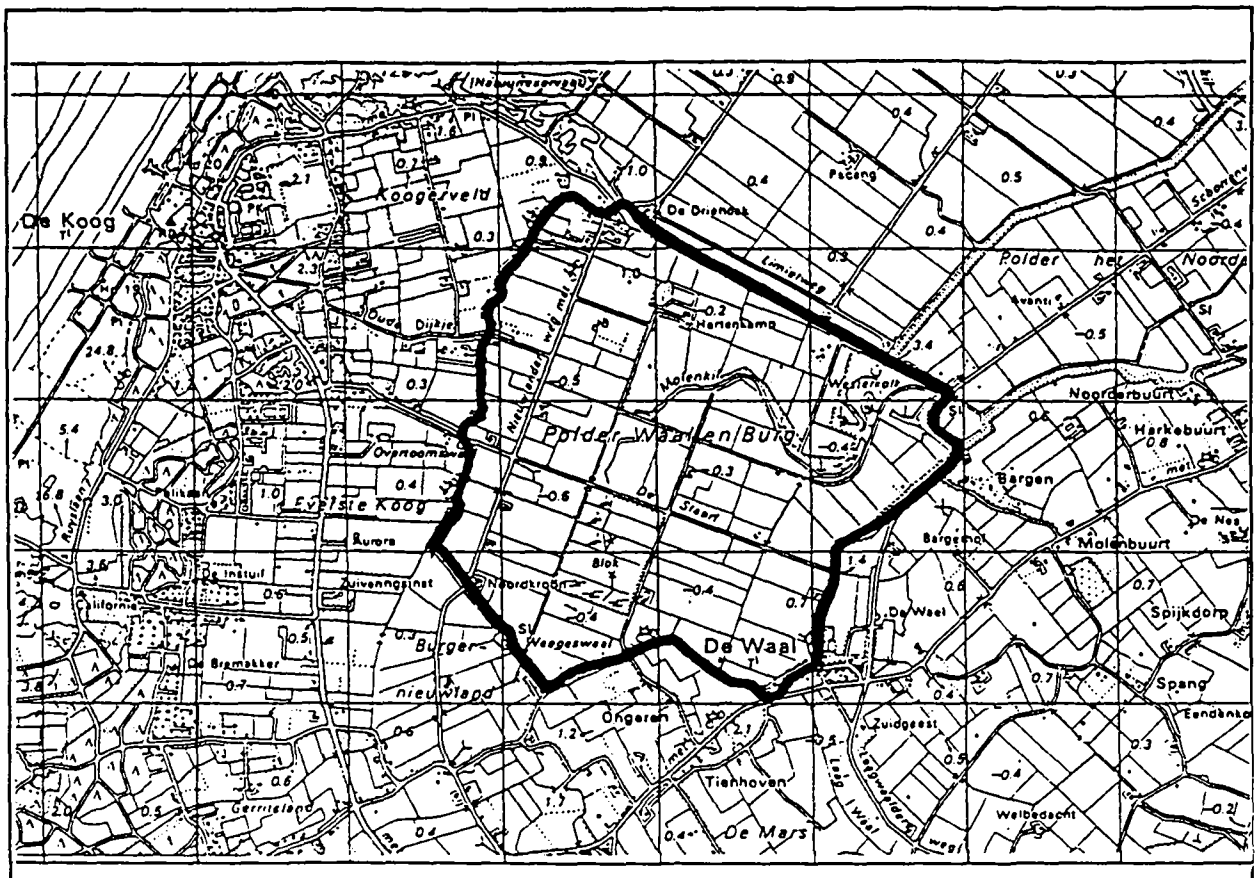

18. Ligging Prins Hendrikpolder

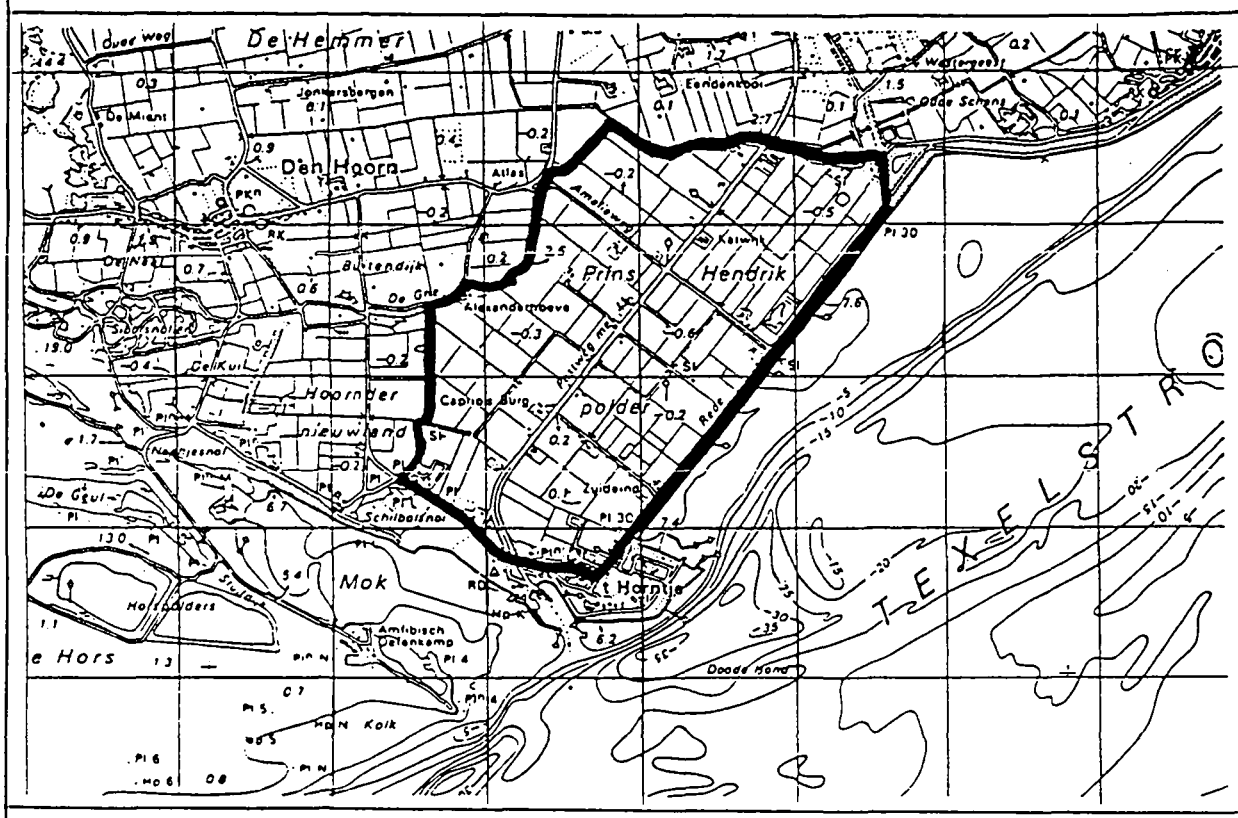

19. Ligging Hoorndernieuwland

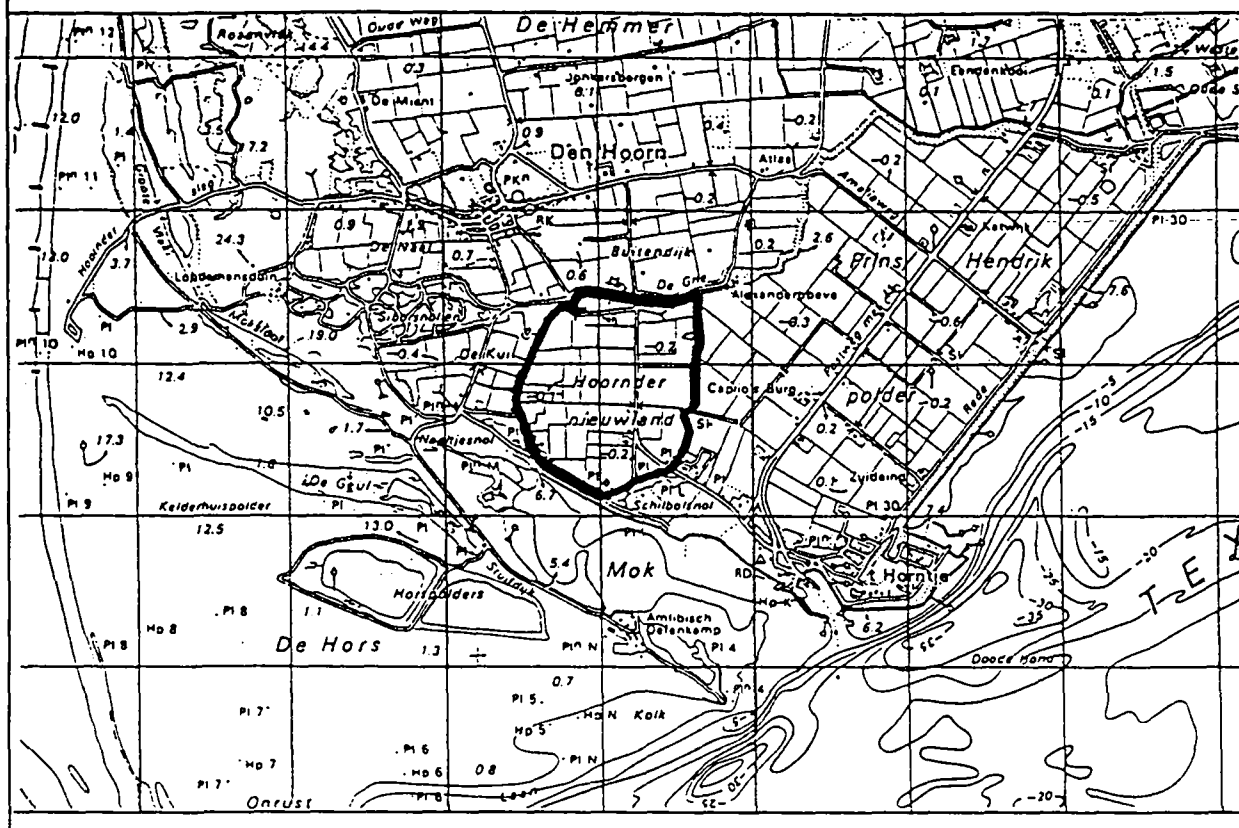

20. Ligging Polder Eijerland

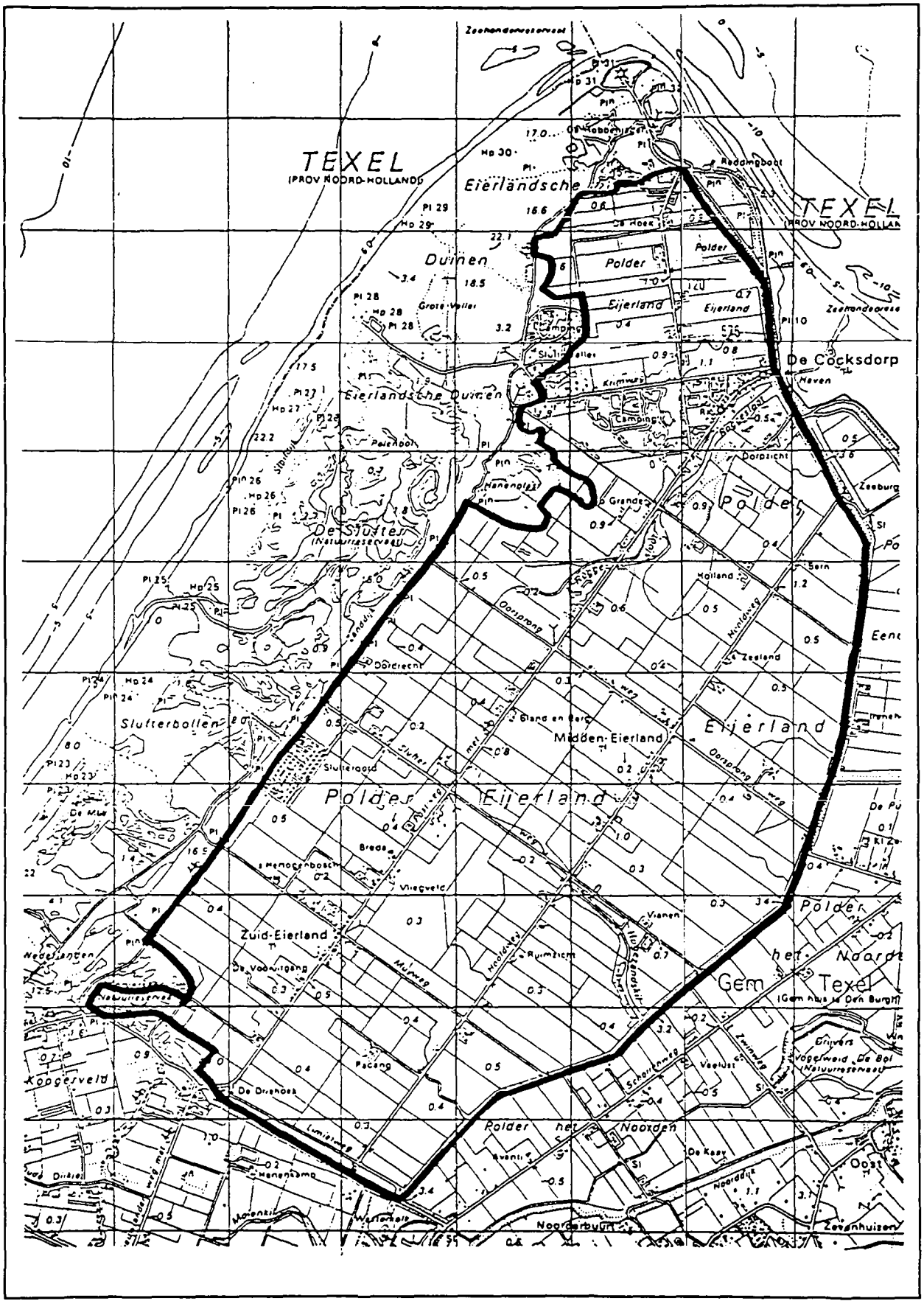

21. Ligging Polder de Eendracht

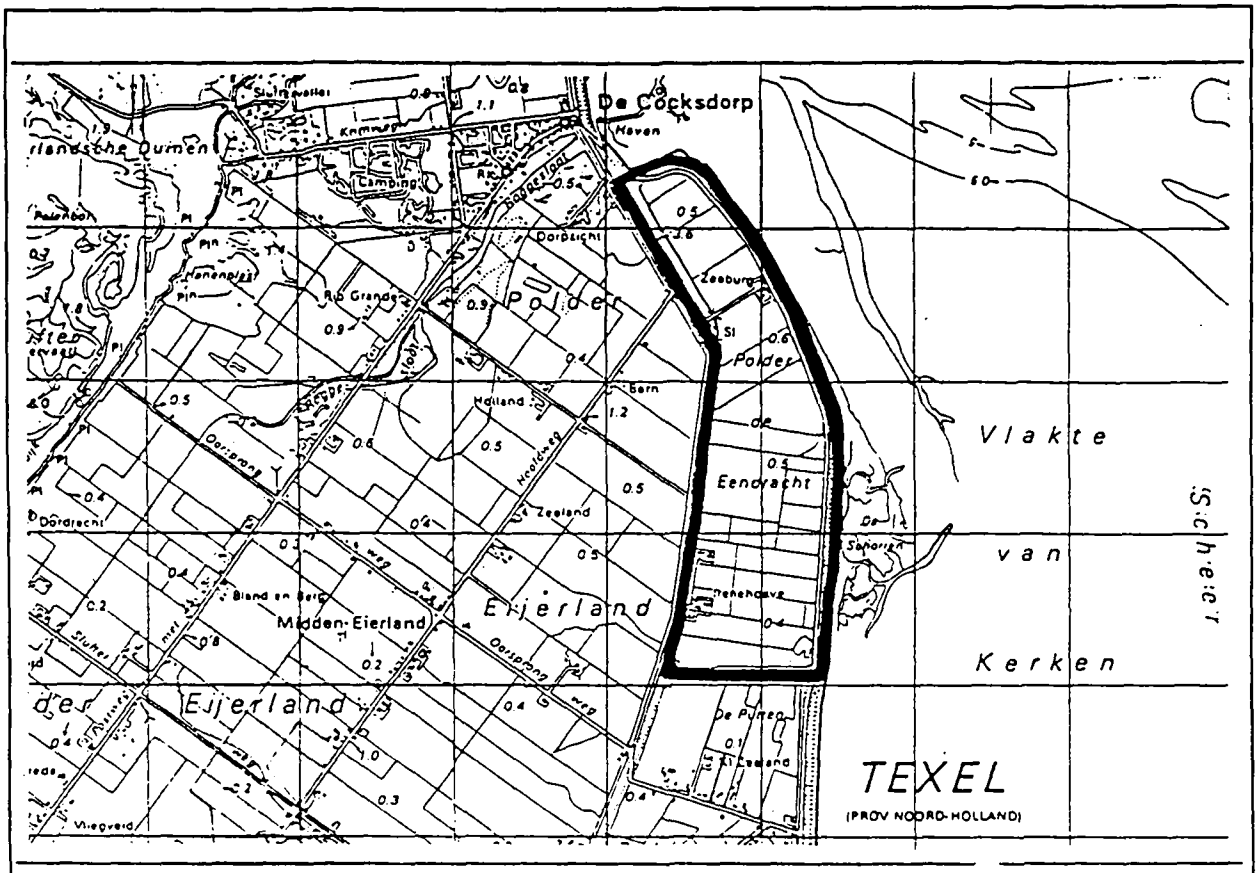

22. Natuurreservaten

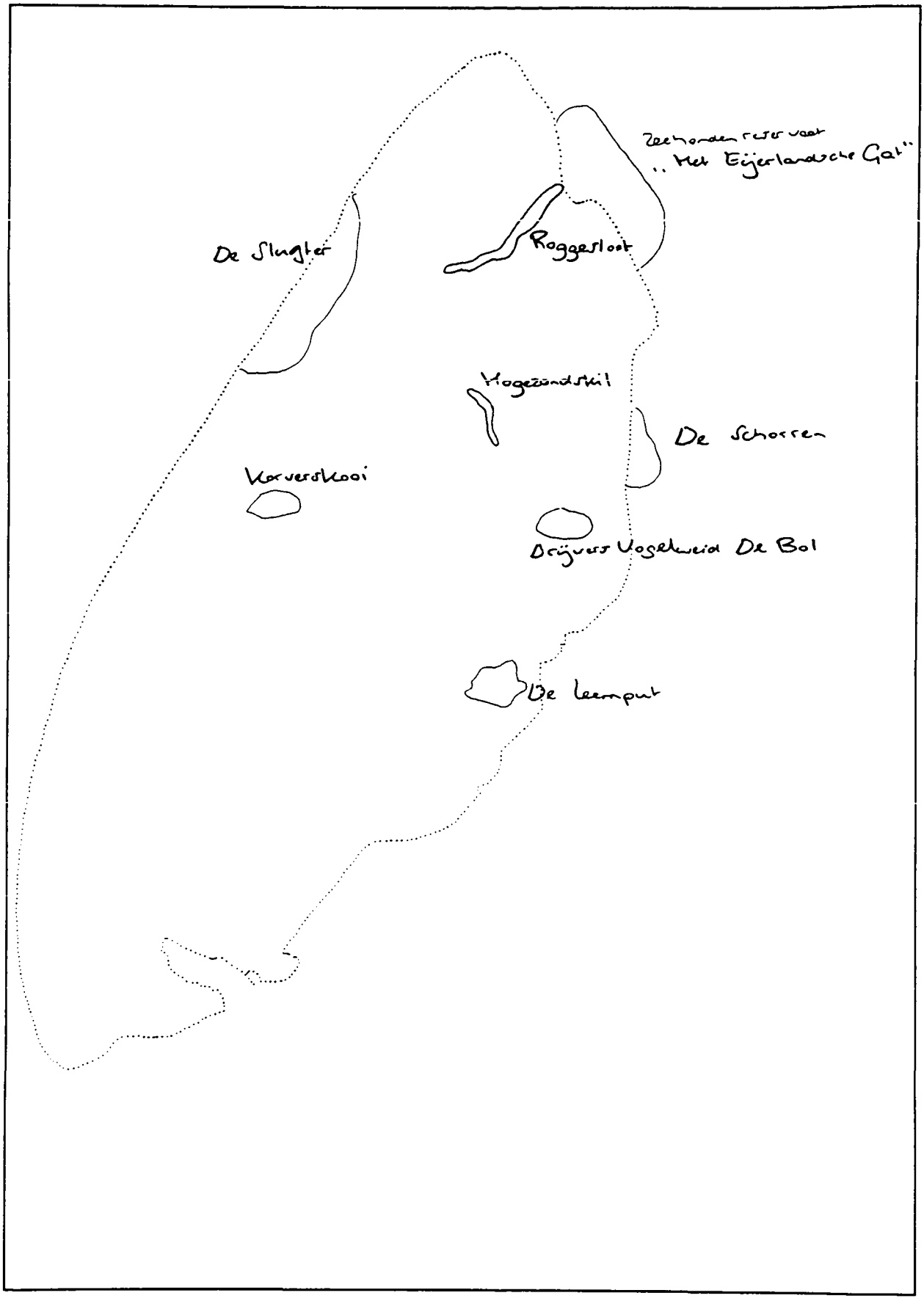

23. Ruimtelijke structuur van Texel

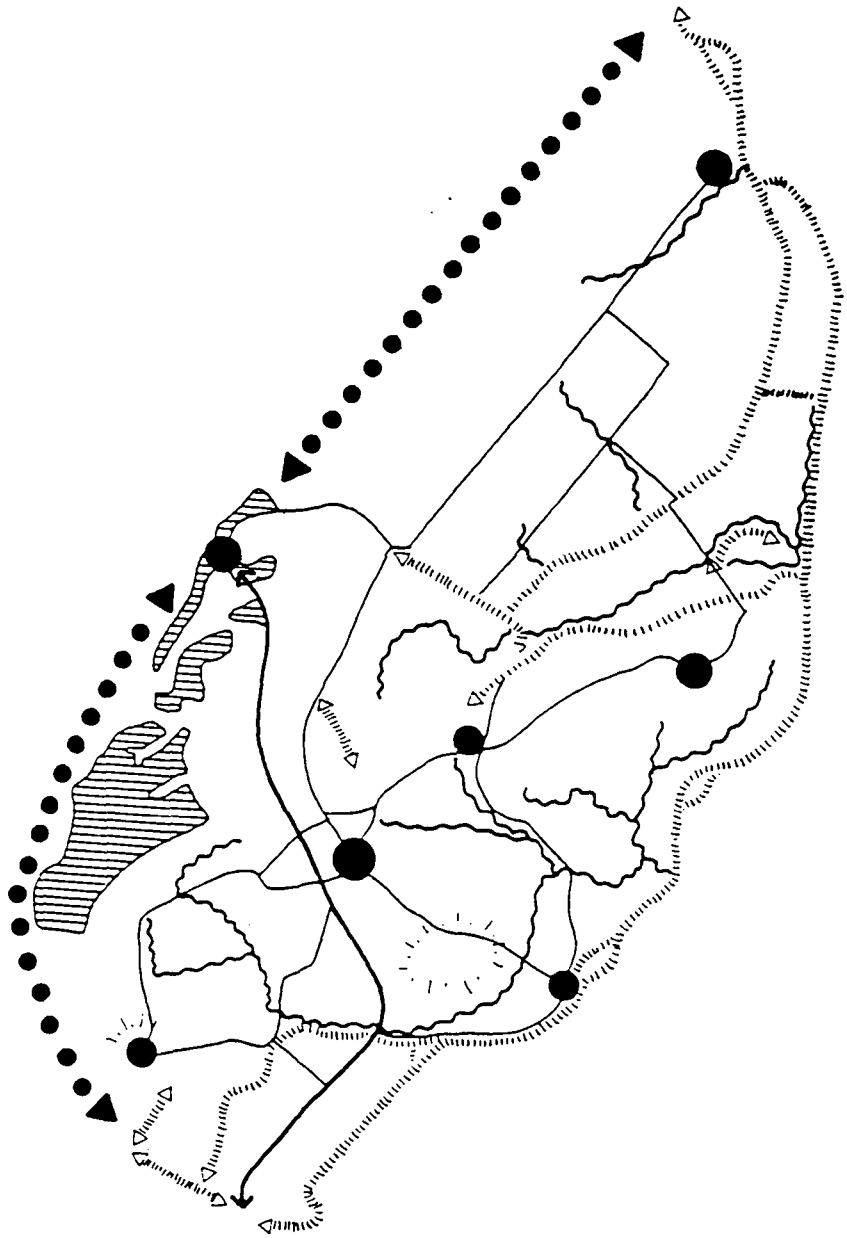

structuurbepalende dijk
hoofdweg (eerste orde)
hoofdweg (tweede orde)
dorpsbebouwing
hoofdrichting duingebied
structuurbepalende waterloop
hoogteverschillen bij de Hooge Berg/Den Hoorn
beboste duinen

24. Hoofdwegennet Texel anno 1988

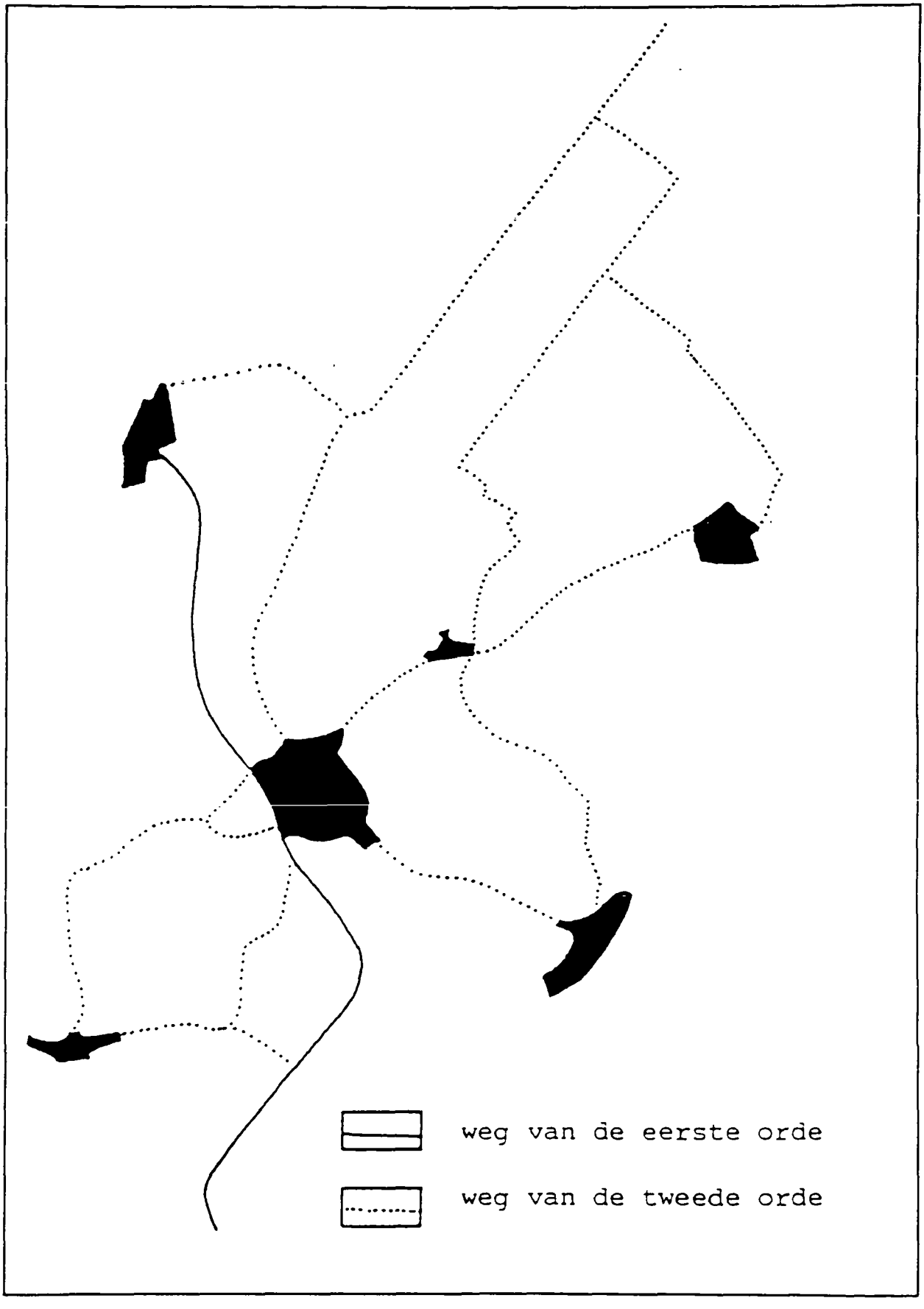

25. Wegenpatroon op Texel anno 1988

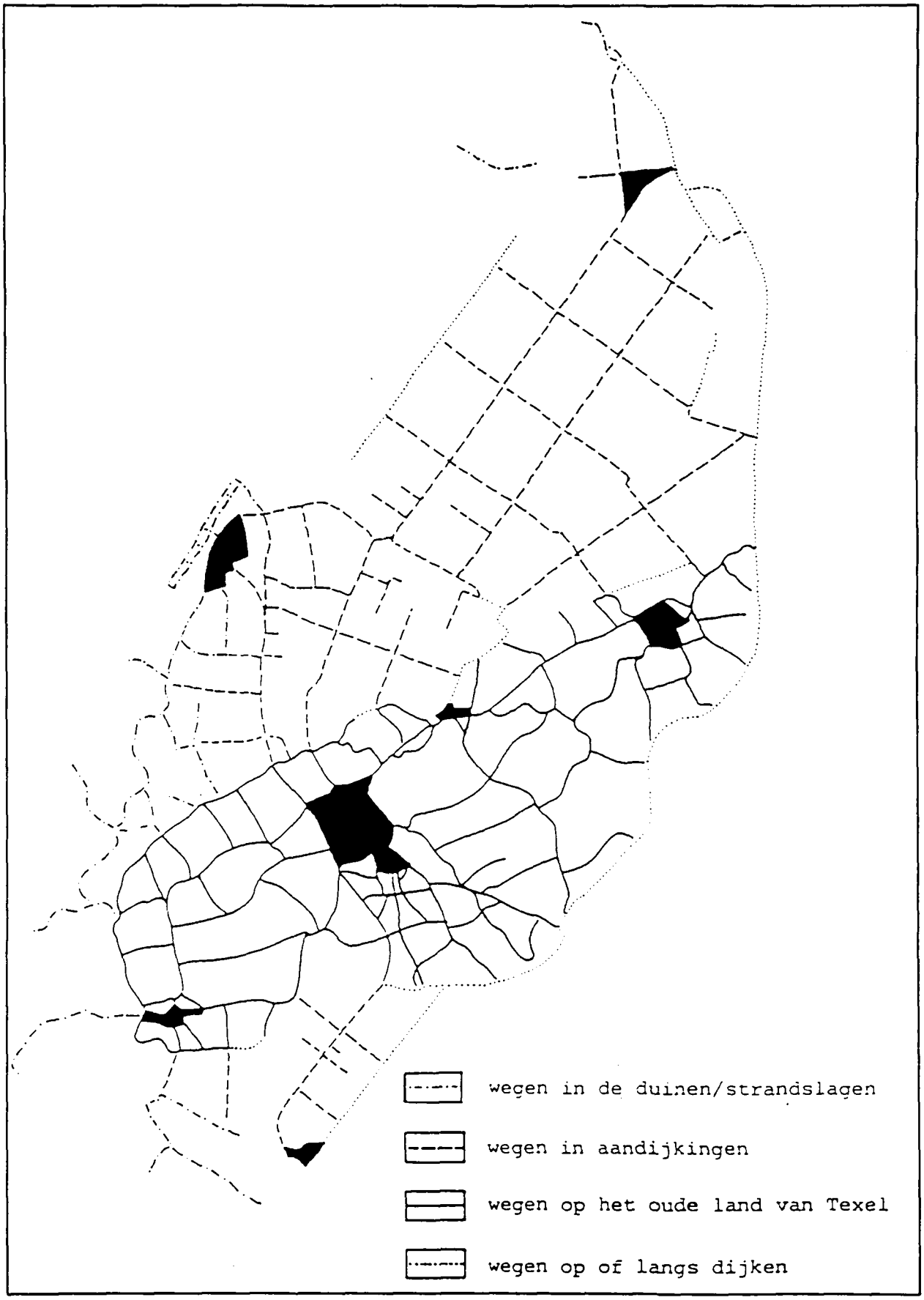

26. Afwateringen op Texel anno 1988

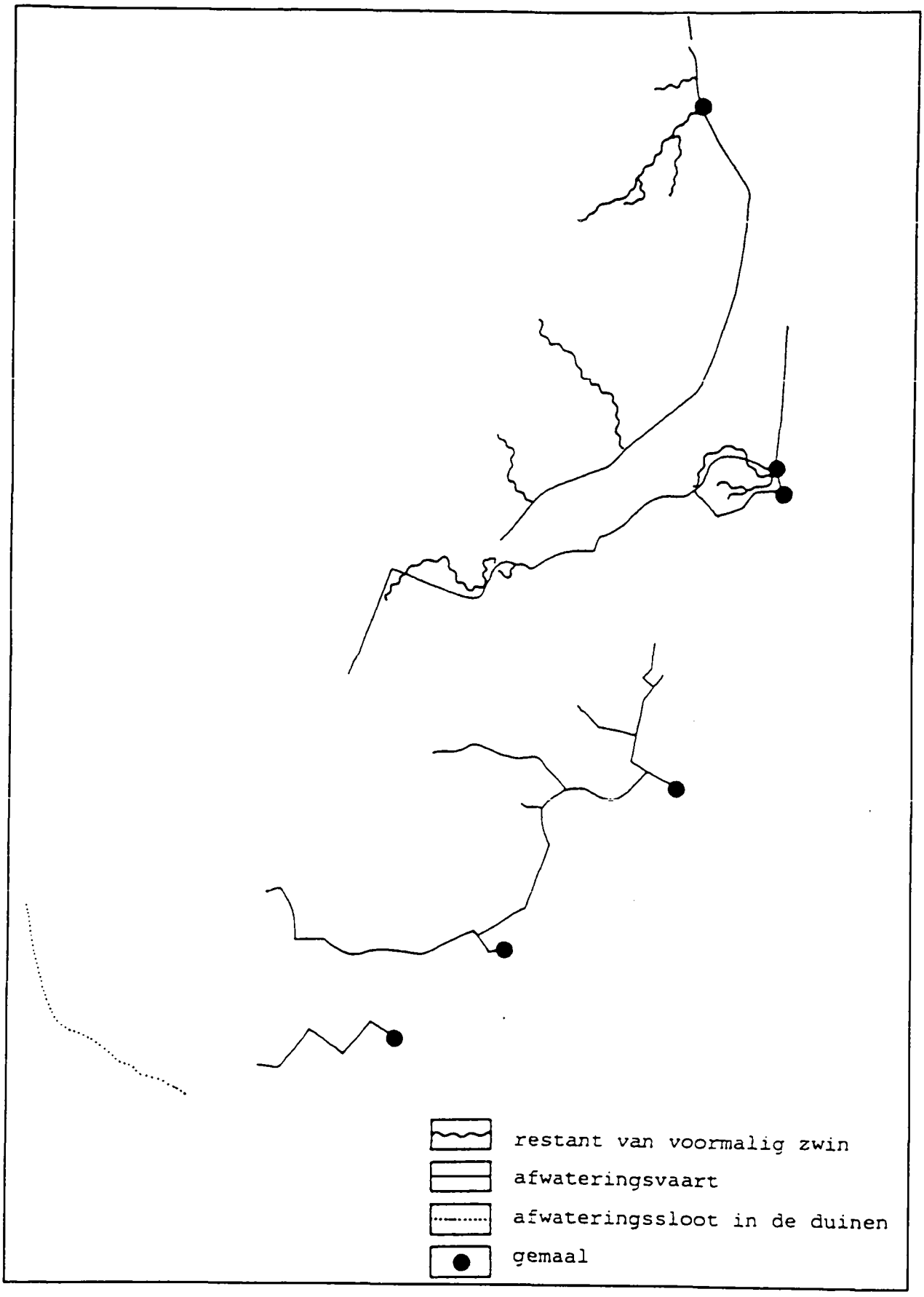

27. (Waterkerende) dijken op Texel anno 1988

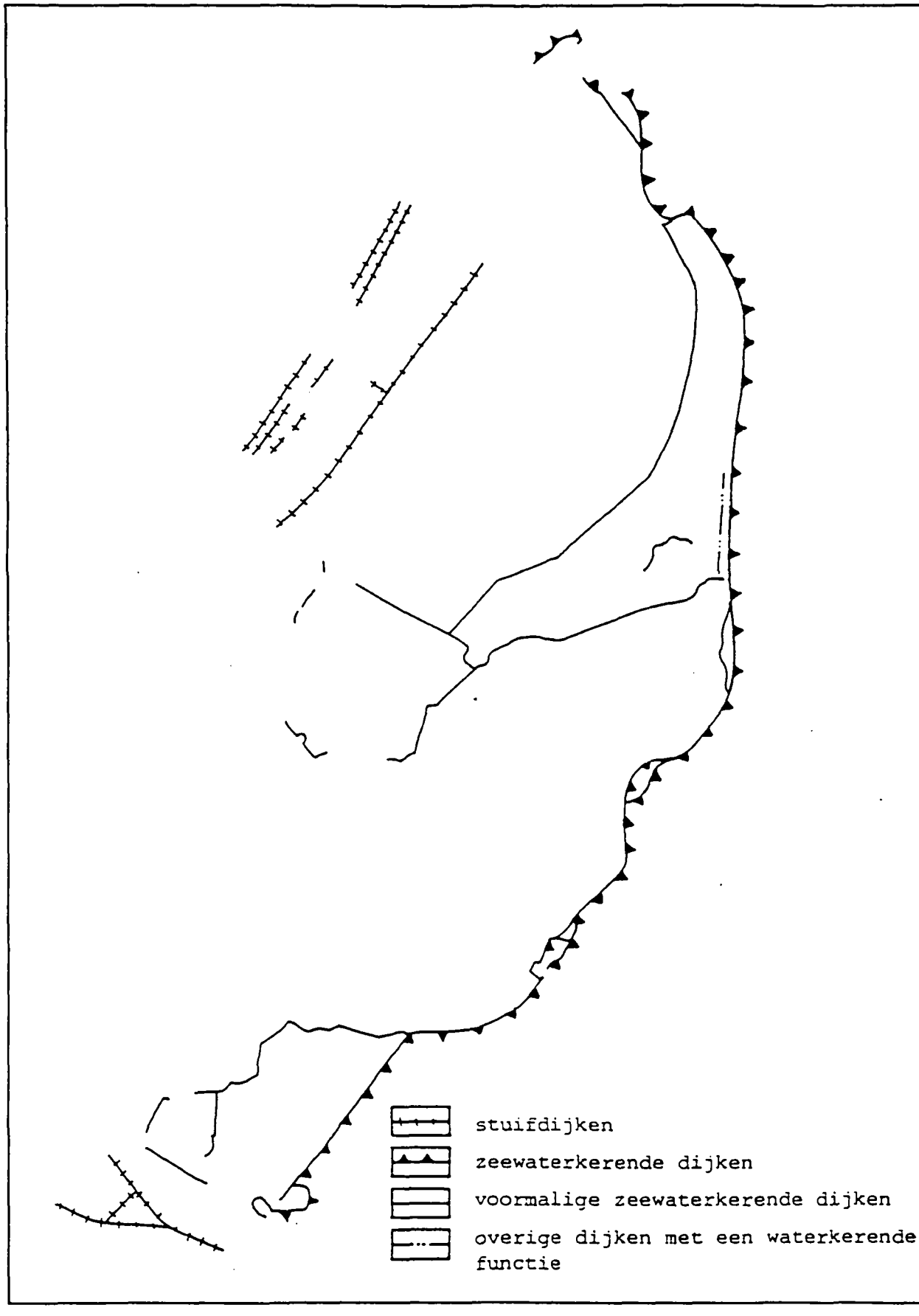

28. Historische vestingwerken Texel en ligging vliegveld

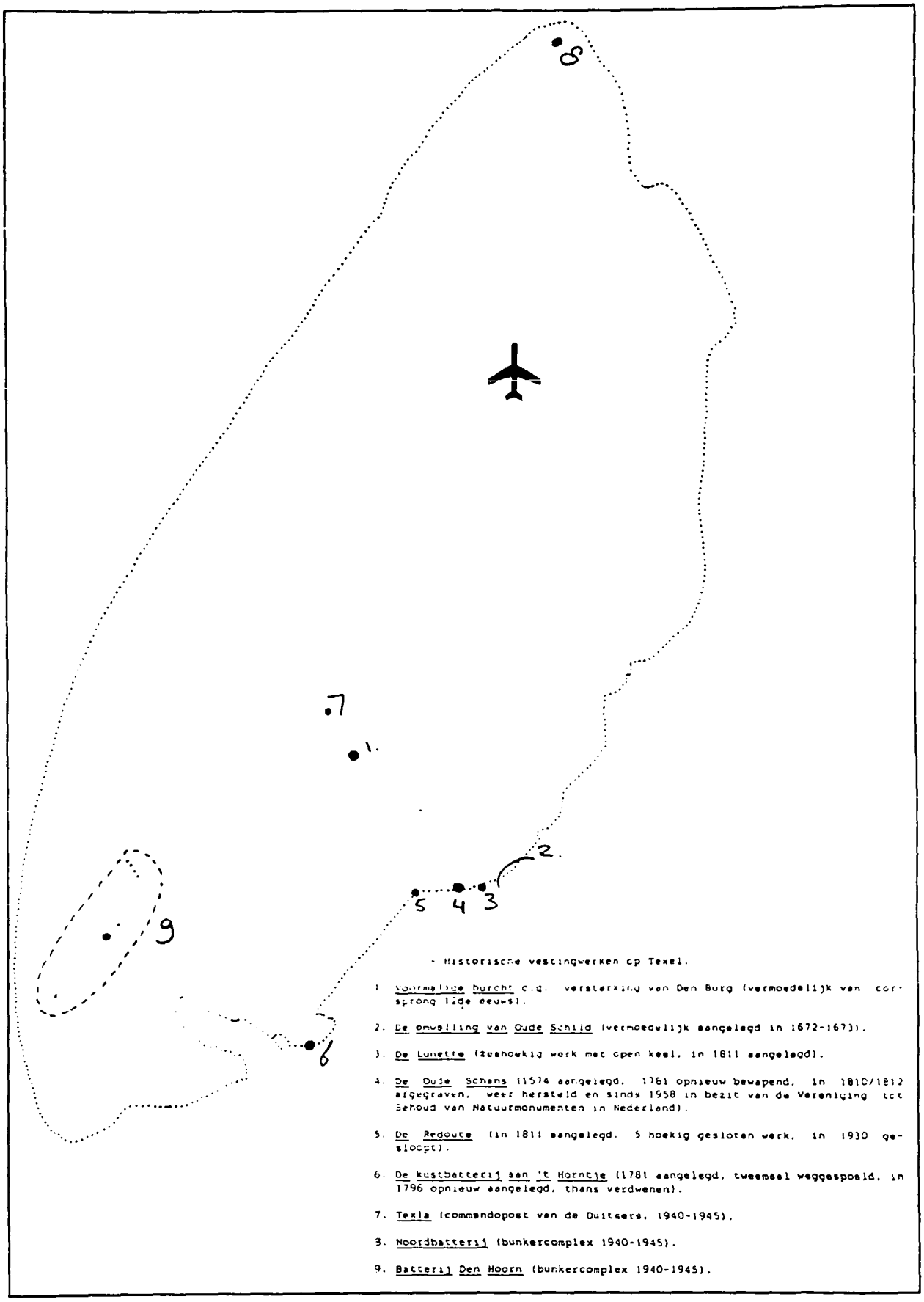

- Historische vestingwerken op Texel.

1. Voormalige burcht c.q. versterking van Den Burg (vermoedelijk van corsprong 11de eeuws).
2. De omwalling van Oude Schild (vermoedelijk aangelegd in 1672-1673).
3. De Lunette (zeshoekig werk met open keel, in 1811 aangelegd).
4. De Oude Schans (1574 aangelegd, 1781 opnieuw bewapend, in 1810/1812 afgegraven, weer hersteld en sinds 1958 in bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland).
5. De Redoute (in 1811 aangelegd, 5 hoekig gesloten werk, in 1930 gesloopt).
6. De kustbatterij aan 't Horntje (1781 aangelegd, tweemaal weggespoeld, in 1796 opnieuw aangelegd, thans verdwenen).
7. Texla (commandopost van de Duitsers, 1940-1945).
8. Noordbatterij (bunkercomplex 1940-1945).
9. Batterij Den Hoorn (bunkercomplex 1940-1945).

29. Ligging Oude Schans

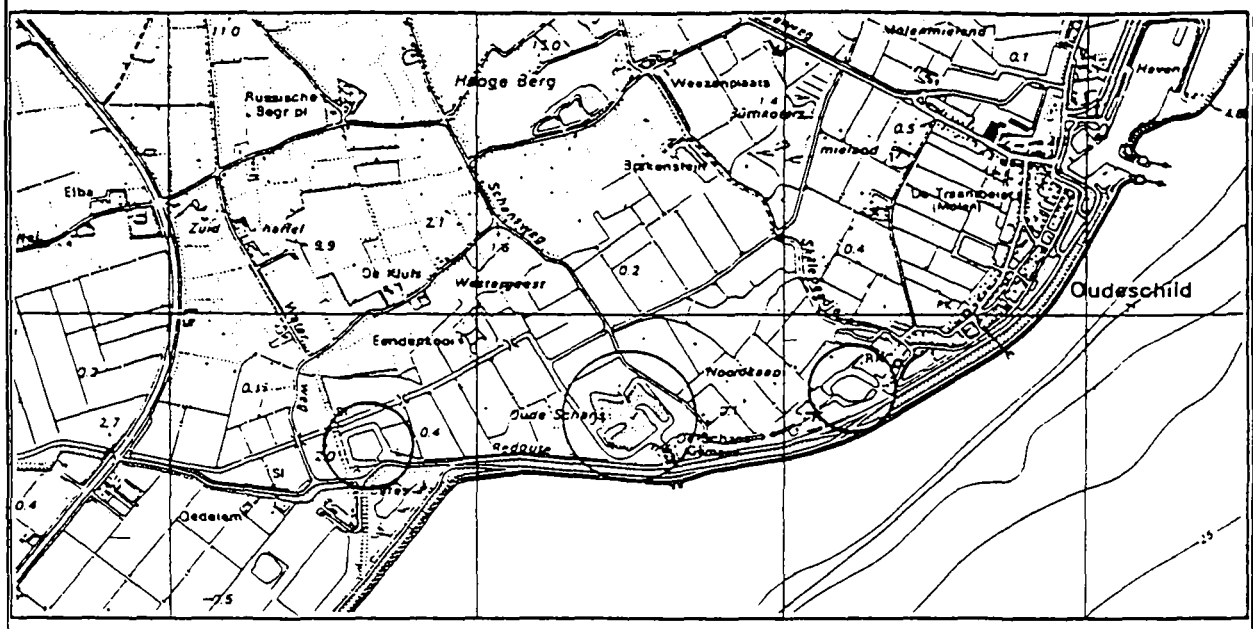

30. Ligging van kernen onderling

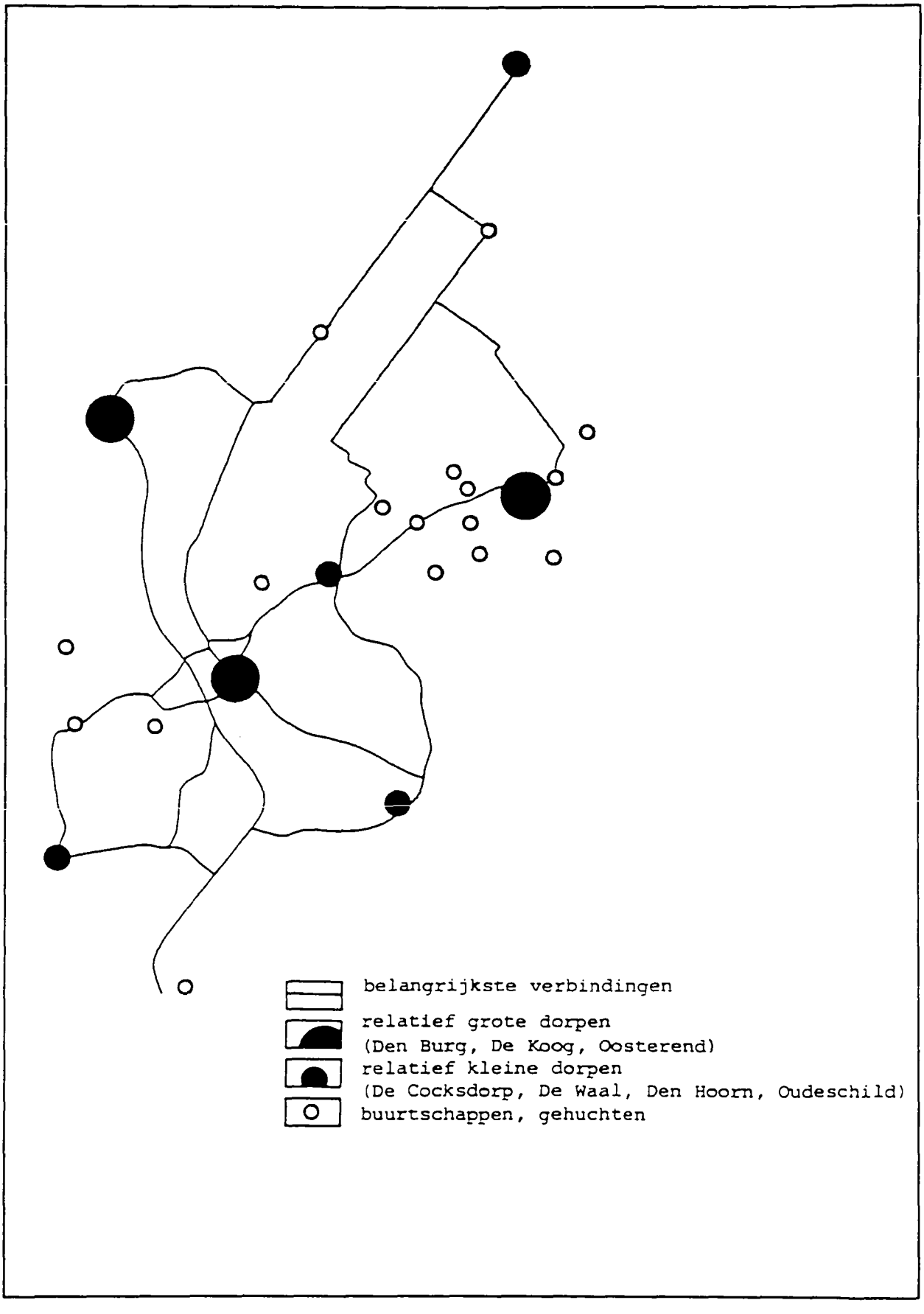

31. Nederzettingstypen

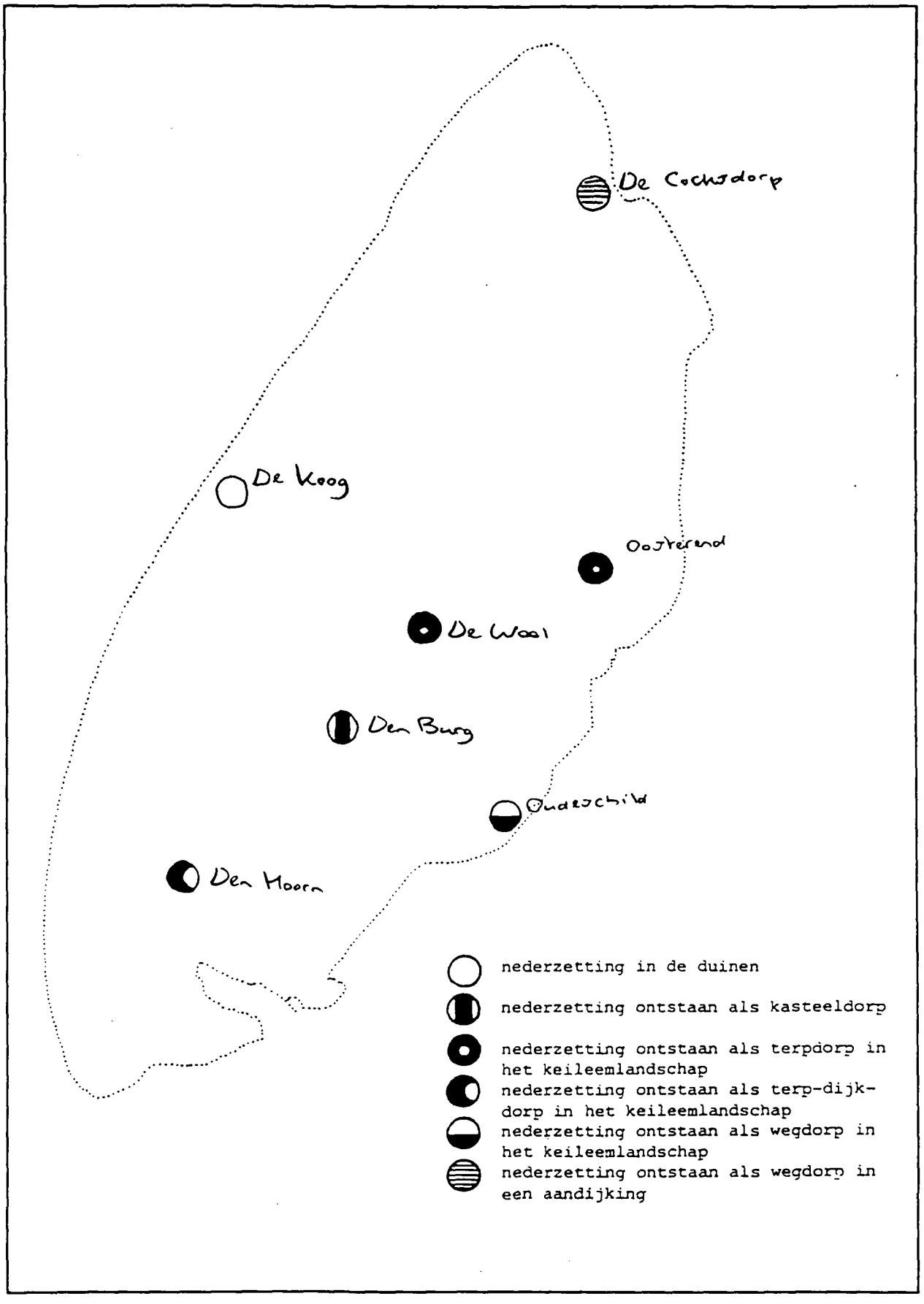

32. Nederzettingsvormen en het landschapstype

landschapstype	nederzettings-vorm	schematische weergave	bebouwingspatroon	voorbeeld
duinlandschap	nederzetting in de duinen			De Koog
keileemlandschap van Texel	wegdorp			Oudeschild
	terpdorp			De Waal Oosterend
	terp-dijkdorp			Den Hoorn
	kasteeldorp			Den Burg
zandijkingen-landschap van Texel	wegdorp			De Cocksdorp

33. Den Burg anno 1828

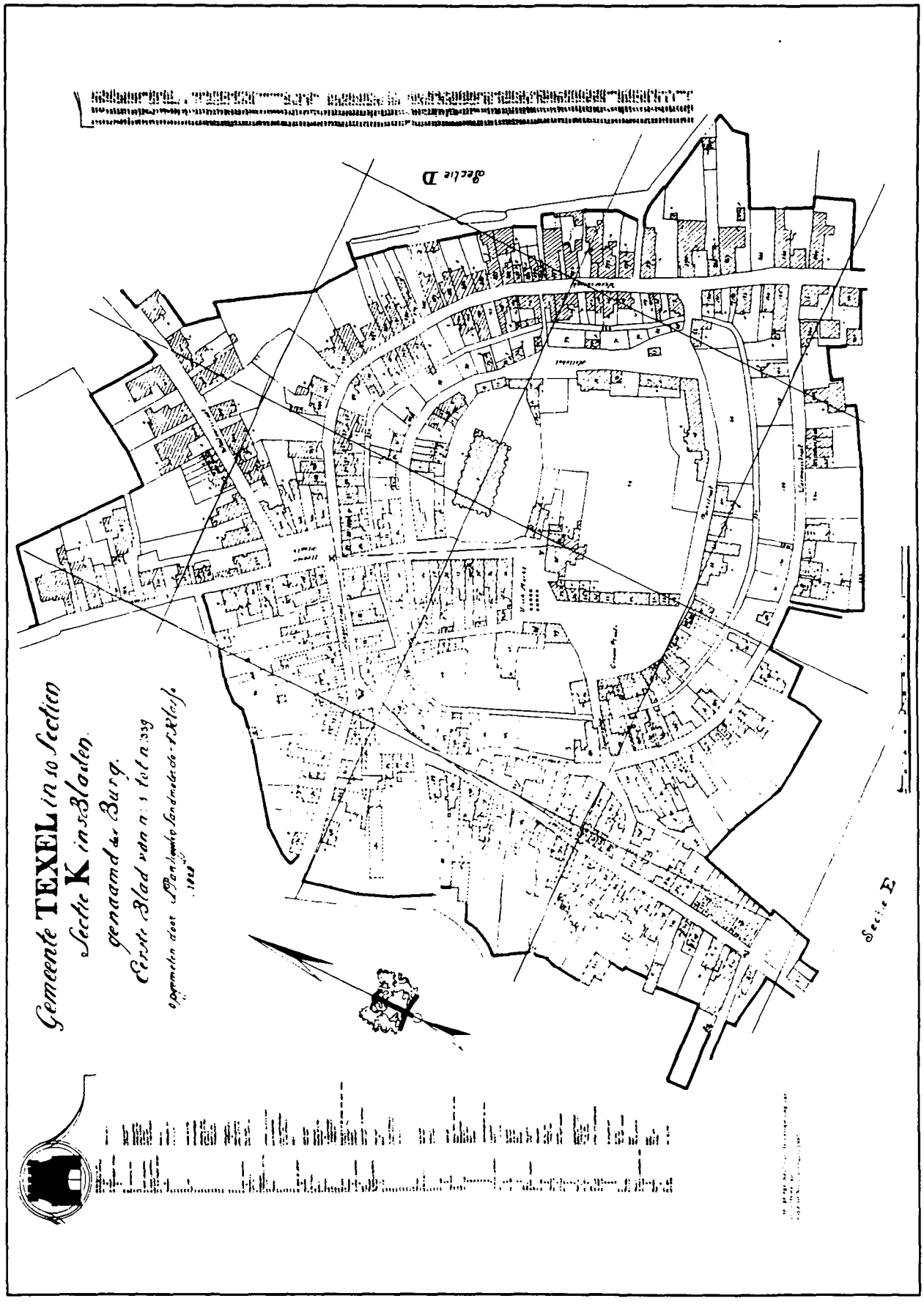

34. Den Burg anno 1989

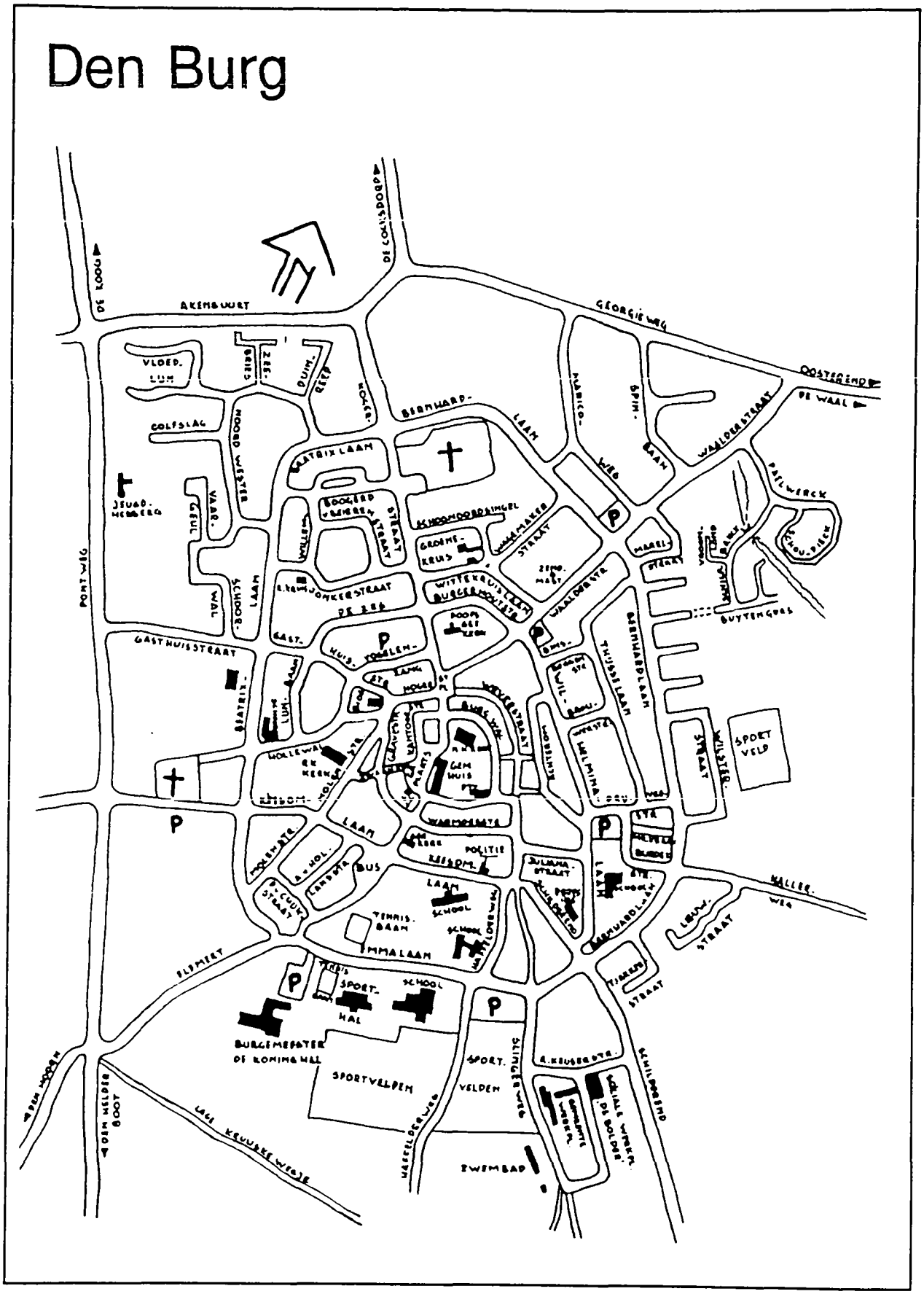

35. Groeikaart Den Burg 1850-1940

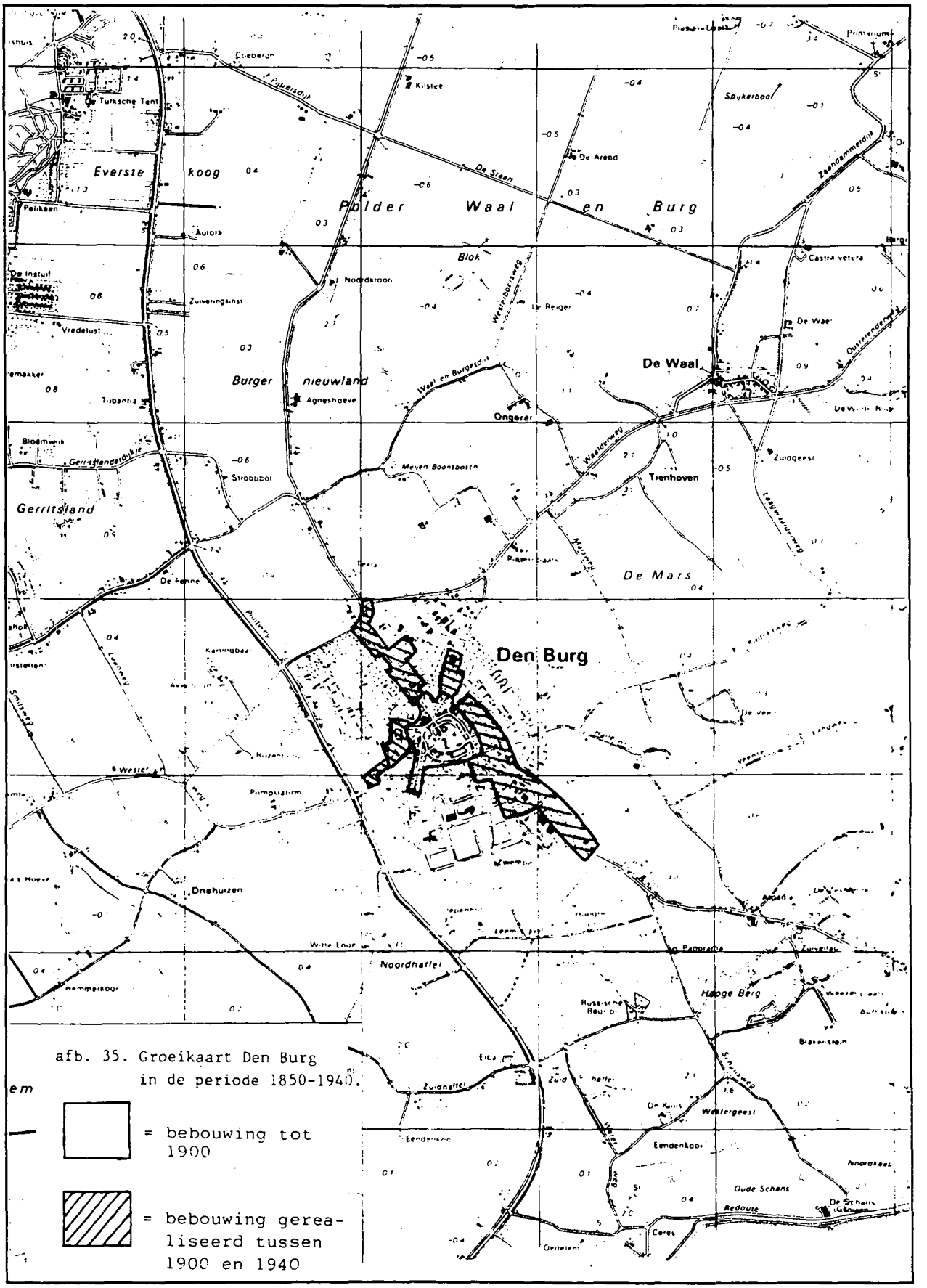

36. De Koog anno 1935

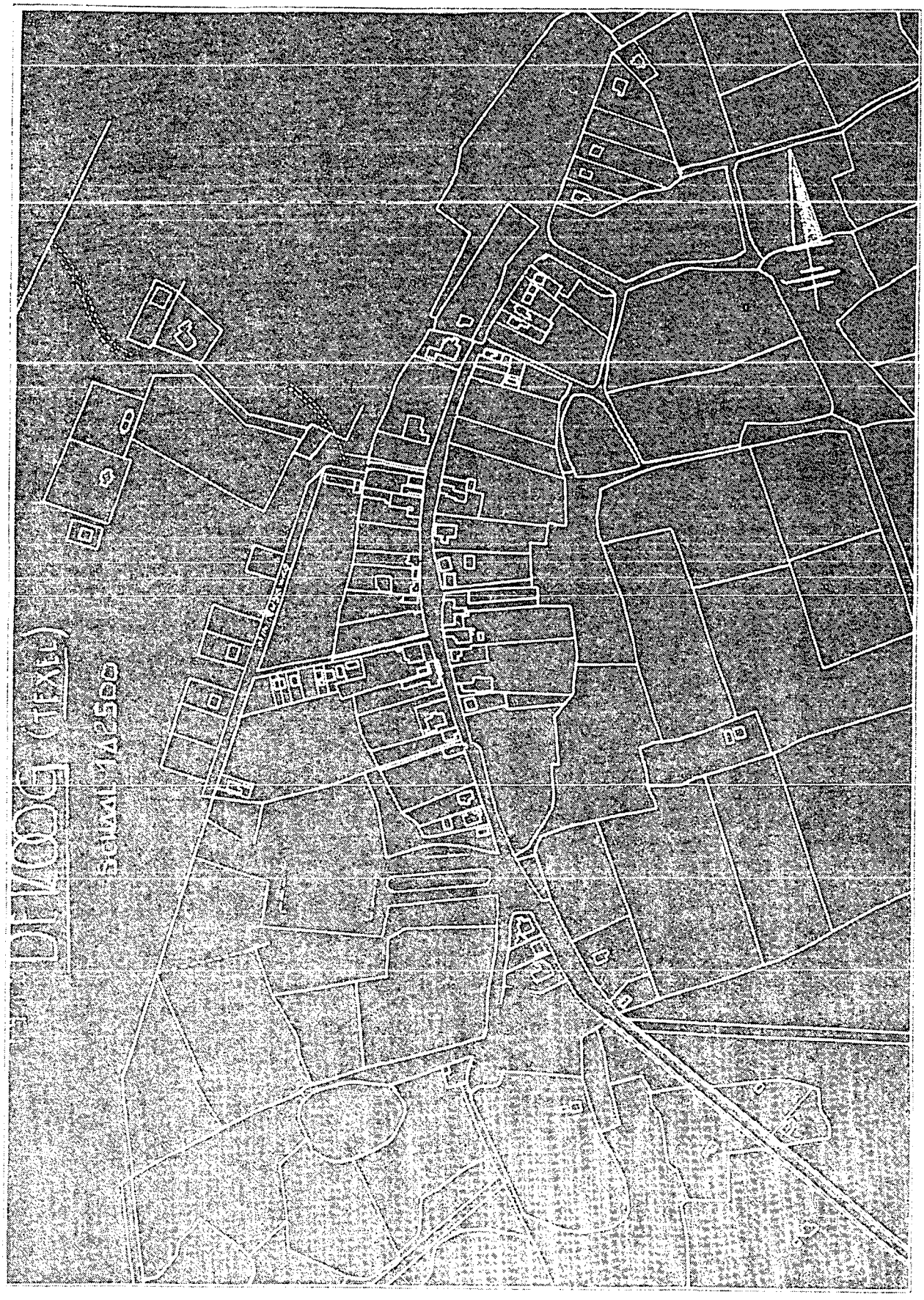

37. De Koog anno 1989

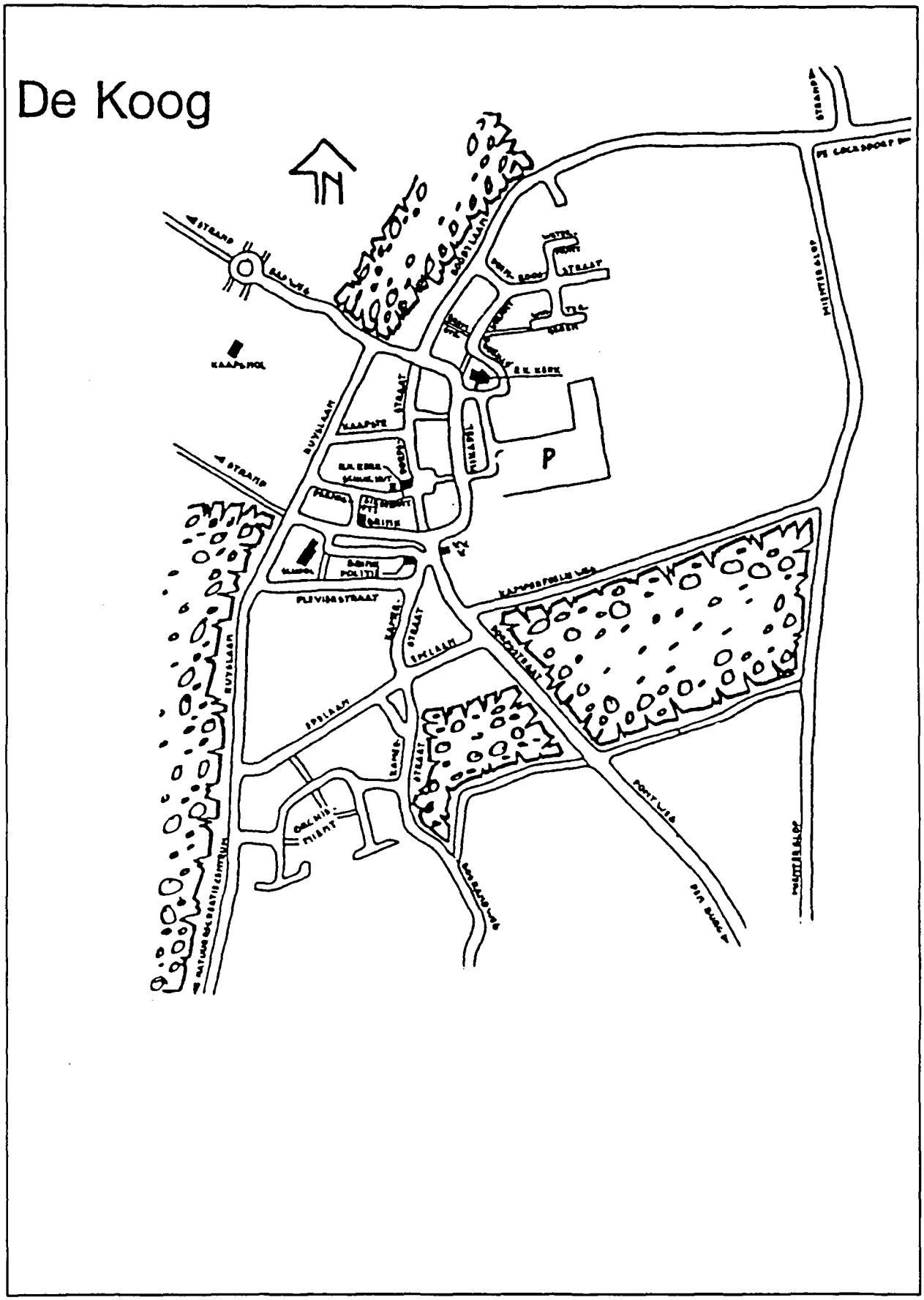

38. Den Hoorn anno 1989

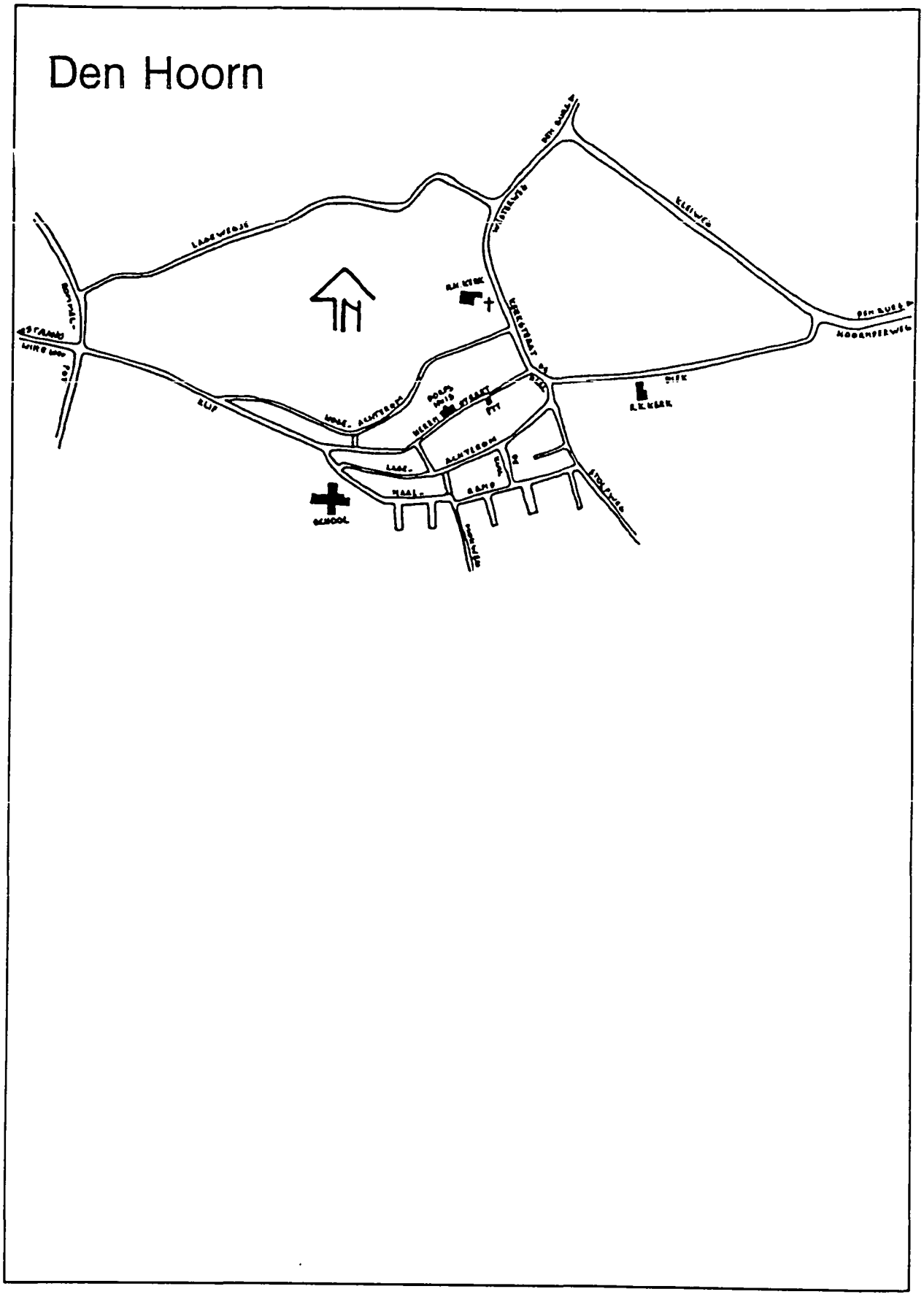

39. De Cocksdorp anno 1989

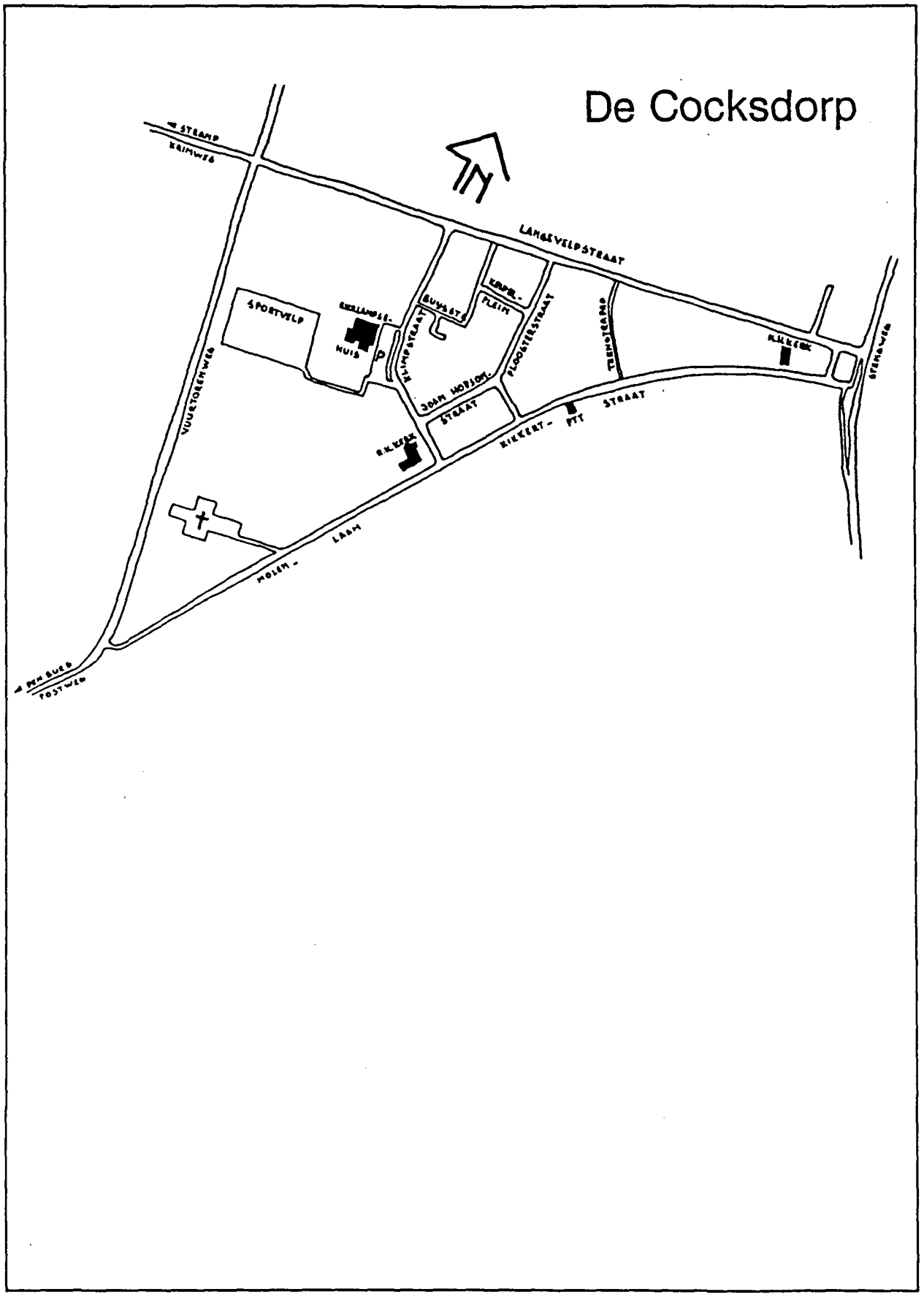

40. Oosterend anno 1832

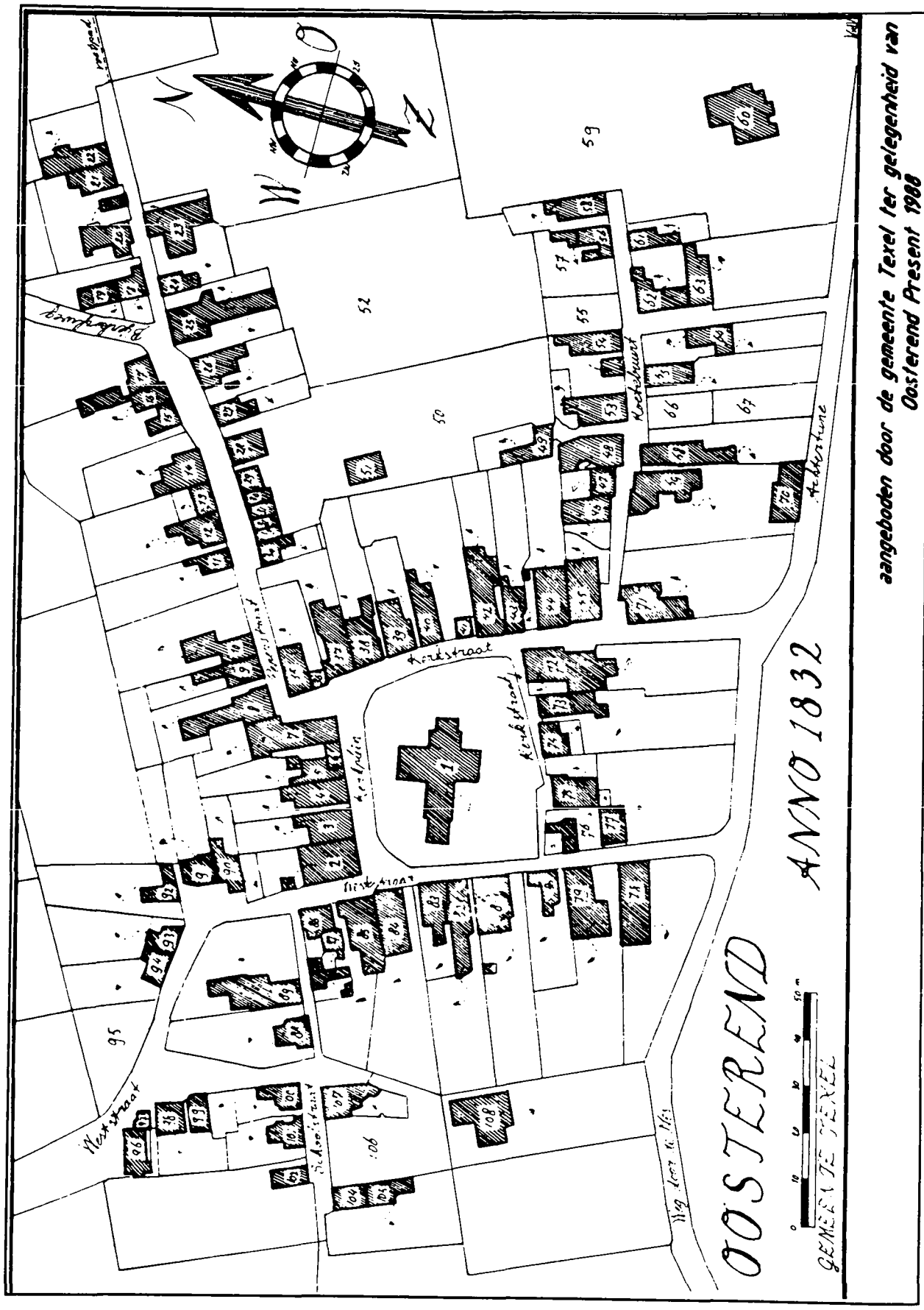

41. Oosterend anno 1989

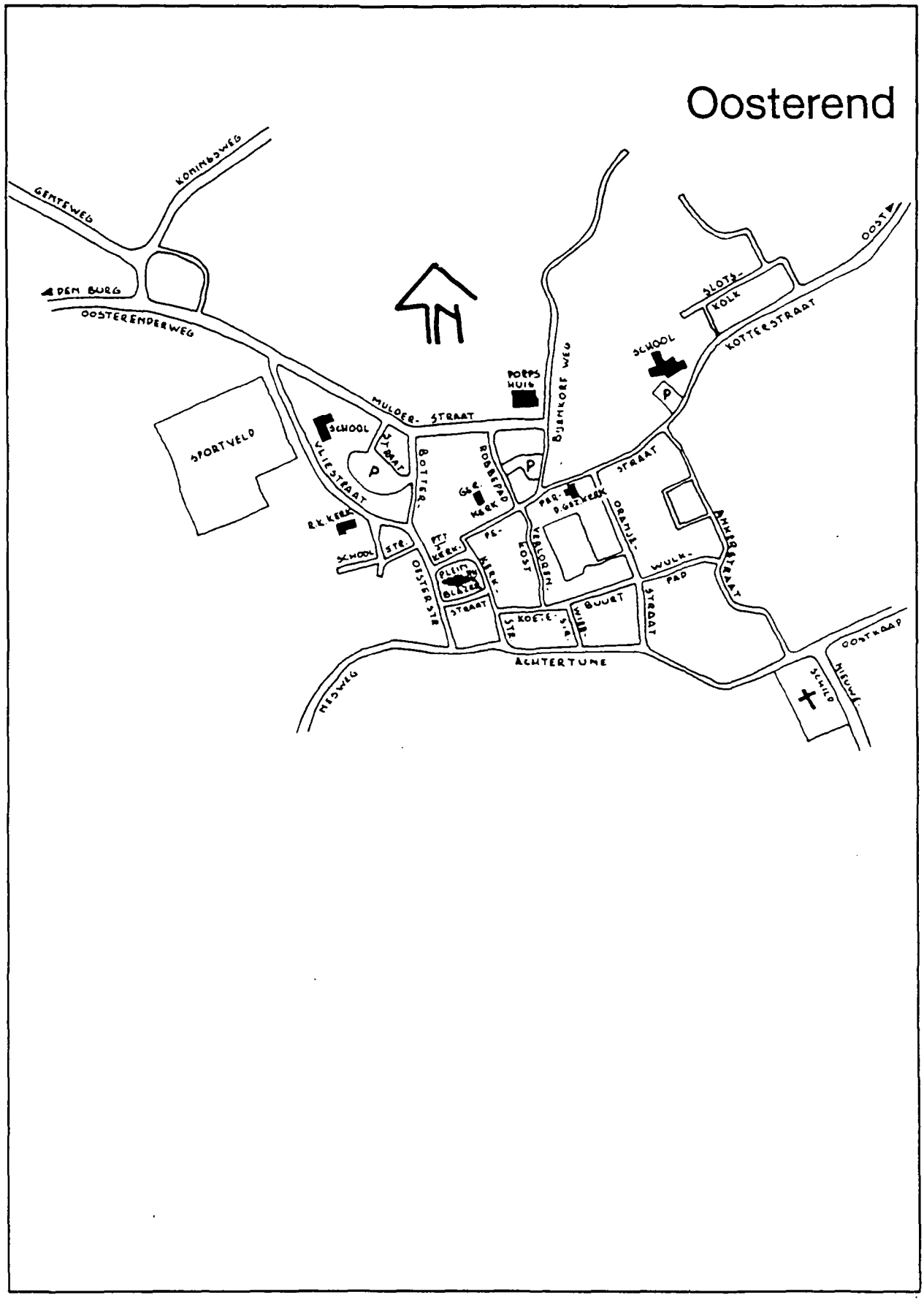

42. Oudeschild anno 1989

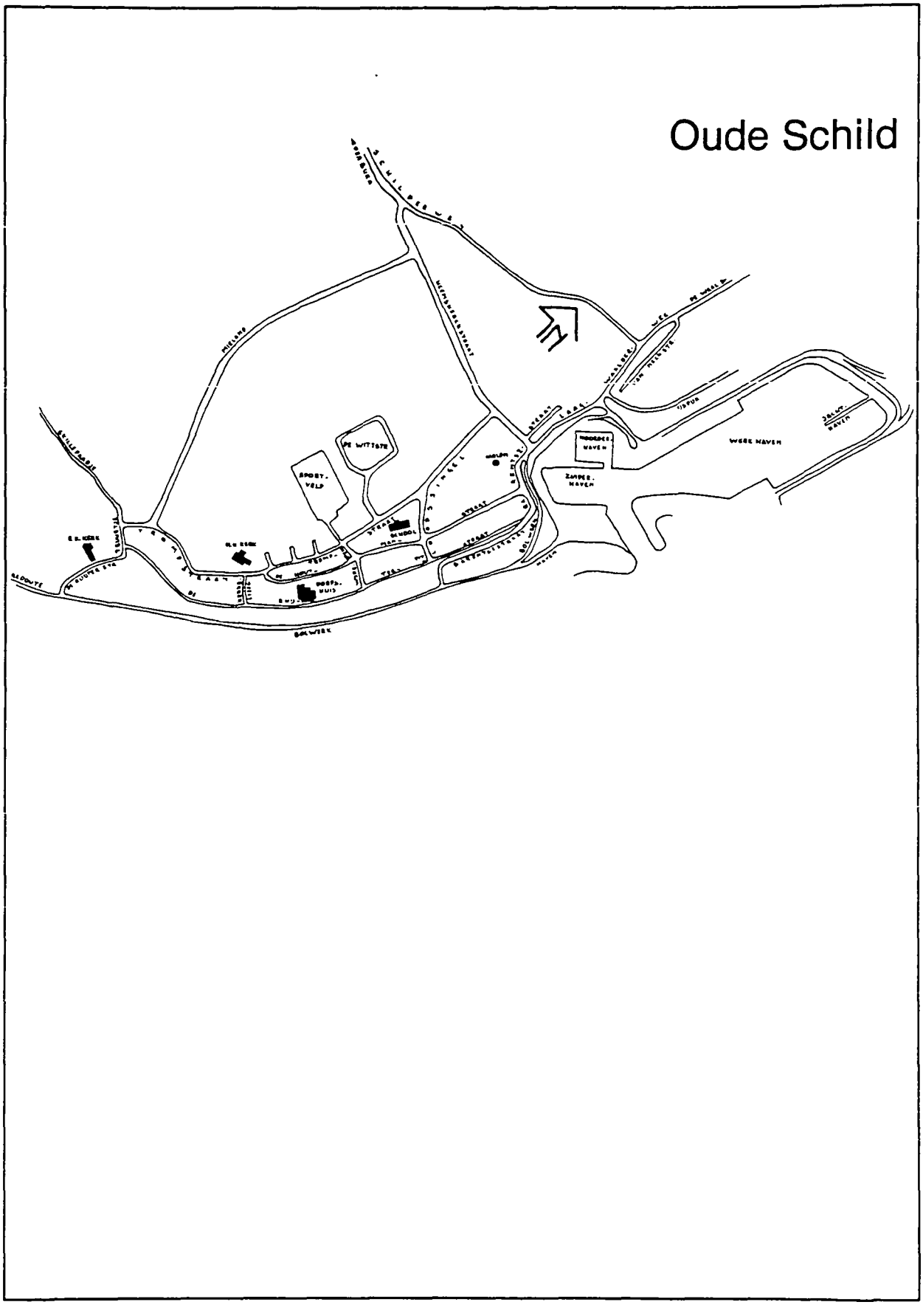

43. De Waal anno 1889

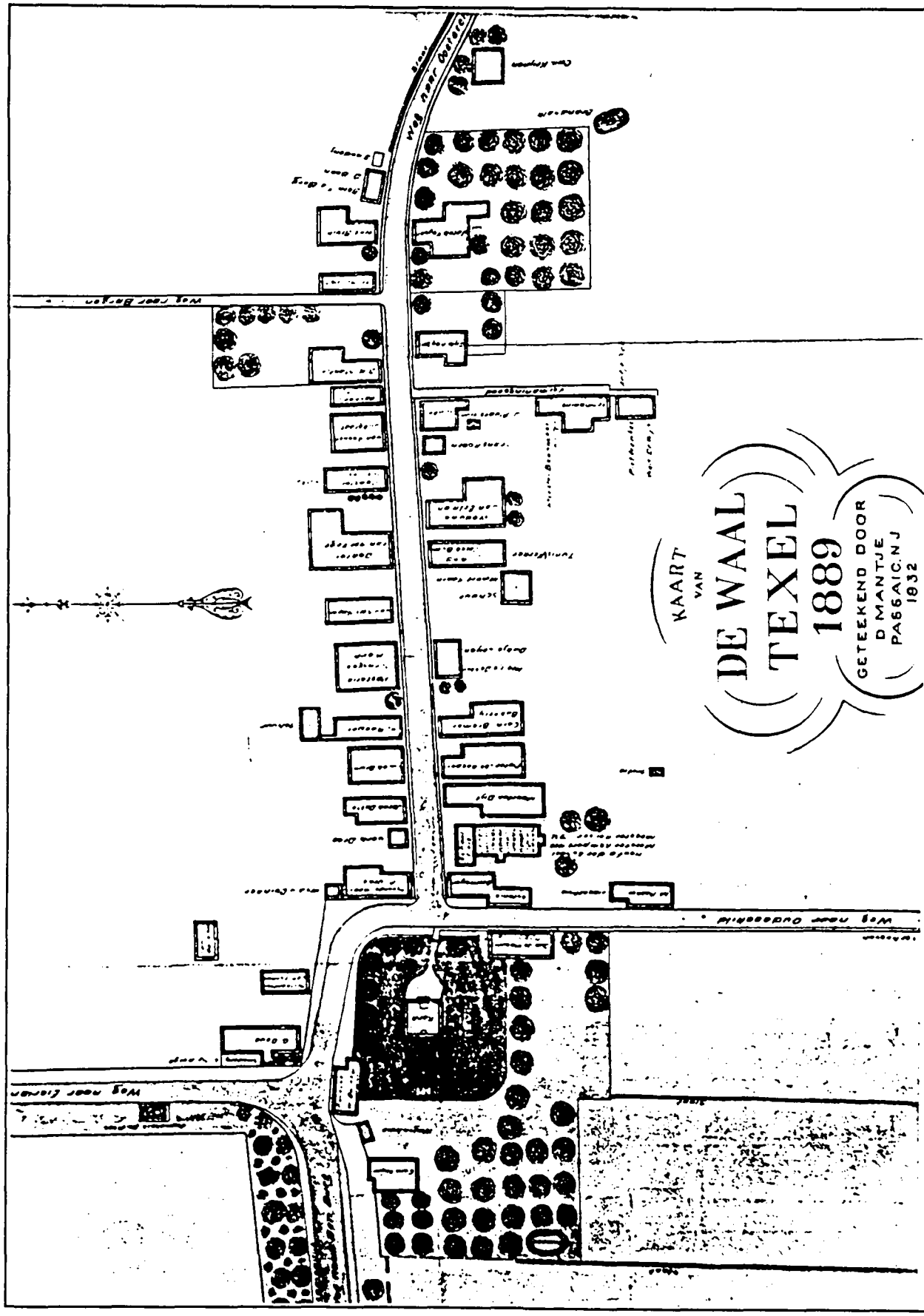

44. De Waal anno 1989

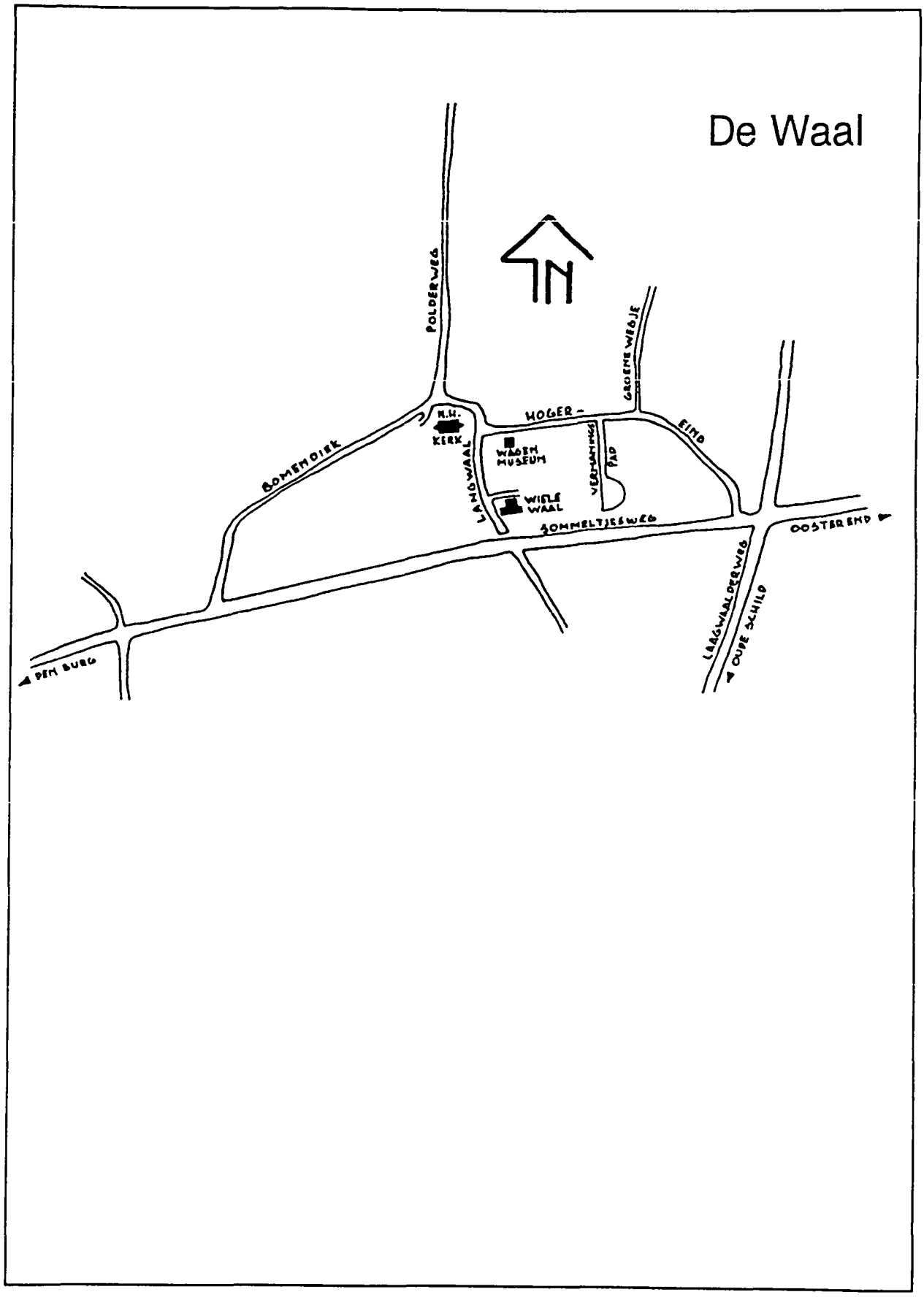

Register

Texel/Den Burg

001	Achterom 2	Bedrijfsgebouwen	1870
002	Achterom bij 77	Stalgebouw	1871
003	Beatrixlaan 6, 8, 10, 12, 14	Woningen	1872
004	Beatrixlaan 46	Basisschool	1873
005	Binnenburg 6	Woonhuis	1874
006	Binnenburg 7	Polderhuis	1875
007	Burgerhoutstraat 2	Gezinsverv. tehuis	1876
008	Burgerhoutstraat bij 2	Monument	1877
009	Burgwal 6, 8	Woningen	1878
010	Burgwal 10	Pakhuis	1879
011	Burgwal 20	Architectenbureau	1880
012	Burgwal 22	Woonhuis	1881
013	Burgwal 31	Woonhuis	1882
014	Burgwal 33	Timmermmanswerkplaats	1883
015	Elemert bij 16	Abri's	1884
016	Emmalaan 1-13	Woonhuizen	1885
017	Emmalaan 2, 4, 6, 8	Woonhuizen	1886
018	Gasthuisstraat 9	Boerderij	1887
019	Gravenstraat 2	Woonhuis	1888
020	Gravenstraat 3, 5	Woonhuizen	1889
021	Gravenstraat 16	Boerderij	1890
022	Gravenstraat 20	Woonhuis	1891
023	Gravenstraat 29, 31	Woonhuizen	1892
024	Groeneplaats 12	Bioscoop	1893
025	Groeneplaats 13	Woonhuis	1894
026	Groeneplaats 14	Hotel/restaurant	1895
027	Hallenweg 11, 11a	Slachthuis	1896
028	Hogerstraat 2	Winkelwoonhuis	1897
029	Hogerstraat 13	Winkelwoonh. + garage	1898
030	Hollewal Ongen.	R.K. Begraafplaats	1899
031	Hollewal 3, 5	Landarbeiderswoning	1900
032	Julianastraat 1	Woonhuis	1901
033	Julianastraat 3	Notariswoning	1902
034	Julianastraat 4	Gasfabriek	1903
035	Julianastraat 6	Woonhuis	1904
036	Julianastraat 9	Woonhuis	1905
037	Julianastraat 11	Kerkgebouw	1906
038	Julianastraat 12, 14	Woonhuizen	1907
039	Julianastraat 13	Woonhuis	1908
040	Julianastraat 16	Woonhuis	1909
041	Julianastraat 18	Dokterswoning	1910
042	Keesomlaan 1, 3, 5, 7	Woonhuizen	1911
043	Keesomlaan 7	Woonhuis	1912
044	Kogerstraat 4-74	Woonhuizen	1913
045	Kogerstraat 13	Woonhuis	1914
046	Kogerstraat 17	Woonhuis	1915
047	Kogerstraat 19, 21	Dubb. woonhuis	1916
048	Kogerstraat 22	Woonhuis	1917
049	Kogerstraat 23	Woonh./bedrijfsp.	1918
050	Kogerstraat 31, 33	Woonhuizen	1919
051	Kogerstraat 31-55	Woonhuizen	1920
052	Kogerstraat 34	Woonhuis	1921
053	Kogerstraat 42	Woonhuis	1922

054	Kogerstraat 44-74	Woonhuizen	1923
055	Kogerstraat 58	Woonhuis	1924
056	Kogerstraat bij 74	Toegangshek	1925
057	Kogerstraat 79, 81, 83, 85	Woonhuizen	1926
058	Kogerstraat 78-114	Woonhuizen	1927
059	Molenstraat Ongen.	Bedrijfsgebouw	1928
060	Molenstraat 5	Woonhuis	1929
061	Molenstraat 7	Woonhuis	1930
062	Molenstraat 13	Woonhuis	1931
063	Molenstraat 23-33	Armenwoningen	1932
064	Molenstraat 34	Pastorie	1933
065	Molenstraat 36	Parochiekerk	1934
066	Molenstraat 46	Dubb. woonhuis	1935
067	Molenstraat 50	Winkelwoonhuis	1936
068	Molenstraat 56	Keuterboerderij	1937
069	Molenstraat 60, 62	Woningen	1938
070	Molenstraat 61-67	Woningen	1939
071	Molenstraat 66	Pakhuis	1940
072	Molenstraat 70	Boerderij	1941
073	Molenstraat 78	Woonhuis	1942
074	Parkstraat 32	Dubb. woonhuis	1943
075	Schilderend 2	Schapenboet	1944
076	Schilderend 3, 5, 7	Woonhuizen	1945
077	Schilderend 4	Woonhuis	1946
078	Schilderend 6	Winkelwoonhuis	1947
079	Schilderend 10	Woonhuis	1948
080	Schilderend 39	Zeevaartschool	1949
081	Schilderend 28-54	Woonhuizen	1950
082	Schilderend 42	Woonhuis	1951
083	Schilderend 70	Elec. centrale	1952
083A	Schildedend 70	Bedrijfshal	1953
083B	Schilderend 70	Schoorsteen	1954
083C	Schilderend 70	Transformatorst.	1955
083D	Schilderend 70	Garage + kant. geb.	1956
084	Schilderend 72	Dienstwoning	1957
085	Schilderend 82, 84, 86, 88	Woningen	1958
086	Schilderend 83-91	Woonhuizen	1959
087	Schilderend 94	Woonhuis	1960
088	Schilderend 101	Woonhuis	1961
089	Schilderend 130	Woonhuis	1962
090	Schilderend 131	Woonhuis	1963
091	Schilderend 132	Woonhuis	1964
092	Schilderend 140	Woonhuis	1965
093	Stenenplaats 4	Woonhuis	1966
094	Stenenplaats 10	Winkelwoonhuis	1967
095	Waalderstraat 1	Woonhuis	1968
096	Waalderstraat 20	Woonhuis	1969
097	Waalderstraat 23	Landarbeidersw.	1970
098	Waalderstraat 45	Woonhuis	1971
099	Waalderstraat 47	Woonhuis	1972
100	Waalderstraat 49	Woonhuis	1973
101	Waalderstraat 53	Bedrijfshal	1974
102	Waalderstraat 58	Woonhuis	1975
103	Warmoesstraat 4, 6, 8	Woonhuizen	1976
104	Warmoesstraat 10	Woonhuis	1977
105	Warmoesstraat 17	Graanpakhuis	1978
106	Warmoesstraat 46, 48	Dubb. woonhuis	1979
107	Warmoesstraat 50	Stalling	1980

108	Warmoesstraat 52	Dokterswoning	1981
109	Warmoesstraat 64, 66	Dubb. woonhuis	1982
110	Weststraat 10, 12	Woonhuizen	1983
111	Weverstraat 8	Woonhuis	1984
112	Weverstraat 20, 22, 24	Woonhuis	1985
113	Weverstraat 33	Woonhuis	1986
114	Weverstraat 40	Woonhuis	1987
115	Weverstraat 41	Woonhuis	1988
116	Weverstraat 57	Winkelwoonhuis	1989
117	Weverstraat 60, 62	Winkelwoonhuizen	1990
118	Weverstraat 71	Woonhuis	1991
119	Weverstraat 85	Notabelenwoning	1992
120	Weverstraat 87	Woonhuis	1993
121	Weverstraat 101	Burgemeesterswon.	1994
122	Wilhelminalaan 2	Woonhuis	1995
123	Wilhelminalaan 3	Stalhouderij	1996
124	Wilhelminalaan 5	Woonhuis/schuur	1997
125	Wilhelminalaan 7, 9	Dubb. woonhuis	1998
126	Wilhelminalaan 14	Bollenschuur	1999
127	Wilhelminalaan 19	Woonhuis	2000
128	Wilhelminalaan 26	Woonhuis	2001
129	Wilhelminalaan 32	Lantaarnpaal	2002
130	Wilhelminalaan 58, 60, 62	Woonhuizen	2003
131	Wilhelminalaan 7-53, 50-114	Woonhuizen	2004
132	Wilhelminalaan 78-883	Dubb.woonhuizen	2005
133	Witte Kruislaan 1-17	Woonhuizen	2006
134	Witte Kruislaan 18	Fanfaregebouw	2007
135	Zwaanstraat 6	Hotel	2008
136	Zwaanstraat bij 6	Café	2009
136	Zwaanstraat 8	Woonhuis	2010
138	Zwaanstraat 10	Woonhuis	2011

Texel/De Cocksdorp

139	Kikkertstraat 12	Dokterswoning	2012
140	Kikkertstraat 15	Woonhuis	2013
141	Kikkertstraat 16	Woonhuis	2014
142	Kikkertstraat 17	Notabelenwoning	2015
143	Kikkertstraat 37, 43	Landarbeidersw.	2016
144	Kikkertstraat 51-57	Landarbeidersw.	2017
145	Kikkertstraat 69-71	Logement/hotel	2018
146	Kikkertstraat 85	N.H. kerk	2019
147	Langeveldstraat 39	Stolpboerderij	2020
148	Langeveldstraat 63	Woonhuis	2021
149	Molenlaan 2	R.K. kerk	2022
150	Molenlaan 4	R.K. pastorie	2023
469	Molenlaan 18	Begraafplaats	2348
470	Molenlaan 18	Grafkruis	2349
151	Stengweg 29	Gemaal	2024
152	Vuurtorenweg bij 35	Bushalte	2025

Texel/Den Hoorn

200	Diek 6	Woonhuis	2073
201	Diek 9	Boerderij	2074
202	Diek 11	Woonhuis	2075
203	Diek 13	Woonhuis	2076
204	Diek 21	Stolpschuur	2077

205	Diek 22	R.K. kerk	2078
206	Diek 24	Stolpboerderij	2079
207	Diek 29	Stolp met kapelh.	2080
208	Diek 30	Stolpschuur	2081
209	Diek 35, 37	Dubb. woonhuis	2082
210	Diek 36	Schuur	2083
211	Diek 50	Boerderij	2084
212	Herenstraat 2	Woonhuis + schuur	2085
213	Herenstraat 10	Woonhuis	2086
214	Herenstraat 13	Woonhuis	2087
215	Herenstraat 17	Woonhuis	2088
216	Herenstraat 18	Woonhuis	2089
217	Herenstraat 23	Woonhuis	2090
218	Herenstraat 24	Woonhuis	2091
219	Herenstraat 29	Woonhuis	2092
220	Herenstraat 30	Dorpshuis	2093
221	Herenstraat 32	Onderwijzerswon.	2094
222	Herenstraat 35	Relig. functie	2095
223	Herenstraat 37	Pastorie	2096
224	Herenstraat 39	Woonhuis	2097
225	Herenstraat 47	Schapenboet	2098
226	Herenstraat 49-53	Woonhuizen	2099
227	Herenstraat 57	Woonhuis	2100
228	Herenstraat 58	Woonhuis	2101
229	Herenstraat 60	Woonhuis	2102
230	Kerkstraat 3	Stolp + woonhuis	2103
232	Klif 9	Woonhuis	2105
231	Klif 16	Woonhuis + boet	2104
233	Klif 18	Woonhuis	2106
234	Klif 27	Woon/bedrijfcompl.	2107
235	Klif 35	Boerderij	2108
236	Klif 41	Woonhuis	2109
237	Lage Achterom/de Naal ong.	Werkplaats	2110

Texel/De Koog

189	Badweg ?	Woonhuis	2062
190	Badweg Ong.	Lantaarnpalen	2063
191	Boodtlaan 34, 36	Dubbel woonhuis	2064
192	Brink 14, 16	Postkantoor/dienst	2065
193	Dorpsstraat 15	Woonhuis	2066
194	Dorpsstraat 44	Hotel	2067
196	Dorpsstraat 64	Boswachterwoning	2069
195	Dorpsstraat bij 66	Verdedigingswerk	2068
197	Ruijslaan 20	Villa	2070
198	Ruijslaan 4-18	Woonhuizen	2071

Texel/Oosterend

238	Achtertune 2	Woonhuis	2111
239	Achtertune bij 7	Schuur	2112
240	Achtertune 10-16	Woningen	2113
241	Achtertune bij 11	Schuur	2114
243	Blazerstraat 1	Woonhuis	2116
244	Blazerstraat 2, 3, 4	Woonhuizen	2117
245	Kerkplein ongen.	Begraafplaats	2118
246	Kerkplein ongen.	Barometer	2119
247	Kerkplein 4	Woonhuis	2120

248	Kerkstraat 9	Woonhuis	2121
249	Koetebuurt 2	Winkel/woonhuis	2122
250	Koetebuurt 10	Woonhuizen	2123
251	Koetebuurt 24	Woonhuis	2124
252	Koetebuurt 3-25	Woonhuizen	2125
253	Oesterstraat 5	Woonhuis	2126
254	Oesterstraat 13	N.H. pastorie	2127
255	Oesterstraat 17	Woonhuis	2128
256	Oesterstraat 19	Woonhuis/schuur	2129
257	Oesterstraat 21	Woonhuis	2130
258	Peperstraat 2	Woonhuis/werkp.	2131
259	Peperstraat 7	Geref. kerk	2132
260	Peperstraat 8-12	Woonhuizen	2133
261	Peperstraat 29-33	Woonhuizen	2134
262	Peperstraat 40	Villa	2135
263	Schoolstraat 27, 29	Kerk/pastorie	2136
264	Verlorenkost 3-11	Woonhuizen	2137
265	Verlorenkost bij 11	Schuur	2138
266	Verlorenkost 6-12	Woonhuizen	2139
267	Verlorenkost 14	Woonhuis	2140
268	Vliestraat 9	R.K. kerk	2141
269	Vliestraat 11	Woonhuis/boerd.	2142

Texel/Oudeschild

270	Barentszstraat 12	Wierschuur	2143
271	Barentszstraat 17	Woning	2144
272	Barentszstraat 45, 47	Visserswoningen	2145
273	Het Buurtje 3	Woonhuis	2146
274	Haven 1	Woonh/rest/berging	2147
275	Haven bij 1	Havenkantoor	2148
276	Heemskerckstraat 12	Loods	2149
277	Heemskerckstraat 32	Woning	2150
278	Houtmanstraat 60	School	2151
279	Loodssingel 1-11	Woningen	2152
280	Loodssingel 2, 4	Woningen/schuren	2153
281	Loodssingel 42	Woning schoolhoofd	2154
282	van Neckstraat 3	Schuur	2155
283	De Ruijterstraat 1-108	Visserswoningen	2156
284	De Ruijterstraat 63	Notabelewoning	2157
285	De Ruijterstraat 77	Woning	2158
286	De Ruijterstraat 85	Woning	2159
287	De Ruijterstraat 111	Woning	2160
288	De Ruijterstraat 114	Schuur	2161
289	De Ruijterstraat 128	Pastorie	2162
290	De Ruijterstraat 129	R.K. kerk	2163
291	De Ruijterstraat 130	Stolp met voorh.	2164
292	De Ruijterstraat 134	Visserswoning	2165
293	Schildersweg 249	Dubbel woonhuis	2166

Texel/De Waal

302	Bomendiek 1	Boerderij + stal	2179
303	Hogereind 1	Boerderij	2180
304	Hogereind 4	Woonhuis	2181
305	Hogereind achter 7	Baarhuisje	2182
306	Hogereind 8	Woonhuis	2183
307	Hogereind 9	Woonhuis	2184

308	Hogereind 10	Woonhuis	2185
309	Hogereind 15	Winkelwoonhuis	2186
310	Hogereind bij 19	Hooischuur	2187
311	Hogereind 19	Woonhuis	2188
312	Hogereind 21	Pastorie	2189
313	Hogereind 25	Boerderij	2190
314	Hogereind 27	Woonhuis	2191
315	Hogereind 29-33	Woonhuizen	2192
316	Hogereind 40	Woonhuis	2193
317	Hogereind 41	Landarbeiderswoning	2194
318	Langewaal 3	Woonhuis	2195
319	Polderweg 6, 8	Woonhuis	2196

Texel/Polder Eijerland

153	Hollandseweg 18, 20	Landarbeiderswoning	2026
154	Hoofdweg 5	Woning	2027
155	Hoofdweg 13	Woning	2028
156	Hoofdweg 30	Boerderij	2029
157	Hoofdweg 50	Boerderij	2030
158	Hoofdweg 61	Landarbeiderswoning	2031
159	Hoofdweg 66	Rosmolen	2032
160	Hoofdweg bij 66	Boerderij	2033
161	Hoofdweg 71	Boerderij	2034
162	Hoofdweg 76	Woonhuis	2035
163	Hoofdweg 77, 79	Landarbeiderswoning	2036
164	Hoofdweg 102	Boerderij	2037
165	Hoofdweg 104	Landarbeiderswoning	2038
471	Hoofdweg 130	Boerderij	2350
166	Hoofdweg 132	Landarbeiderswoning	2039
167	Hoofdweg/Stengweg ong.	Sluis	2040
168	Krimweg 48	Middenstandswoning	2041
169	Muijweg 13	Verdedigingswerk	2042
170	Muijweg 38	Kerk	2043
171	Oorsprongweg 17	Boerderij	2044
172	Oorsprongweg 72	Woonhuis	2045
173	Postweg 15	Boerderij	2046
174	Postweg 17	Boerderij	2047
175	Postweg 45	Woonhuis	2048
176	Postweg 68	Woonhuis	2049
177	Postweg 70	Bovenmeesterswoning	2050
178	Postweg 72	Lagereschool	2051
188	Postweg bij 135	Verdedigingswerk	2061
179	Postweg 143	Landarbeiderswoning	2052
180	Postweg 167, 169	Boerderij	2053
181	Postweg 185	Boerderij	2054
182	Postweg 195-209	Landarbeiderswoning	2055
183	Slufterweg 234	Woonhuis	2056
184	Vuurtorenweg 66	Landarbeiderswoning	2057
185	Vuurtorenweg 83	Boerderij	2058
186	Vuurtorenweg 91	Landarbeiderswoning	2059
187	Vuurtorenweg 92	Landarbeiderswoning	2060

Texel/Polder het Noorden

294	Genteweg 4, 4a	Boerderij	2167
295	Stuifweg 73	Landarbeiderswoning	2168
296	Schorrenweg 33	Woonhuis	2169

297	Bemaling- en uitwateringscomplex		2170
297A	Uitwateringssluizen		2171
297B	Uitwateringskanalen en boezenkolk/waterlopen		2172
297C	Bemalingsmolen		2173
297D	Hulpgemaal		2174

Texel/Prins Hendrikpolder

298	Amaliaweg 6	Landarbeiderswoning	2175
299	De Grie 5	Boerderij	2176
300	Pontweg 23	Boerderij	2177
301	Pontweg 50	Boerderij	2178

Texel/Buurtschappen

321	Bargen 6	Boerderij	2198
322	Bargen 10	Boerderij	2199
323	Driehuizen 6	Boerderij	2200
324	Driehuizen 8	Boerderij	2201
325	Driehuizen 19	Boerderij	2202
326	Dijkmanshuizen (bij eendenkooi)	Weidemolen	2203
327	Dijkmanshuizen (bij eendenkooi)	Schuur	2204
328	Dikmanshuizen 6	Woonhuis en boerderij	2205
329	Molenbuurt 3	Landarbeiderswoning	2206
330	Lancasterdijk bij 11	Limietpaal	2207
331	Ongeren 7	Schuur	2208
332	Oost bij 9	Brievenbus	2209
333	Oost 26	Boerderij	2210
334	Oost 31	Boerderij	2211
335	Oost 73	Schuur	2212
336	Oost 88, 90	School	2213
337	Zwinweg/Oosterweg ong.	Bushalte	2214

Texel/Buitengebied

340	Akenbuurt 12	Boerderij	2217
339	Akenbuurt 26	Boerderij	2216
341	Ayenweg Jan 5	Boerderij	2218
342	Ayenweg 11	Boerderij	2219
343	Bomendiek 6	Boerderij	2220
345	Doolhof 3	Boerderij	2222
346	Doolhof 4	Boerderij	2223
347	Doolhof 11	Villa	2224
348	Fonteinsweg 5	Boerderij	2225
349	Fonteinsweg 9	Woonhuis	2226
350	Gerritslanderdijkje 3	Boerderij	2227
351	Gerritslanderdijkje 5	Boerderij	2228
352	Gerritslanderdijkje 20	Boerderij	2229
353	Gerritslanderdijkje 148	Woonhuis	2230
354	Hallerweg 9, 9b	Woonhuis + schuur	2231
354A	Hallerweg 9	Boerderij	2232
354B	Hallerweg 9b	Schuur	2233
355	Hallerweg 51, 51a	Woonhuis + schuur	2234
356	Hallerweg 53	Zomerhuis	2235
358	Hemmerkooi 7b	Schuur	2237
359	Hoornderweg 7	Boerderij	2238

360	Hoornderweg 10	Boerderij	2239
361	Hoornderweg 11	Boerderij	2240
362	Hoornderweg 18	Boerderij	2241
363	Hoornderweg 20	Boerderij	2242
364	Hoornderweg 21	Boerderij	2243
365	Hoornderweg 26	Boerderij	2244
366	Hoornderweg 32	Boerderij	2245
367	Hoornderweg 34	Landarbeiderswoning	2246
368	Hoornderweg 36	Woonhuis	2247
369	Hoornderweg 40	Boerderij	2248
370	Hoornderweg 46	Boerderij	2249
371	Kadijksweg 10, 10a	Boerderij	2250
372	Kleiweg 2	Schuur	2251
373	Kogerstraat 97	Boerderij	2252
374	Kogerweg 132	Woonhuis	2253
375	Kogerweg bij 132	Bunker	2254
376	Lancasterdijk Ong.	Kaap	2255
377	Leemkuil 3	Boerderij	2256
378	Maaikeduinweg 18	Boerderij	2257
379	Mokweg 4	Stolpschuur	2258
380	Mokweg Ong.	Pompstation	2259
381	Mokweg Ong.	Verdedigingswerk	2260
472	Mokweg 18	Amfibisch oefenctr.	2351
472A	Mokweg 18	Kombuis/keuken	2352
472B	Mokweg 18	Brandstofopslagruimte	2353
472C	Mokweg 18	Brandstofopslagruimte c.q. munitiedepot	2354
472D	Mokweg 18	Vliegtuighangar	2355
472E	Mokweg 18	Legeringsgebouwen	2356
472F	Mokweg 18	Officiersmess	2357
472G	Mokweg 18	Verdedigingswerk	2358
383	Monnikenweg 4, 6	Duinboerderij	2262
384	Nesweg 41	Schuur/stal	2263
385	Nieuwlanderweg 38, 38a, 38b	Boerderij	2264
386	Nieuwlanderweg 72	Woonhuis	2265
387	Nieuwlanderweg bij 72	Boerderij	2266
388	Nieuwlanderweg 93	Boerderij	2267
389	Nieuwlanderweg 99	Landarbeiderswoning	2268
390	Nieuwlanderweg/Ruigendijk ong.	Schuur	2269
391	Oosterenderweg 21	Boerderij	2270
392	Oosterenderweg 24	Schuur	2271
393	Oosterweg 4	Boerderij	2272
394	Oosterweg 9	Boerderij	2273
395	Oostkaap 10	Boerderij	2274
396	Oostkaap 13	Visserswoning	2275
397	Ottersaat 7	Boerderij	2276
398	Oudedijk 22	Boerderij	2277
399	Ploeglanderweg 5	Houtvesterswoning	2278
400	Ploeglanderweg 6	Houtvesterswoning	2279
401	Pontweg 73	Stolpschuur	2280
402	Pontweg 123	Boerderij	2281
403	Pontweg 146	Boerderij	2282
404	Pontweg 152	Boerderij	2283
405	Pontweg 153	Boerderij	2284
406	Pontweg 176, 176a	Boerderij	2285
407	Pontweg 179	Woonhuis	2286
408	Pontweg 195	Woonhuis	2287
409	Pontweg 208	Woonhuis	2288

410	Pontweg 210	Boerderij	2289
411	Pontweg 234, 236, 238	Woonhuizen	2290
412	Pontweg/Pijpersdijk ong.	Verdedigingswerk	2291
413	Pijpersdijk 20	Schuur	2292
414	Pijpersdijk 23	Boerderij	2293
415	Pijpersdijk 33	Boerderij	2294
416	Randweg 88	Boerderij	2295
417	Redoute 19	Gemaal	2296
418	Rommelpot Ong.	Verdedigingswerken	2297
419	Rozendijk 11	Boerderij	2298
420	Rozendijk 13	Boerderij	2299
421	Rozendijk 16	Boerderij	2300
422	Rozendijk 18	Boerderij	2301
423	Rozendijk 23	Woonhuis	2302
424	Rozendijk 42	Houtvesterswoning	2303
425	Ruigedijk 8	Middenstandwoning	2304
426	Ruigedijk 14	Boerderij	2305
427	Schildersweg 165	Schuur	2306
428	Schildersweg 167	Boerderij	2307
429	Schildersweg 214	Zuivelfabriek	2308
430	Skillepaadje 18	Boerderij-complex	2309
431	Spangerweg 10	Boerderij	2310
432	Sprangerweg 16	Boerderij	2311
433	Sprangerweg 18	Boerderij	2312
434	De Staart ong.	Weidemolen	2313
435	Strandpaal 24 bij	Verdedingingswerk	2314
436	Veenselangweg 11	Stolpschuur	2315
437	Vuurtorenweg 184	Vuurtoren	2316
438	Vuurtorenweg bij 184	Opzichterswoning	2317
439	Vuurtorenweg bij 184	Verdedigingswerk	2318
440	Vuurtorenweg bij 184	Verdedigingswerk	2319
441	Vuurtorenweg bij 184	Verdedigingswerk	2320
442	Waalderweg 115	Woonhuis	2321
443	Watermolenweg 6	Boerderij	2322
444	Waterweg Ong.	Damsluis	2323
445	Waterweg 2	Boerderij	2324
446	Waterweg 7	Woonhuis	2325
447	Westerboersweg ong.	Weidemolen	2326
448	Westerboersweg ong.	Weidemolen	2327
449	Westergeest 8	Woonhuis	2328
450	Westerweg 14	Woonhuis	2329
451	Westerweg 16, 18	Boerderij	2330
452	Westerweg 32	Boerderij	2331
453	Westerweg 34	Boerderij	2332
454	Westerweg 45	Boerderij	2333
455	Westerweg 94	Boerderij	2334
456	Witteweg Ong.	Verdedigingswerk	2335
457	IJsdijk 14	Gemaal	2336
458	Zaandammerdijk 2	Boerderij	2337
459	Zaandammerdijk 3	Woonhuis	2338
460	Zaandammerdijk 7	Landarbeiderswoning	2339
461	Zaandammerdijk 9, 11	Boerderij	2340
462	Zuidhaffel Ong.	Begraafplaats	2341
463	Zuidhaffel Ong.	Limietpalen	2342
464	Zuidhaffel 5	Boerderij	2343
465	Zuidhaffel 29	Woonhuis	2344

466	Zuidhaffel 31	Boerderij	2345
467	Zuidhaffel 40d	Schuur	2346
468	Zuidhaffel 42	Woonhuis	2347

Texel/Schapenboeten

473	Achtertune 28	Oosterend	2359
474	Akenbuurt 11	Buitengebied	2360
475	Barentszstraat 18	Buitengebied	2361
476	De Grie 7	Buitengebied	2362
477	De Zeshonderd 7	Buitengebied	2363
478	Dooihof 13	Buitengebied	2364
479	Driehuizen 6b	Driehuizen	2365
480	Hemmerkooi 7b	Buitengebied	2366
481	Hemmerweg 6	Buitengebied	2367
482	Hemmerweg 11	Buitengebied	2368
483	Hemmerweg 15	Buitengebied	2369
484	Hemmerweg 17	Buitengebied	2370
485	Hemmerweg 18	Buitengebied	2371
486	Hemmerweg 20	Buitengebied	2372
487	Herenstraat bij 47	Den Hoorn	2373
488	Hoornderweg 2	Buitengebied	2374
489	Hoornderweg 15	Buitengebied	2375
490	Hoornderweg 16	Buitengebied	2376
491	Hoornderweg 42	Buitengebied	2377
492	Jan Ayenweg 4	Buitengebied	2378
493	Keesomlaan 49;50	Buitengebied	2379
494	Laagwaalderweg 26d	Buitengebied	2380
495	Laagwaalderweg 32	Buitengebied	2381
496	Lageveld 5c	Buitengebied	2382
497	Lagewegje 2	Buitengebied	2383
498	Leemkuil 2	Buitengebied	2384
499	Leemkuil 6	Buitengebied	2385
500	Maaikeduinweg 5	Buitengebied	2386
501	Mokweg 13	Buitengebied	2387
502	Molwerk 11	Buitengebied	2388
503	Mosselweg 4	Buitengebied	2389
504	Nieuwlanderweg 11	Buitengebied	2390
505	Noorderhaaks 1a	Buitengebied	2391
506	Oosterenderweg 8	Buitengebied	2392
507	Oosterenderweg 11b	Buitengebied	2393
508	Oosterenderweg 38	Buitengebied	2394
509	Oostkaap 6	Buitengebied	2395
510	Ottersaat 4	Buitengebied	2396
511	Oudewegje 4	Buitengebied	2397
512	Pontweg 86	Buitengebied	2398
513	Pontweg 79	Buitengebied	2399
514	Pontweg 116	Buitengebied	2400
515	Ruigendijk 3	Buitengebied	2401
516	Ruyslaan 79a	De Koog	2402
517	Schansweg 8	Buitengebied	2403
518	Schansweg 26	Buitengebied	2404
519	Schilderend 119	Den Burg	2405
520	Skillepaadje 2	Buitengebied	2406
521	Skillepaadje 10	Buitengebied	2407
522	Spangerweg 26	Buitengebied	2408
523	Tienhoven 8	Buitengebied	2409
524	Veenselangweg 6	Buitengebied	2410

525	Veenselangweg 7	Buitengebied	2411
526	Westerweg 42	Buitengebied	2412
527	Wilsterstraat 48	Buitengebied	2413
528	Zuidhaffel 7	Buitengebied	2414
529	Zuidhaffel 20	Buitengebied	2415
530	Zuidhaffel 21	Buitengebied	2416
531	Zuidhaffel 41	Buitengebied	2417
532	Zuidhaffel 44	Buitengebied	2418

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 1, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
drs. N.C. van Goor
Bureau Cultuur
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, mei 1992